א א וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר׃ א וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ

א זעירא

לקט בהיר

א) כדי שלא יקשה לך מה זו קריאה, ומה נשמנה דיבור זה להיות בו קריאה זו, לזה אמר לכל דברות, פי׳ לא רק בדיבור זה שהיה דיבור ראשון באהל מועד, אלא בין דברות האחרות שבאהל מועד, וכין דברות שבשאר מקומות: ב) פי׳ לא רק במקום דכתיב בו וידבר ה׳ וגו׳ דבר אל בנ״י כמו כאן, אלא אף במקום דכתיב ויאמר ה׳ וגו׳ אמור אליהם או אמור אל הכהנים, וכן במקום דכתיב צו את בנ״י או צו את אהרן, וכמו שלמדו חז״ל כל זאת מן הכתובים בפ״כ: ג) פי׳ קודם שהתחיל הקב״ה לדבר אליו ולומר דבר אל בנ״י או אמור אל הכהנים וכדומה, קרא לאומו בשמו ואמר „משה משה״ (והוא ע״ה ענה בכל פעם „הנני״) כדרך האהוב בבני אדם כשרוצה לדבר אל מבירו הנאהב הקורא לאומו בשמו להראות שיודעו ומכירו בשמו המיוחד, ובפרט כשכופלו לומר משה משה או אברהם אברהם, וחז״ל לא דרשו זאת רק כאן מיתור ויקרא וידבר (וכן בפנה ובסני) וכן בישעי׳ וקרא זה אל זה ואמר קדוש, ואין לומר שפי׳ ויקרא אל משה שקרא לבוא לפניו אל אהל מועד ממקום שהיה שם, שדבר זה פשוט הוא שבלא קריאה לא בא, והיתה זאת בכל פעם כשרצה לדבר עמו, ואין צורך להכתוב לאומרה, ומה נשמנה שאמר זאת דוקא כאן, אלא ודאי הכוונה בו קריאה של חיבה, ואמר אותה הכתוב כאן ועוד בחיה מקומות, ללמוד ממנו כמו שדרשו ז״ל בפ״כ על כל דיבור ואמירה וכו׳ (לבוש), ובזה ניחא ליה לרבינו למה לא אמר הכתוב ויקרא „למשה״, שאז יהיה משמע שקרא אותו לבא למקום מיוחד, משא״כ „אל״ משה פירושו שקרא אליו, וכן גבי מלאכים כתיב זה „אל״ זה, ולא זה לזה, גם יהיה מיושב למה הזכיר הכתוב שמו יתברך אחר וידבר ולא אמר ויקרא ה׳ אל משה, שאז יהיה נשמע שקרא אליו כמו אדון לעבדו לצוות לו דבר וכמו שנאמר ויקרא ה׳ אלקים אל האדם (ד״ד), ובגמ׳ (יומא ד׳:) לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קורהו עכ״ל: ד) ב׳ דברים אמר רבינו, קודם אמר שהחיבה היא מה שקראו בשמו קודם דברו אליו והוא מת״כ, ואח״כ אמר שהחיבה היא מה שכתוב „ויקרא״ ולא ויקר לשון מקרה וטומאה, והוא מדברי רבותינו בויק״ר ובב״ר פ׳ נ״ב וע״ד, ואין קפידא, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים (רא״ם), עוד אפשר לומר דעת רש״י שזו הטומנת והמכרים לומר שהיא קריאה של חיבה ואינה קריאה לצורך מאחר שנאמר בלשון שמלאכי השרת משתמשין בו (בא״י), גם יש ראיה משם שהלא הם שמוכים זה לזה ואין צורך לקרות רק משום חיבה (ד״ד): ה) פי׳ לא רק שאינו לשון חיבה אלא גם לשון מיאוס וטומאה, ודרך הממונע לא הניא רבינו, אפשר שדעתו כי גם לשאר נביאי ישראל היתה קריאה של חיבה, וכן מצינו (ש״א ג׳ ד׳) ויקרא ה׳ אל שמואל (מ״ל): ו) ופרש״י שם לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון ולא היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חיבתן של ישראל עכ״ל, ובב״ר פי׳ רש״י שדומה לו כאילו מדבר עם הטמא עכ״ל, (ובדפוס הראשון יש״ם לששה חיבות הללו ברש״י כאן, ואפשר שהמעתיקים הוסיפו מב״ר), ולפי״ז יהיה פי׳ ויקר אלקים כביכול כאלו קבל מיאוס וטומאה על ידי דברו עם בלעם (רא״ם): ז) דיבור זה המשך לדיבור הקודם (וא״כ אין

רש״י

(א) **ויקרא אל משה.** לכל דברות*) ולכל אמירות ולכל צוויים[ב] קדמה קריאה[ג], לשון חבה (ת״כ), לשון שמלאכי השרת משתמשין בו[ד], שנאמר (ישעי׳ ז׳ ג׳) וקרא זה אל זה, אבל לנביאי* האומות עכו״ם* נגלה עליהם בלשון עראי וטומאה*[ה], שנאמר (במד׳ כ״ג ד׳) ויקר אלהים אל בלעם*[ו] (וי״ק״ר): **ויקרא אל משה.** [ז] הקול הולך ומגיע לאזניו* וכל ישראל לא היו שומעין (ת״כ - תנחו׳), יכול אף להפסקות היתה

שינוי נוסחאות • נביאי. * או״ה. * בלשון קרי ובלשון טומאה. * שדומה (לו) (לך) כאילו מדבר עם הטמא. * לאזניו.

אור החיים

א) **א. ויקרא** וגו׳. עשה הקריאה, ולא הספיק הדיבור לבד, אמרו בתורת כהנים כי בג׳ מקומות קדמה הקריאה לדיבור, בסנה, בסיני, באהל מועד, ולא מצינו ללמוד אהל מועד לא מסנה ולא מסיני, מסנה שיש בו רבותא שהיה תחלה לכל הדברות*) ורבותא שהוא לכל ישראל[ב], ואין ללמוד מהם של אהל מועד, גם אין ללמוד אהל מועד מלד השור שבסנה וסיני, כי י״ל מה לגד השור שהיו בחש[ג] מה שאין כן באהל מועד. הנה מה שאמרו שנאמרה

אור בהיר

א) ומפני זה היתה הקריאה, ולא מפני חיבת מרע״ה. ב) ולכבודם בלה הקריאה. ג) ומפני שהיתה בהם מעלה זו של חש

אור החיים

קריאה בסיני כתב הרא״ם שהוא פסוק ויקרא אל משה ביום השביעי וגו׳ (שמות כ״ד ט״ז) או ויקרא כי למשה אל ראש ההר (שמות י״ט כ׳) אבל לא מדכתיב ויקרא אליו ה׳ מן ההר (שמות י״ט ג׳) כמו שפירש רבינו הלל, כי קרא זה לא עם אש נאמר ובברייתא קתני מה לגד השור שהיו באש וכו׳ ע״כ. ובמחילה מכבודו לא דק בזה כי האמת הוא שהלימוד הוא לדבור הוא מפסוק ויקרא אליו ה׳ מן ההר, כי ויקרא אל משה ביום השביעי אין אותה קריאה מיותרת ואלטרכא לגופה שקרא לו לעלות לשבת בהר ארבעים יום כאמור שם ויקרא אל משה וגו׳ ויצא משה וגו׳ ויהי משה בהר ארבעים יום, וקריאה זו במקום דבור היא.[ד] והקריאה שאנו דנים בה קריאה שהיא לדיבור[ה], ומאחר קריאה ודיבור[ו]), גם ויקרא ה׳ למשה אל ראש ההר שקריאה זו צורך עליה היתה כי היה משה למעה ויקרא לו לעלות אל ראש ההר ושם דיבר אליו, ואם לא אמר ויקרא והיה מדבר עמו היה מדבר עמו והוא למעה מן ההר, ואנו רואים שלא דבר אליו עד אחר עלות, ואיך יהיה פה ולשון אומר שלא היה לו לומר אלא וידבר, אבל פסוק ויקרא אליו ה׳ מן ההר רואים אנו כי תכלית הקריאה לא היה אלא לומר אליו כה תאמר וגו׳, ודבריה אלו אמרם אליו שם והוא למעה מבלי עלות (יותר), א״כ מה עיבה של קריאה זו איבה אלא קדימה לדיבור. ומה שנסתייע הרב בפסוק ויקרא אל משה ביום השביעי ממה שאמר הכתוב אחר אומרו ויקרא וידבר וגו׳ ויקחו לי וגו׳, לא האירו למול פני הרב ב׳ כתובים ובהם ב׳ עניינים שהפסיקו בין הקריאה לדיבור, האחד ומראה כבוד ה׳ וגו׳ והב׳ ויצא משה וגו׳ ויהי שם בהר ארבעים יום וגו׳, ואחר זה אמר הכתוב וידבר ה׳ בסנה להעירך להלדיק מה שכתבנו, ומי יאמר שדיבור זה[ז]) לא היה אחר שבתו בהר עשרים יום או שלשים יום. ומה שדחה דעת רבינו הלל שאמר פסוק ויקרא אליו ה׳ מן ההר בטענת שלא היה עדיין אש ואמרו שם בתורת כהנים מה לגד השור של סנה וסיני שהיו באש וכו׳, להיותו סובר הרב שהאש היה בשעת הקריאה מַקָּשָׁה, ולא היא, שכונת התנא הוא שבאותה נבואה היה בה דבר זה לתוספת, ומידי דהוה שהיתה בה מעלה זו שהיתה באש מה שלא היה באהל מועד היה בו גם כן הקריאה למעלה, ולפי זה לו יהיה שלא היה עדיין אש מה בכך הרי באותה הנבואה היה אש ונשתנית נבואה זו ונבואת סנה מנבואת אהל מועד שלא היה בו אש, ובזה אין קושיא דרב קשיא, ותמיה אני איך לא האירו למול עיניו מה שהקשינו. ועוד לו כפי דבריו איך מלי למימר תנא מה לגד השור שבהן שהיו באש, והלא ויקרא אליו ה׳ מן ההר לאמר וגו׳ לא היה באש, ולגמור מאותה קריאה[ח]) וקריאת סנה מלד השור שבהם שאינם אלא דבור מפה קדוש למשה והקדיש קריאה לדיבור, ולהעמיק בקושיא זו יראה דמתברא ענני. ועוד לו למה הולרך לומר ג׳ קראי בסיני שקדמה קריאה, ולו יהיה שלא נחשוב פסוק ויקרא אליו ה׳ מן ההר, ב׳ מיהא יש״ם שקדמה קריאה לדיבור לסברת הרב, והלא כל ערתת התנא הוא על ייתור ויקרא האמורה באהל מועד שלא היה לריך לאומרה ויגדל הקושיא בזכרונה ב׳ פעמים בסיני, אלא ודאי שדברי הרב כאן שלא בדקדוק, ולדבריו אין מקום לקושיא אחת מכל אלו והקודמים ומעתה נמצינו אומרים עיקר לימוד שקדמה קריאה לדיבור בסיני הוא פסוק ויקרא אליו ה׳ מן ההר וגו׳ כה תאמר ועיקר:

ומה שאמרו בברייתא לא אש אמרת בסיני שהוא לכל ישראל וכו׳ לכאורה הוא דבר תמוה שהרי אין לך מלוה שאינה לכל ישראל. ובעל הרבן אהרן פירש לכל ישראל ולגד זה היה לורך שיהיה הקול בהדרגה מועטת מהרגיל לדבר עם משה,

אור בהיר

היתה בהם גם מעלת הקריאה. ד) פי׳ לא אמר לו משה משה, כשאר קריאה, אלא אמר לו עלה אלי ההרה וכדומה. ה) ולא לעלות. ו) ומד מיוחד לדרוש, משא״כ הכא לא נאמרו שניהם. ז) של ויקחו לי תרומה. ח) פי׳ לפי דברי הרא״ם קשה על הסנא גופא שמביא פסוק ויקרא אל משה ביום השביעי ולא יכול ללמוד ממנו מפני שהיה באש, ומעלים עין מפסוק ויקרא אליו ה׳ מן

אור החיים

שהיה כ׳ מדבר היה משה ירא ליכנס והיה צריך לקרא לו, אין דברים אלו כדאים ליאמר, כי בהכרח לומר שלא היה הדבר כן בתמידות, שהרי הכהנים נכנסים ומשמשים ומשה לא ירא ולא יפחד ליכנס עמהם, ומן הסתם שידבר כ׳ עמו בתמידות, אם לא שתאמר שבכל עת שהיה רולה כ׳ לדבר עמו היה הענן שכן והיו יולאים הכהנים חוץ לאהל מועד, חה הבל גמור. ועוד תמלא שהעלה רא״ם בד״ה מאהל מועד כי תנא דתורת כהנים סובר כאותה ברייתא דקתני (ריש ת״כ) כתוב אחד אומר (שמות מ׳ ל״ה) ולא יכול משה לבא וכתוב אחד אומר (במדבר ז׳ פ״ט) ובבא משה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (שמות מ׳ ל״ה) כי שכן עליו הענן, אמור מעתה כל זמן שהיה הענן על המשכן לא יכול, נסתלק וכו׳ ובבוא וגו׳ ע״כ. הנה פשט דרשה זו היא שמעולם לא נכנס משה אלא אחר שנסתלק הענן, ואף על פי כן ריבה הכתוב לכל הדברות שנאמרו לו בשהל מועד שקדמה להם הקריאה[בי]), ואם תאמר שלא דרש תנא כן אלא אחר שנאמרה קריאה בסיני[בי]) אבל זולת זה היה מחזר אחר דרשת ר׳ תנחומא שדרש (ריש פ׳ זו) שהקריאה היתה לגד שהיה מתירא לבא, הרי לך דרשת ר׳ תנחומא ז״ל, היה ירא משה ליכנס דכתיב ולא יכול משה אמר הקב״ה אינו דין ודרך כבוד שמשה שנלטער במשכן יהיה עומד בחוץ ואני בפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס לכך נאמר ויקרא, לסברא זו לא היה הדבר אלא בפעם ראשונה אבל משם ואילך הרשות נתונה לו מאת המלך ליכנס ואין פחד ואף על פי כן אמר הכתוב שהיה מקדים קריאה לדיבור ומעתה למה לא למדינן כל הדברות ואין צריך לומר סיני וסנה מאהל מועד. והנכון לומר הוא כי אם לא אמר הכתוב קדימת קריאה לדיבור בסיני וסנה הגם שהיה אומר באהל מועד היינו אומרים כי מאהל מועד מיעט סיני וסנה[בי]) שלא קדמה הקריאה בו, שהסברא נותנת ללמוד מאהל מועד[בי]) כשם שקדמה בו קריאה לדיבור כמו כן בסנה וסיני תלמוד לומר מאהל מועד, ויש טעם למיעוט, כי אולי לגד שקבע כ׳ שכינתו עם ישראל הוסיף מעלה זו בתחלת שכינתו שקרא לו קודם הדיבור, וריבוי לאמר היינו דורשים דרשא אחרת. ואדע שאין לך פרשה שאין בה ייתור לאמר ואנו דורשים באופן אחר ותהיה זאת כאחת מהנה. ואחר שאמר הכתוב קריאה בסנה וסיני נתחייבנו לומר כי מאהל מועד בא לרבות שאר הדבורים, ואחר שמלינו שריבה הכתוב הדיבורים דרשינן ג״כ לאמר למה שלפנינו שהם האמירות ששקול אני בהם אם יהיו בכלל הדברות, כי יותר יש לנו לדרוש ייתור הדיבה למה שאנו צריכין לה במקומה[בי]) מלבקש דרשות, ואחר שהודיענו הכתוב כל הדברות והאמירות שנאמרו באהל מועד שקדמה להם הקריאה הוא הדין לכל הדברות והאמירות שנאמרו בחורב[בי]), והטעם כי בג׳ מקומות מלינו שהקדים הכתוב קריאה לאמירה סיני וסנה אהל מועד, ואין אני יודע אם לא היה דבר זה אלא בפעם ראשונה או בכל פעם ופעם כשביאר הכתוב באחד מהם שהוא באהל מועד שהיה בו בכל דיבור ואמירה הרי נתגלה הסתום שה״ה בכל דבורים שהיו בכל המקומות. או נאמר עז״ה שאחר שביאר הכתוב דבורים ואמירות שהיו באהל מועד אנו חחריס ונומדים מסיני וסנה ואהל מועד לכל הדבורים על זה הדרך, מה סיני וכו׳ קדמה קריאה אף כל וכו׳, מה לסיני וסנה שהיה תחלת דיבור במקום ההוא תאמר בשאר דבורים שלא היו תחלת דיבור במקום ההוא, אהל מועד יוכיח שקדמה הקריאה לכל דיבור ודיבור שהיה שם, ולכשנאמר מה לאהל מועד שָׁכֵן היה מקום שָׁכֵן בו כ׳ בקביעות ונעשה אלהים שָׁכֵן בתוכנו, סיני וסנה יוכיחו וכו׳ שקדמה הקריאה בפעם ראשונה וכו׳ ואחר הדין וכו׳ הבל

אור בהיר

בו ייתור קריאה לפי דעתו ז״ל, ומאהל מועד וסיני אה״נ שלמדינן מנה. **כא)** אע״פ שאין עוד פחד. **כב)** וגילה לו קריאה זו של סיני שגם קריאת אהל מועד לא היה משום פחד. **כג)** פי׳ מתיבת אהל מועד, שיותר קרוב לדרוש ממנו מיעוט מלדרוש ריבוי. **כד)** חה כלל גדול שאין צריך קרא רק לנגד הסברא. **כה)** פי׳ לאמירות שהוא ספק אצלינו. **כו)** ולא ההרא״ם

מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם אַלְיָו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־

רש״י

קריאה[ח]), ת״ל וידבר[ט]), לדבור היתה קריאה ולא להפסקות, ומה היו הפסקות משמשות[י]), ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין[יא]), קל וחומר להדיוט[יב]) הלומד* מן ההדיוט (ת״כ): **אליו.** למעט את אהרן[יג]), רבי יהודה בן בתירא אומר י״ג דברות[יד]) נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכגבן נאמרו י״ג מיעוטין[טו]), ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן[טז]), ואלו הן י״ג מיעוטין, לדבר אתו (במד׳ ז׳ פ״ט), מדבר אליו (שם), וידבר אליו (שם), ונועדתי לך[יז]) (שמות כ״ה כ״ב), כולן (כדאיתא) בתורת כהנים, יכול ישמעו* את קול הקריאה*[יח]), ת״ל קול לו[יט]) קול אליו (במד׳ שם), משה שמע* וכל ישראל לא שמעו (ת״כ): **מאהל מועד.**

שיטי נוסחאות • למוד - הלמד. • שמעו והראש״ם גרס ששמע. • הדיבור. • שומע.

לקט בהיר

קושיא למה המתין רש״י עם מאמר יכול אף להפסקות וכו׳ עד פה ולא אמרה סוף דיבור הקודם) וזה פירושו: לפי מה שאמרנו שזו קריאה של מיצה „משה משה״ א״כ מיצה „אל״ מיותר הוא ויותר טוב היה לומר ויקרא משה, ועל זה מירץ שאמר כן למעט (דרך אגב) כל ישראל (ג״א): ח) אין זו קושיא, ואין הכוונה שיש איזו סברא לומר שבכל ההפסקות היתה קריאה, אלא כך דרכו כשבא לדרוש איזו יתור אמר „יכול״ שפירושו אשר בלא יתור זה יכול מי שהוא לטעות, לזה כתבה תורה יתור זה, ופי׳ הפסקות מקום שיש פתוחה או סתומה בתורה ואינה מתחיל בה וידבר או ויאמר כגון לקמן ואם מן הצאן וגו׳, ואם מן העוף וגו׳, וזה סימן שנפסק שם הדיבור לאיזה צורך הגם שהוא דיבור אחד עם מה שלמעלה ממנו (ד״ד): ט) והוא מיותר שהיה די לומר ויקרא אל משה לאמר דבר וגו׳, ולו יהיה שלריך להאמר, אין זו מקומו, שפשטות הכתוב הוא שקרא לו מאהל מועד ואמר לו דבר אל בנ״י וגו׳, והיל״ל ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר ה׳ וגו׳, אלא ודאי אין זו לומר שדיבר אליו אלא הכוונה להסמיכו לויקרא שקריאה היתה רק במקום שרצונו יתברך היה לדבר אליו, ולא באמצע הדיבור, דהיינו רק במקום שנאמר וידבר או ויאמר או לו (בא״י): י) פי׳ מדלריך קרא למעט הפתוחות והסתומות מן הקריאה שלא נטעה שהיתה שם קריאה שמע מינה שהדיבור היה מפסיק שם, ולריך א״כ לדעת למה הפסיק (ד״ד), ועיין לקמן פסוק יו״ד: יא) פי׳ אפילו בפרשה א׳ כגון בפ׳ קדושים שכל פסוק הוא ענין בפני עצמו ג״כ ניתן מקום וריוח להתבונן (ח״ח): יב) לצונו לומר הגם שלא שייך ואין צורך במה שלפנינו ליתן ריוח, כי הכל-יכול יכול היה ליתן לתלמיד ותיק זה מקום להתבונן גם בלי ריוח, אעפ״כ עשה זאת ללמד אותנו שלא יאמר הרב כבר הסברתי הענין לתלמידי החריף ולא אתן לו ריוח (ד״ד): יג) כבר אמר הכתוב ויקרא אל משה (הגם שדרשנוהו ממילא ידענו שהדיבור אליו היה, בהכרח שבא לומר שלא דיבר הקב״ה אל אהרן ולא שמע את הדיבור שנדבר למשה, אבל מן הקריאה אין לריך למעטו כי כבר נמעטו מאומרו „אל משה״ שלא שמע רק משה ולא אות ממנו, ואת ישראל אין צורך למעטו מן הדיבור שהלא לא היה הדיבור יוצא אות לאהל כדלקמן והם לא היו רשאים לבא אל אהל מועד, אבל הקריאה באה אל משה בכל מקום שהיה שם לריך לומר שאפילו היה בין העם באה הקריאה לאזניו וכל שביביו לא שמעו, משא״כ אהרן שנכנס בכל פעם לאהל מועד לריך למעטו מן הדיבור (לבוש): יד) כן הוא בת״כ, והמפרשים עמדו בזה שנמצא יותר מי״ג, והגר״א ז״ל תירץ (אדרת אליהו במד׳ י״ט א׳) שי״ג הם מה שיאמרו לישראל, אבל יש עוד ה׳ פעמים שלא היה שליחותם לישראל: טו) דעת רבינו שר׳ יהודה לא לחלוק בא על ת״ק אלא לפרש ולהרחיב את דבריו, ומביאו כאן לחזק דברי עצמו שאהרן לריך מיעוטו לבדו ולא נכלל במיעוטו של כלל ישראל מאחר שנכתב כמה פעמים שדיבר הקב״ה אל משה ואל אהרן סד״א ששמע את הדיבור (ד״ד), וכן הוא בת״כ אוצא וכו׳ ולא את אהרן שנתועד עם משה בדיבור ת״ל וכו׳ עכ״ל: טז) ופי׳ וידבר וגו׳ „ואל״ אהרן בשביל אהרן, ולצורך אהרן, כדי לשתפו אל משה להיות גם הוא שלוח לדבר אל ישראל מלוה זאת ופרשה זו (רא״ם): יז) לא הבינה רש״י כל הי״ג מיעוטין, שאין צורך, אלא מביא כמה מהם לדוגמא, ולא די לו באחד, שרצה לעשות הקדמה על מה שיאמר אח״כ שמתיבת אליו הוציאו חז״ל עוד דרוש, שלא שמעו קול הקריאה, ועל זה יקשה היאך מעטינן מתיבה א׳ ב׳ מיעוטין, לזה מביא גם פסוק ונועדו „לך״, הרי שדרשינן הגם שלא נאמר אליך, מפני שכל התיבה מיותר, א״כ הגם שיאמר הכתוב קול „לו״ יש לדרוש, עכשיו שאמר קול „אליו״ יש בו ב׳ דרשות (מ״ל): יח) פי׳ הגם שלא שמעו תוכן הקריאה „משה משה״ שהלא הלך לאחן משה, אבל יכול ששמעו קול הברה פי׳ קולות בעלמא כעין רעם, ובפרט אותן שעומדים סביביו בשעת הקריאה, שבפסוק זה שלפנינו נמעט הקריאה ולא קול הקריאה, לזה הבינה פסוק וישמע את „הקול״ מדבר אליו שאפילו הקול לא היה אלא אליו (רא״ם): יט) פי׳ היה די

כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי
בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה
שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים: ב וַיַּעַשׂ
בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק

א וְאָמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא
שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא
שִׁבְעָא תּוֹרִין וְשִׁבְעָא דְכָרִין:
ב וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִי מַלֵּיל
בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר

אור החיים

כלפור כידוע ויעלה בידם כשפיו וקסמיו כי זה הוא זמנו. וזה נראה לתת טעם למה שיש לתמוה בענין במה שאמר בכתוב וירא משם קצה העם והלא אמרו רז"ל (תענית ט'.) שהענניים היו מכסים על ישראל ולא היו נראים לעין וכשמת אהרן ונסתלקו הענניים נגלו לעין וידע הכנעני מושבם ונלחם עמם וחזרו אחר כך בזכותו של משה כאומרם ז"ל (שם), אם כן ישראל היו מכוסים מעין ואיך יאמר בכתוב וירא משם קצה העם שאדרבה היה צריך ה' להוסיף שמירה על שמירתן לבל תֵּכַס עין רעה של בלעם, אלא ודאי מה שראו קצה העם הוא על ידי כשפים שהיו עושים בלפור כידוע והוא היה מגלה אותם, ויש בה במכשפות לעשות כן כאומרם ז"ל (סנהדרין ס"ז:) למה נקראו מכשפות וכו'[קי], והם גילו המכוסה בענן, והודיע בכתוב שלא גילו להם אלא קצה העם לא פינת הצדיקים וגדוליהם[קיא]:

כג) **א. בנה** לי.[קיב] פירוש למה שאני מכוון ומושב בעשה המעשה, שהרשע לא היה רוצה לגלות ידיעתו ותחבולותיו לבלק כי נכרתה האמונה מהם[קיג], ועשה בלק כמצותו של בלעם דבחיב ויעש בלק כאשר דבר בלעם[קיד], פירוש שאמר לו לעשות מעשה למה שיכוין בלעם בדבר, גם נתכוון במאמר כאשר פירוש חכף שגמר הדבר ולא שהה:

ב. ויעל וגו' פר וגו'.[קטו] נראה שחוזר לבלעם שנסמוך כי הוא שהעלה הקרבנות ולא בלק, כי הוא לא אמר לו אלא והכן לי בזה שבעה פרים וגו', ולריך לדעת למה עשה בלעם דבר זה בלתי רשיון מה' כי הוא לוה לו אך את הדבר וגו' אותו תעשה, ויש מהמפרשים שרצו לומר כי כן לוה לו המלך, ונסתייעו ממאמר את שבעת המזבחות ערכתי וגו' שהשמעות יגיד[קטז] שמשיבו שעשה כאשר אמר לו ה' עד כאן. ודברים אלו אין שהלי הולמים, כי בודאי שלא יחפוץ ה' בזבח רשעים ומה גם שהכלית כוונת המקריבים היא להרע לעם קדושו, ומלאתי שאמרו רז"ל במדרש (ילקוט משלי תתקנ"ו) הפך זה, גם בגמרא במסכת סוטה (מ"ז.) אמרו וזה לשונם אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה וכו' אפילו שלא לשמה וכו' שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב וכו' עד כאן, ואם הקרבתם היתה במצות ה' מי יאמר שלא היתה הכוונה לקיים מצות המלך ולזה יצתה ממנו רוח[קטז]. והנכון בעיני כי בלעם דן בדעתו שלא נצטווה מה' אלא על המעשה והדברים שיעשה בלעם בהשתדלותו בבחינות וכוחות הטומאה שהון ממנו יתברך אבל בהשתדלות אשר ישתדל עמו יתברך בניכול זה לא נאסר לו, ולזה הקריב קרבנותיו לה' שכל מה שיהיה לכבודו יתברך עשה יעשה. ואומרו את שבעת המזבחות[קיז], בא לרלות אם רצה ה' במעשיו או אם הקפיד עליו גם על זה[קיח], ונתכוון גם כן להגדיל מעשיו שהראשונים היו בוויים מזבח אחד והוא שבעה, ואמר כדרך זה את שבעת וגו' כמי שקדם לו הדיבור על זה ולא אמר שבעה מזבחות

אור בהיר

קטו) שמכחישים בניכול וכו'. קי) שעליהם לא היה לו שליטה. קיא) הלא לה' ב"ה בנה, או להבדיל לע"ז, ולמה אמר בנה לי. קיב) פי' לא האמינו זה לזה. קיג) ולא אמר בקיצור ויעש בן. קיד) ולא אמר ויעלו בלק ובלעם. קטו) משמעות ה"א הידועה של המזבחות. קטז) והילף למד מכאן שאפי' שלא לשמה יעשה. קיז) פי' וא"כ מה זה ה"א הידועה, וגם כל המאמר בכלל למה. קיח) פי' אמר מאמר הזה שרצה לשמוע מה יענה עליו ה' ב"ה, אם יאשר אותו, אם

וּבִלְעָם פָּר וָאָיִל בַּמִּזְבֵּחַ: ג וַיֹּאמֶר
בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ
וְאֵלְכָה אוּלַי יִקְרֶה יְהוָה לִקְרָאתִי
וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ
שָׁפִי: ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי
וָאַעַל פָּר וָאָיִל בַּמִּזְבֵּחַ: ה וַיָּשֶׂם יְהוָה

וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: ג וַאֲמַר
בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עָלָתָךְ
וַאֵיהַךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם
יְיָ לְקַדְמוּתִי וּפִתְגָמָא דִיאַחֲוֵנִי
וְאַחֲוֵי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי: ד וְעָרַע
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם
וַאֲמַר לֵיהּ יַת שִׁבְעָא מַדְבְּחִין
סְדַרִית וְאַסֵּקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל
מַדְבְּחָא: ה וְשַׁוִי יְיָ פִּתְגָמָא

רש"י

(ג) **אולי יקרה ה' לקראתי.** אינו רגיל לדבר עמי ביום[א]: **וילך שפי.** כתרגומו יחידי מלשון שופי[ב] ושקט אתין עמו אלא שתיקה: (ד) **ויקר.** (לשון ערלה) לשון גגאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי[ג] ובזיון (ויק"ר פ' י"ג) ולא היה נגלה עליו* ביום אלא בשביל להראות חבתו של ישראל: **את שבעת המזבחות.** שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות[ד], אמר לפניו אבותיכם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן (תנחו' - במד"ר), אברהם בנה ארבעה, ויצן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' (בראש' י"ב ז'), ויאהל אברם וגו' (שם י"ג י"ח), ואחד בהר המוריה, וילחק בנה אחד, ויצן שם מזבח וגו' (שם כ"ו כ"ה) (ויכרו שם עבדי ילחק[ה] באר), ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: **ואעל פר ואיל במזבח.** ואברהם לא העלה אלא איל אחד:

שיטי נוסחאות * אליו.

לקט בהיר

א) ידע שלכבוד ישראל יקרה ה' לקראתו בחלום, כמו שאמר ב' פעמים אינו פה ואדעה מה יוסיף וגו' בפסיעות שידבר עמו, ועתה יום היה דכתיב ויהי בבקר ובזה היה מסופק (רא"ם): ב) הוא בלי אח (ראב"ע), פי' אין לו חבר (ר"ב), ובסנהדרין ק"ה. פירש"י שפי כמו (חולין נ"ד:) בוקע דאטמא דשף מדוכמיה עכ"ל, א"כ אפשר שגם כאן כוונתו שפף ומובדל ומעותק מבני אדם, או אפשר שרצונו לפרש מלשון הכאה (כן פירשוהו כמה מפרשים), כמו (בראש' ג' ט"ו) הוא ישופך ואתה תשופנו, כלומר נכאה לב ורוח כאדם המוכה בדעתו ובלבו אלא נער שתמיד בהתבודדות וקולו לא נשמע (בד"א): ג) קושי וזיון הם ב' דברים, וכן ברוב ספרים גרסינן לשון ערלי לשון גגאי והם ב' ענינים, ושניהם ישנם בתיבת ויקר, ושניהם אמרו חז"ל בב"ר, שפי' התיבה לשון מקריות שאין לו זמן קבוע ולא נעשה הוועד במכוון, אלא דרך ערלי שקרה כן שמצא אותו ודיבר עמו, הה בקושי, גם יש לפוסרו מלשון טומאת קרי (מקור תיבת קרי ג"כ מלשון מקריות) שבזיון הוא למלך לדבר עם אדם שפל מה, ודיבור זה פוגם בכבודו בניכול כאילו קבל טומאה, ובפרט בהקיץ ביום, אלא משום חיבתן של ישראל (רא"ם): ד) פי' בה"א הידועה, ואנו אין לנו מזבחות ידועות שנערכו להקב"ה חוץ מן האבות (ופשוט שאין גם בכלל שקרבנות גם מתיחסות גם לו ולמולאך וכנען), ואין רצונו לומר שאמר כן בלעם בפירוש, אלא ה"א הידועה היא האומרת, כי מובן הוא מה שנאמר בכח, ודי לחכימא ברמיזא, וכן בדיבור הסמוך מדלא אמר ואעל עולות במזבח אלא ואעל פר ואיל במזבח, הכוונה שבכל מזבח העלה פר ואיל מה שלא עשה כן אברהם (רא"ם): ה) מה שהביא סוף פסוק זה, שבלא זה אפשר היה לטעות שאברהם בנה המזבח, שפסוק הקודם מסיים בעבור אברהם עבדי ועל זה קאי ויצן שם מזבח (ג"א),

אור החיים

וגו', וכבר העירו רז"ל (מ"ר כאן) בזה שהתכוון לז' מזבחות שבנו האבות עד כאן, וזה שיעור הכתוב את ז' מזבחות הידועות שבנו האבות אני ערכתי כמותן, והכוונה בזה לא תגדל מעלת עם בני ישראל בשביל האבות הראשונים שבנו ז' מזבחות:

ה. וישם כ' דבר בפי וגו'. מקרא זה כבר

ויקרא

א וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר:

ויקרא אל משה. כתיב לעיל (שמות מ לה) **ואש תהיה** וגו׳ **וסמיך ליה ויקרא אל משה.** לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כאש (פסי״ל פר׳ ה יח)[1].
בכל מסעיהם (שמות שם) **ויקרא אל משה.** לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאמר שיסעו א כדכתיב (במדבר ט יח) על פי ה׳ יסעו[2].
ראל״ף דויקרא זעירא. שמשה *היה גדול ועניו* לא רצה לכתוב אלא ״ויקר״ *לשון מקרה כאילו לא דבר הקב״ה עמו אלא בחלום* כדרך שנאמר בבלעם (במדבר כג ד) כאילו לא נראה לו השם אלא במקרה (מדרש שמואל קטנות)[3], ואמר לו הקב״ה לכתוב גם האל״ף *ושוב אמר לו משה מחמת רוב ענוה שלא יכתבנה אלא קטנה יותר משאר אלפי״ן שבתורה* וכתבה קטנה[4].
ויקרא אל משה. ר״ת אמו. בעטרה שעטרה לו אמו (תענית כו:)[5].

א. בבת״י מ׳: שיחנו כדכתיב ועל פי ה׳ יחנו.

1. כשהיה פניו של משה מאדימות היו יודעים שהדיבור בא אצלו. וע״ע ויק״ר א, א ד״א נקראו הנביאים מלאכים, הה״ד וישלח מלאך ויוציאנו מצרים וגו׳ (במדבר כ, טז). וכי מלאך ה׳ היה והלא משה היה, ולמה קורא אותו מלאך. אלא מכאן שהנביאים נקראים מלאכים. ודכוותיה ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים (שופטים ב, א) וכי מלאך היה, והלא פנחס היה, ולמה קורא אותו מלאך. אלא א״ר סימון פנחס בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים. ובעטרות אד״ר העיר מד׳ המכילתא פ׳ בא שלא דיבר הקב״ה עם מרע״ה רק ביום ולא בלילה כלל וי״ל עכ״ל. ונראה כי רמז רבינו ממד״כ ״ואש תהיה בו״ ובאמת לא העתיק רבינו תיבת ״לילה״. וע״ע אב״ע ר״פ בהעלותך ובמשך חכמה ר״פ תצוה שבשעה שדלקו הנרות היה הדיבור עמו בלילה.
2. לפי פשוטו היינו על פי קיפולו של עמוד הענן (עיי״ש ברש״י). ולפירוש רבינו ״על פי ה׳״ היינו על ידי קריאת ה׳ אל משה. ומקורו בספרי המובא להלן פ׳ בהעלותך הערה 59, עיי״ש. ובברייתא דמלאכת המשכן פי״ג על פי שלשה היו ישראל נוסעים, ע״פ הקב״ה, וע״פ משה וע״פ חצוצרות וכו׳ על פי הקב״ה מנין שנ׳ על פי ה׳ יסעו בני ישראל ועל פי ה׳ יחנו על פי ה׳ ביד משה עכ״ל. ולפ״ד רבינו פי׳ שקרא למשה שיסעו. ועיין בעטרות אד״ר.
3. ארצ״מ עמ׳ 432 אל״ף דויקרא קטנה, לדרוש שאין הקב״ה נגלה על או״ה אלא בחצי דיבור ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כג, ד) בלא א׳, אבל נביאי ישראל דיבור שלם ולפיכך אמר ויקרא. וברש״י כאן: ״אבל לנביאי או״ה נגלה עליהם בלשון ארעי וטומאה שנ׳ ויקר אלהים אל בלעם״. וזה מ״ש בויק״ר א, יג אין הקב״ה נגלה על או״ה אלא בחצי דיבור כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם. וע״ע שם א, ה באהל מועד עמד לו מן הצד א״ל הקב״ה עד מתי אתה משפיל עצמך וכו׳.
4. וכן בפי׳ הרא״ש עה״ת: אל״ף קטנה לפי שהיה מקטין עצמו בכל דכתיב והאיש משה עניו מאד מכל האדם וכו׳ אמר לפניו בבקשה ממך שתעשה דבר שיכירו וידעו הדורות שקשה עלי הקריאה הזאת. א״ל אעשה אל״ף קטנה שהקטנת עצמך ע״כ. והא דבקש רק כאן נראה משום שהקול היה מגיע אליו בלבד, כדאיתא בתו״כ ומובא ברש״י. וע״ע להלן הערה 8. ובס׳ פרדס יוסף מציין לפ״ת יו״ד סי׳ רע״ד סק״ז בשם ס׳ בני יונה דשינוי בס״ת מאותיות גדולות לקטנות ולהיפך אינו פוסל. והוסיף לסייע לדבריו מד׳ בעה״ט, דאל״כ היאך שינה על דעת עצמו, ועיי״ש מ״ש דבר נאה בשם ס׳ יערות דבש. וכ״ז לפי הנוסח שבדפו״י (וכ״כ בטמ״ה למהר״ם מרוטנבורג) אבל לפי נוסח כתה״י ועפ״י לשון הרא״ש עה״ת אין ראיה שהרי בהסכמת ה׳ כתבה קטנה. ועיין שו״ת רע״א סי׳ ע״ה שהביא ד׳ בעה״ט. וראה להלן במדבר כה, יב ד״ה את בריתי שלום מש״כ בדברי רע״א. וראיתי מפרשים ע״ד דרוש מ״ש (שמו״ר מז, ה) מהיכן זכה משה לקרני הוד, מדיו שנשתייר בקולמוסו והיינו שכתב אל״ף זעירא ובזכות הענוה שהיתה בו זכה לקרני הוד. ועיין בס׳ ״קישוטי תורה״ פ׳ תשא (עמ׳ קטו) מה שכתבנו בביאור מאמר זה.
5. צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג, יא), ביום חתונתו — זה מתן תורה. וביום

הקדים משה לה׳, כביכול כאחד שמדבר עם חבירו, ומקדימו דרך מוסר[6].
חמשה אלפי״ם בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה. וט׳ תיבות יש בו. וכן יש ב ט׳ תיבות בפסוק אנכי ה׳ אלהיך (שמות כ ב). לומר שכל הלומד תורה כאילו הקריב כל הקרבנות (מנחות קי.)[7]. וכן ט׳ תיבות בפסוק זאת התורה לעולה (להלן ז לז) ג (מדרש סדר פרקיס)[8].

ה וְשָׁחַט אֶת בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

בן בקר. עולה שנ״ד. שצריך להיות בן שנה[9].
וזרקו את הדם. בבן בקר כתיב את הדם ובצאן כתיב (פסוק יא) את דמו, לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם (נ״ר פד יט)[10], לכך כתיב דמו, שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב דמו.

ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחוֹחַ לַיהוָה:

בבן בקר כתיב **וקרבו וכרעיו** ובצאן כתיב (פסוק יג) **והקרב והכרעים**, דאיתא בתנא דבי אליהו (פרק ו) לפי שכשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדיה[11], ולכך בהמה דקה משתנה מאכלה בבטנה. ועל כן צואתה ג״כ משונה מבהמה גסה. בבן בקר לא כתיב אלא **והקטיר** ובצאן כתיב (פסוק יג) **והקריב הכהן את הכל והקטיר**, לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת[12].

ב. בכת״י מ׳: כנגד. ג. כ״כ גם בפי׳ הרוקח עה״ת (שמות כ, ב) ובכת״י מ׳ ובדפו״י: זאת תורת העולה. (להלן ו, ב) אך שם כ״ג תיבות.

שמחת לבו — זה בנין בית המקדש. וקריאה זו היתה לאחר הקמת המשכן ומשכן אקרי מקדש כמבואר בעירובין ב, ב (עיטור בכורים).
6. בפי׳ רבינו עה״ת כתב טעם אחר: ולא אמר ויקרא ה׳ אל משה משום דקאי אדלעיל מיניה דכתיב וכבוד ה׳ מלא וגו׳ ועלה קאי ויקרא. ובפענח רזא: ולא כתיב ״ויקרא ה׳ אל משה וידבר אליו״ אלא ״ויקרא אל משה וידבר אליו״ כדי שלא לחשוב ח״ו מחשבת עון בהתקטנות הזה מצדו ית׳ חלילה כשהיתה אל״ף זעירא סמיכה אל ה׳, לכן סמכה אל משה.
7. אמר ריש לקיש מאי דכתיב זאת התורה לעולה וגו׳ כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. ובפי׳ הרוקח עה״ת (שמות כ, ב) שהתורה מכפרת כקרבנות. ומונה שם פסוקים נוספים בני ט׳ תיבות. ועיין להלן פ׳ צו הערה 4 מה שהארכנו בזה.
8. מובא באוצר המדרשים עמ׳ 70: ויקרא אל משה וגו׳ הרי תשע תיבות כנגד תשעה קרבנות שנ׳ ״זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם״. זה הבכור והמעשר והפסח, הרי תשעה ע״כ. נמצא שהפסוק הראשון שבפ׳ ויקרא שיש בו ט׳ תיבות רומז לכל הקרבנות שמספרם, כאמור, תשעה. וגל״פ דמשו״ה בא הרמז על ענותנותו של משה רבינו בריש פ׳ הקרבנות שכן אמרו לגבי קרבנות סוטה ה, ב אמר ריב״ל בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב״ה וכו׳ אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם וכו׳.
9. וסתם שנה שנ״ד ימים. ועיין להלן דברים כד, ה ושמח את אשתו ומש״כ בהערות שם. וע״ע ר״ה י, א (אליבא דר״מ) דבן בקר היינו בן ב׳ שנים (ויום אחד בשנה חשוב שנה). ובפי׳ הטור עה״ת כתב דהיינו עגל בן בקר אבל בן בקר הוא עד שנה. וכ״מ מפי׳ הרוקח עה״ת להלן ט, ג-ד. ועיין חזון איש פרה סי׳ א׳.
10. ויקחו את כתונת הפסים וישחטו שעיר עזים, ולמה שעיר עזים שדמו דומה לשל אדם ע״כ. וכ״כ בפירש״י שם. וכ״ה בס׳ מושב זקנים בשם הרא״ש (בראשית לז, לא) וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. והקשה מגמ׳ גיטין נז, ב אשכחיה לדמיה דזכריה דהוה קא מירתח וסליק. אמר מאי האי. אמרו ליה דם זבחים דאשתפוך. אייתי דמי ולא אידמי ע״כ. ותי׳ דהתם שמא מעורב היה בדמים אחרים ולכך לא אידמי. וע״ע שו״ת חות יאיר סי׳ ל׳ ומהר״ם שי״ף (גיטין, שם) שכוונו לדבר אחד דאם מונחים זה אצל זה ניכר ההבדל.
11. ולפיכך כתב סתם הקרב והכרעים כאילו אינם מיוחדים לו כי השתי והערב תועבת יחברך הוא, גם הקרב נשתנה מפני השתי והערב (מתנות כהונה ויק״ר ספ״ב). ועיין בחת״ס עה״ת (ירושלים, תשי״ט).
12. כוונת רבינו נראה עפ״י מ״ש בזבחים ד, א:

וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ: יט בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֵר
עֶבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה: כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ
בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לְכְסִיל מִמֶּנּוּ: כא מְפַנֵּק מִנַּעַר
עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן: כב אִישׁ־אַף יְגָרֶה
מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: 7 כג גַּאֲוַת אָדָם

וּדְנָטַר אוֹרַיְתָא טוּבוֹהִי: יט בְּמִלֵּי לָא מִתְיַדֵּי
עַבְדָּא דְיָדַע גִּיר וְלָא
בְלִיעַ: כא אֵין חֲזַיְתָא גַּבְרָא
דְּמְעַרְקְלִין מִלּוֹי סִכּוּיָא
דְטָב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ:
כא מִתְּפַנֵּק מִן טַלְיוּתֵיהּ
לְעַבְדָּא נָהֵוֵי וּבְאַחֲרִיתֵיהּ
יְהֵי מְנַסָּה: כב גַּבְרָא רַגְזָנָא מְגָרֵג תִּיגְרֵי וְגַבְרָא חֲמָתָנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי: כג רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא

רש"י

יפרע עם. כשגורמין ישראל שהגזולה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיגים בגזלנים, יפרעו גם פרעות ויוצאין לחרטת רעה: (יט) **כי יבין ואין מענה.** כיון שרואהו שמוכיחו, שותק, והוא חוזר ומקלקל, לכך צריך לייסרו במכות ועונשין. ולא דיבר על עבד ממש, אלא על כל הממרים דברי

מצודת דוד

המאור שבה מחזירו למוטב: (יט) **בדברים.** רוצה לומר בדברים לבד זולת השבט לא יקבל מוסר, כי אף על פי שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי: (כ) **חזית.** אם ראית איש הממהר בענייניו, דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בענייניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת: (כא) **מפנק.** המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות, הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון, כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה, והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו: (כב) **איש אף.** הכעסן דרכו לחרחר ריב עם הבריות: **רב פשע.** כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (נדרים כב:) הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו:

אבן עזרא

אשרהו. אחרים יאשרוהו ברבות טובתו: (יט) **בדברים.** בלבד **לא יופר עבד,** בשבט ותוכחות ראוי ליסרו: **כי יבין.** אף על פי שיבין המוסר, לא יענה למייסר לומר כן אעשה: (כ) **אץ בדבריו.** ממהר לדבר, או ממהר בענייניו: **תקוה לכסיל.** מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו (לעיל כו יב):

מצודת ציון

יט) **מענה.** מלשון עניה ותשובה: כ) **אץ.** ענין מהירות. כמו ולא אץ לבוא (יהושע י יג): כא) **מפנק.** ענין עונג ועדן. כמו מעדני מלך (בראשית מט כ) תרגום אונקלוס תפנוקי מלכין: **מנון.** שר ושליט. כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים עב יז) וכן כל מין שנמקרא, שהמין קס מחת אמיו לשנוט בנכסיו: (כב) **איש אף יגרה מדון.** כשמעטו מדון מידת הדין:

מצודת דוד

אשרהו. אחרים יאשרוהו ברבות טובתו: (יט) **בדברים.** בלבד **לא יופר עבד,** בשבט ותוכחות ראוי ליסרו: **כי יבין.** אף על פי שיבין המוסר, לא יענה למייסר לומר כן אעשה: (כ) **אץ בדבריו.** ממהר לדבר, או ממהר בענייניו: **תקוה לכסיל.** מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו (לעיל כו יב):

מדרשי חז"ל

כא) **מפנק מנער עבדו וגו'.** יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה, ומעיד עליו לעולם הבא, שנאמר: מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון. שכן באטב"ח של רבי חייא, קורין סהדה מנון. (סוכה נב:).

א"ר אבין: כל מי שהוא מפנק את יצרו בנערותו, סופו להיות מושל עליו בזקנותו. מאי טעמא: מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון. (ילקו"ש).

כב) **ובעל חמה רב פשע.** אמר רבה בר רב הונא, כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו, שנאמר: רשע כגובה אפו בל ידרוש, אין אלהים כל מזימותיו. ר' ירמיה מדפתי אמר: משכח תלמודו ומוסיף טפשות, שנאמר: כי כעס בחיק כסילים ינוח. רב נחמן בר יצחק אמר: בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר: ובעל חמה רב פשע. (נדרים כב:).

כג) **גאות אדם תשפילנו וגו'.** כל מי שבורח מן השררה, השררה רודפת אותו. (ילקו"ש).

תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד: כד חוֹלֵק
עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמָע וְלֹא
יַגִּיד: כה חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ
בַּיהוָה יְשֻׂגָּב: כו רַבִּים מְבַקְּשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל
וּמֵיהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ: כז תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים
אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ: פ

כמשמעו, מתוך שאדם לר עין, וחרד אם יעשה לדקה יצטרך אל הבריות, חרדה זו תתן לו מוקש. והראשון נוח לי: (כו) **פני מושל.** לדון לפניו: **ומה' משפט איש.** אם יזכה או אם יתחייב, וכמושלים דיבר הכתוב: (כז) **ישר דרך.** אדם שהוא ישר

מצודת ציון

כד) **אלה.** שבועה. כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה א): כו) **משפט.** ענינו דבר הראוי. וכן על העמוד כמשפט (מ"ב יא יב):

מצודת דוד

(כג) **תשפילנו.** הגאוה עצמה תהיה סיבה להשפיל אותו: **יתמוך.** שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו: (כד) **אלה ישמע.** רוצה לומר לזאת שונא נפשו, כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה, ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו: (כה) **חרדת אדם.** החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש, על כי לבו בל עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל, אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז: (כו) **מבקשים.** ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שרדה מה כאילו הדבר מסור בידו, אבל באמת מה' כל משפטי איש, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות נח.) אפילו ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה: (כז) **תועבת.** כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע:

אבן עזרא

(כג) **יתמוך כבוד.** אפילו בשפלותו יתמכהו שלא יפיל מעליו כבודו, או כבוד השם יתמכהו: (כד) **שונא נפשו.** שהאלה תמיתהו כשישמענה ולא יגיד הגנבה, כענין וכלתו ואת עציו (זכריה ה ד): (כה) **חרדת.** פועל נופל על החרדה אם הוא הלשון, כמו ויאבד את לב מתנה (קהלת ז ז), כלומר חרדת אדם שהוא מחריד אחר החורדת תתן מוקש לנפשו: **ישוגב.** השם ישגבהו מפני המחריד. פירוש אחר, שיחרדהו השם ויתן לו המוקש שישים ללכוד העניים. פירוש אחר, איש מפחד ולא יתן מבטחו בשם, יבואהו מה שיירא: (כו) **רבים.** גדולים, בעבור מתנותיו או בעבור עזרו, ומאת השם יבא משפט

מדרשי חז"ל

כד) **חולק עם גנב וגו'.** משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שטעון כלי ויצא מבית חברו, ומצאו חברו ואמר ליה מה אתה טעון, אמר ליה טול חלקך ואל תגיד. לאחר זמן מצאו בעל הגנבה ואמר ליה משביע אני עליך, אם ראית אדם טעון כלים ויצא מתוך ביתי, אמר ליה שבועה שאיני יודע מה אתה סח. על זה נאמר: חולק עם גנב שונא נפשו. כשהגנב נתפס, שותפו מתחייב עמו ונוטלים נפשו. (ויק"ר פ"ו).

כה) **חרדת אדם יתן מוקש וגו'.** חרדה שהחרידה רות לבועז, שנאמר: ויחרד האיש. יתן מוקש, בדין היה לו לקללה. אלא ובוטח בה' ישוגב, נתן בלבו וברכה, שנאמר: ברוכה את לה'. (ב"ר טו).

חרדת אדם. חרדה שהחריד יעקב ליצחק, דכתיב: ויחרד יצחק. בדין היה לו לקללו, אלא ובוטח בה' ישוגב, נתן בלבו הקב"ה וברכו, שנאמר: גם ברוך יהיה. (שם).

מוֹעֵד (שמו׳ מ לה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אֵינוֹ דִּין שֶׁמֹּשֶׁה שֶׁעָשָׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן יְהֵא עוֹמֵד מִבַּחוּץ וַאֲנִי מִבְּפְנִים, אֶלָּא הֲרֵינִי קוֹרֵא [1]אוֹתוֹ שֶׁיִּכָּנֵס. לְפִיכָךְ כְּתִיב, וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. הֲוֵי, קָשֶׁה כֹּחָן שֶׁל צַדִּיקִים שֶׁיְּכוֹלִין לִשְׁמֹעַ קוֹלוֹ. וְכֵן בְּשְׁמוּאֵל כְּתִיב, וַיָּבֹא ה׳ וַיִּתְיַצֵּב וַיִּקְרָא כְּפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל, וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ (ש־א ג י). לְפִיכָךְ אָמַר דָּוִד, גִּבְרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ. וְאִם תֹּאמַר, כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, בְּקוֹל נָמוּךְ הָיָה מְדַבֵּר, לְפִיכָךְ הָיָה יָכוֹל מֹשֶׁה לִשְׁמֹעַ. לֹא הָיָה מְדַבֵּר אֶלָּא בְּקוֹל מַתַּן תּוֹרָה שֶׁשָּׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל וּמֵתוּ בְּדִבּוּר רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, אִם־יֹסִפִים אֲנַחְנוּ וְגוֹ׳[2] (דברים ה כב). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ (שה־ש ה ו). וּמִנַּיִן שֶׁבְּקוֹל מַתַּן תּוֹרָה הָיָה מְדַבֵּר. שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר, קוֹל ה׳ בַּכֹּחַ (תהל׳ כט ד). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו (במד׳ ז ספס), הַקּוֹל שֶׁהָיָה שׁוֹמֵעַ בְּמַתַּן תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, קוֹל ה׳ שֹׁבֵר אֲרָזִים (תהלי׳ כט ה), וּבוֹ[3] הָיָה מְדַבֵּר עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר וְעַל כָּל אֲמִירָה וְצִוּוּי. שֶׁמָּא תֹּאמַר, שֶׁנִּשְׁמַע הַקּוֹל לְיִשְׂרָאֵל מִבַּחוּץ. תַּלְמוּד לוֹמַר, וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל, הוּא הָיָה שׁוֹמֵעַ בִּלְבָד. וְכִי מֵאַחַר שֶׁבְּקוֹל גָּבוֹהַּ הָיָה מְדַבֵּר, לָמָּה לֹא הָיוּ שׁוֹמְעִים. לְפִי שֶׁגָּזַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל הַדִּבּוּר שֶׁיּוֹצֵא וְהוֹלֵךְ אֵצֶל מֹשֶׁה וְעָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שְׁבִיל שֶׁבּוֹ יוֹצֵא הַקּוֹל עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְמֹשֶׁה וְלֹא נִשְׁמַע לְכָאן וּלְכָאן, שֶׁנֶּאֱמַר, לַעֲשׂוֹת לְרוּחַ מִשְׁקָל (איוב כח כה), שֶׁכָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁיּוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הַכֹּל בְּמִשְׁקָל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת (שם שם כו), שֶׁעָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דֶּרֶךְ לְאוֹתוֹ הַקּוֹל שֶׁיֵּלֵךְ אֵצֶל מֹשֶׁה בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה׳ אֵלָיו, אֵלָיו הָיָה נִשְׁמָע וְלֹא לְאַחֵר. לְכָךְ נֶאֱמַר, גִּבְרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ. וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, כִּי טוֹב אָמַר־לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב (משלי כה ז). רַבִּי תַּנְחוּם אוֹמֵר, רְחַק מִן מְקוֹמְךָ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה מוֹשָׁבוֹת שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ עֲלֵה, וְאַל תַּעֲלֶה שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לְךָ רֵד. רַבִּי תַּנְחוּמָא אוֹמֵר, יֵשׁ זָהָב וְרַב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דַעַת

1 כ״ל: לו (נסי מד״כ ס״ת מ). ע ץ יוסף 2 לשמוע את קול דברי ה׳ וגו׳ וקחתנו. 3 נ״ת וכן לבוא אל אוהל מועד וגו׳, כי שכן מנין הטנן, ואם היה כולה היה נת נחון הטנן כמו שפלה נקיים חוץ הטנן כדכתיב קוף ק׳ מסמיים אלא מכחיכא לינן נלא לשון מאחר שהשכינה שם כי הטנן שם, לפיכך כתיב ויקרא אל משה להודיע שלא הלך בעצמו (ז״ל): שכן הוא אומר קול ה׳, כ״ל שכן הוא אומר בעצמן מוכה קול כי וגו׳, וכאן כתיב וכנגא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול, ופירושו הקול שהיה שומע בעצמן מוכה שנאמר שם קול כי בכות וגו׳ קול כי שוכב אבינו: רחק מן מקומך ב׳ וג׳ מושבות כו׳, דייק מהפסוק כי טוב אמר כי שלכין להכתיב כי אם ב׳ מושבות זוקא, דאי באחד יקשה בפסוק מה זה שאמר כי טוב אמר לך עלה המשמע דודאי יאמרו לו עלה, שמא ויעמוהו שם ולא יאמרו לו עלה, והכי הא״ל טוב שלא יאמרו לך רד משיאמרו לך רד, אם״כ ל״ל שכולנה הכתוב שיכו מדבנות כבוד פד שיאמרו לו עודאי עלה (יס״מ): ואל תעלה,

(מש׳ כ טו). מַתְלָא[1] אוֹמֵר, דַּעַת[2] חֲסַרְתָּ מֵאי קָנִיתָ, דַּעַת[2] קָנִיתָ מֵאי חֲסַרְתָּ. אַף מֹשֶׁה לֹא עָלָה עַד שֶׁקָּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. ב וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה וְטָעָה וְלֹא הִזְכִּיר בִּרְכַּת הַמִּינִים, מַנִּין[3] שֶׁמַּחֲזִירִין אוֹתוֹ. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה וְטָעָה, בְּכָל הַבְּרָכוֹת כֻּלָּן, אֵין מַחֲזִירִין אוֹתוֹ. טָעָה בְּבִרְכַּת הַמִּינִים, מַחֲזִירִין אוֹתוֹ וְאוֹמְרָהּ בְּצַל כָּרְחוֹ. וּמִפְּנֵי מָה מַחֲזִירִין אוֹתוֹ. תַּלְמִידֵי שֶׁמָּא מִין הוּא, שֶׁאִם יְהֵא בּוֹ צַד מִינוּת, קַלֵּל עַצְמוֹ וְעוֹנִין הַקָּהָל אָמֵן. וְכֵן מִי שֶׁלֹּא אָמַר בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, מַחֲזִירִין אוֹתוֹ, תַּלְמִידֵי שֶׁמָּא כּוּתִי הוּא. אָמַר רַב אַסִּי, גֵּר שֶׁקִּבֵּל עָלָיו כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ חוּץ מִדָּבָר אֶחָד, אֵין מְקַבְּלִין אוֹתוֹ. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ דִקְדּוּק אֶחָד מִן הַתּוֹרָה אוֹ מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם, אַתָּה מוֹצֵא אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה פְּעָמִים הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בַּתּוֹרָה עַל הַגֵּרִים, וּכְנֶגְדָּן הִזְהִיר עַל עֲבוֹדָה־זָרָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, דַּיּוֹ שֶׁהִנִּיחַ עֲבוֹדָה־זָרָה וּבָא אֶצְלְכֶם, אֲנִי מַזְהִירְךָ שֶׁתְּאַהֲבֵהוּ, שֶׁאֲנִי אוֹהֲבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה וְגוֹ׳ (דב׳ י יח). ← 7 ב וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ, וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד (מש׳ כט כג). כָּל מִי שֶׁרוֹדֵף אַחַר שְׂרָרָה, שְׂרָרָה בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ. וְכָל מִי שֶׁבּוֹרֵחַ מִשְּׂרָרָה, שְׂרָרָה רוֹדֶפֶת אַחֲרָיו. שָׁאוּל בָּרַח מִן הַשְּׂרָרָה בְּשָׁעָה שֶׁבָּא לִמְלֹךְ, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁאַלוּ־עוֹד בַּה׳ הֲבָא עוֹד הֵלֹם אִישׁ, וַיֹּאמֶר ה׳ הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים (ש־א י כב). מַהוּ אֶל־הַכֵּלִים. כְּשֶׁאָמְרוּ לוֹ דְּבַר הַמְּלוּכָה, אָמַר לָהֶם, אֵינִי רָאוּי לַמַּלְכוּת, אֶלָּא שַׁאֲלוּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים אִם אֲנִי רָאוּי. וְאִם לָאו, הַנִּיחוּ אוֹתִי. מִיָּד וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד בַּה׳. מִיָּד הֶחְבִּיא אֶת עַצְמוֹ עַד שֶׁשָּׁאֲלוּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים. וַיֹּאמֶר ה׳ הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים. וְכֵן שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הַכֵּלִים, אֵלּוּ אוּרִים וְתֻמִּים. [4]וְהַבּוֹרֵחַ מִן הַשְּׂרָרָה,

1 פי׳ מתל. 2 נ״ת דעה. 3 נ״ת מהו ע ץ יוסף 4 הוא בורח, כל״ל (מן יוקף)

מתחלה למעלה, שלא יאמרו לך רד: מתלא אמר כו׳, הולכך הזכרה המשל משום דנמקרא לא שמעינן אלא דדעת עדיף מזהב וכב פנינים אבל לא שמעינן דנדעה קני לאדם, אבל השתא דקמ״ל דקונה דעת לא יתקר כל טוב מפסעינן קלא דה״ק וכלי יקר דאים ביה כולהו היינו שפתי דעת (יס״מ): ב שעה בברכת המינים מחזירין אותו, כו׳ ביכולשלמי בכלות קפ״ה, ובטור וב״ו קי׳ קטו בא״ח: שמא כותי הוא, פי׳ לפי שהכותים בנו מקדש בהר גרזים ושם היו זובחים לבנות כמ״ש בס׳ יוקיפון, ולפיכך חיים מחפלים על מנין הבנים ויכוכלים: ג שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך, למטוטי מחר שמנך שלא דרך לחכיה, ולמז למה דאי במנוחה, הנדולה קשה לאדם למלות בה ולקבל בה ליכד ממנה, שכן מצינו בשאול בשעה שנ״ל עמוד במלכות היה מחחבא אל הכלים, ובשעה שנ״ל ליכד ממנה היה מחזר אחר דוד להכנו (כלי יקר): שנאמר וישאלו עוד בה׳ הבא כו׳, דייק מזה משום דאלכ״ה למה הולכלו לשאול עוד בה׳ וגו׳, היון שבלבד שאול ע״פ הנורל, הוא הוא ונא אולמו, אלא ע״כ היתה הסכנה משאול שבלה מהשרלה הלה ליכנס בה אע״פ שנפל עליו הנורל מד שיאשלו בתורים ותומים (כלי יקר): ואם לא, הניחו אותי. מיד החביא את עצמו עד ששאלו באורים ותומים שנא׳ וישאלו עוד בה׳ וגו׳, ויאמר ה׳ הנה הוא נחבא אל הכלים, ושנו רבותינו אלו אורים ותומים, כל״ל. ודייקו אם משום שאם כשבטוו מחנא בתון הכלים שכיו שם מהבאים הול״ל מחנא בכלים, אומרו אל הכלים מוכיח שהכוונה מחנא הוא עד שיולאה מה שיוכיחו הכלים הם האורים ותומים, שאל הכלים מעיו הדבר לנכון (כלי יקר):

הַשְּׁרָרָה רוֹדֶפֶת אַחֲרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ ה׳ כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל־הָעָם הַזֶּה (ש״א י כד). וַאֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל רָדַף אַחַר הַשְּׁרָרָה, וְהַשְּׁרָרָה בָּרְחָה מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחִי אִמּוֹ וגו׳ (שופט׳ ט א), וַהֲרָגָם כֻּלָּם עַל אֶבֶן אַחַת וּמָלֹךְ עַל בַּעֲלֵי שְׁכֶם. וּלְבַסּוֹף, וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים רוּחַ רָעָה בֵּין בַּעֲלֵי שְׁכֶם וּבֵין אֲבִימֶלֶךְ[1], וְהָרְגָה אוֹתוֹ אִשָּׁה. וּמִשָּׁה בָּרַח מִן הַשְּׁרָרָה. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, וְעַתָּה לֵךְ[2] וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה (שמ׳ ג י), וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד תִּשְׁלָח (שם ד יג). אָמַר רַבִּי לֵוִי, שִׁבְעָה יָמִים הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְפַתֶּה לְמֹשֶׁה בְּסִנָּה לִשְׁלֹחוֹ. וְהוּא מְשִׁיבוֹ, שְׁלַח־נָא בְּיַד תִּשְׁלָח, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־ה׳ בִּי אֲדֹנָי, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל וגו׳ (שם שם י). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, חַיֶּיךָ שֶׁסּוֹפְךָ לֵילֵךְ. כֵּיוָן שֶׁהָלַךְ וְאָמַר כֹּה־אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי (שם ט א), אָמַר אוֹתוֹ רָשָׁע, מִי ה׳ (שם ה ב). הִתְחִיל מֹשֶׁה אוֹמֵר, אֲנִי כְּבָר עָשִׂיתִי שְׁלִיחוּתִי. הָלַךְ וְיָשַׁב לוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, יָשַׁבְתָּ לְךָ, בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם (שם ו יא). וְכֵן עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר, לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה (שם ז טו), הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה (שם ח טז), לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִן הַשְּׁרָרָה. לְסוֹף הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, וְקָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, וְהֵבִיאָם אֶל הַמִּדְבָּר, וְהוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן, וְהֶעֱלָה לָהֶם אֶת הַבְּאֵר, וְהֵגִיז לָהֶם אֶת הַשְּׂלָו, וְעָשָׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְאָמַר, מִכָּאן וְאֵילָךְ מַה יֶּשׁ לִי לַעֲשׂוֹת. עָמַד וְיָשַׁב לוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, חַיֶּיךָ, יֶשׁ לִי מְלָאכָה גְּדוֹלָה מִכָּל מַה שֶּׁעָשִׂיתָ. יֶשׁ לְךָ לְלַמֵּד לְיִשְׂרָאֵל טֻמְאָה וְטָהֳרָה, לְהַזְהִירָן הֵיאַךְ יִהְיוּ מַקְרִיבִין בְּנֵי קָרְבָּן לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה, דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן. מֹשֶׁה בָּרַח מִן הַשְּׁרָרָה וְרָדְפָה אַחֲרָיו, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר, גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד (מש׳ כט כג), זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ, נִתְחַסַּרְהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ (תהלים ח ו). וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. אָמַר דָּוִד, אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ וַתֹּאמַר שִׁוִּיתִי עֶזֶר עַל־גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם (שם פט כ). אַף עַל פִּי שֶׁדִּבֵּר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עִם אָדָם הָרִאשׁוֹן וְצִוָּהוּ עַל עֵץ הַדַּעַת, הוּא לְעַצְמוֹ הָיָה בָעוֹלָם. וְכֵן נֹחַ,

1 בין אבימלך ובין בעלי שכם (שופטים ט כג) עץ יוסף 2 בסקוק: לכה

הוא בורח מהשררה והשררה רודפת אחריו שנאי הראיתם אשר בחר בו ה׳ כי אין כמוהו, כל״ל. וכיוונו בזה חז״ל לכודים מלין טוענת ממולא בזה שלמה כי לין כמוכו כי׳ כיוני ביופי שכיה משכמו ומעלה נעוב מכל הפם, כי לא ישנה הכנינא מנין בשמי, אבל בין ביופי מלין כמוכו ביופי המדות, חקיר ומניו ויכא חסל, טוכה מן המלכה, ובכלל זה נכלל כיוכו נעוב, אבל לא שיכיה מיקר הנעם על זה (כלי יקר): הוא לעצמו היה בעולם,

(7)

אַף־עַל־פִּי שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ, הוּא הָיָה תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו. וְכֵן אַבְרָהָם וְכֵן יִצְחָק וְכֵן יַעֲקֹב, יְחִידִים בָּעוֹלָם הָיוּ. אֲבָל מֹשֶׁה, כַּמָּה צַדִּיקִים הָיוּ עִמּוֹ, שִׁבְעִים זְקֵנִים וּבְצַלְאֵל וְחוּר וְאַהֲרֹן וּבָנָיו וְהַנְּשִׂיאִים, וְלֹא קָרָא אֶלָּא לְמֹשֶׁה. הֲוֵי, הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר, לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ (תהלים קו כג).

ד וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. מֵהֵיכָן קָרָא לוֹ, מֵאֹהֶל מוֹעֵד. יְהִא שְׁמֵהּ מְבֹרָךְ לְעָלַם, שֶׁמִּנַּיִן הָעֶלְיוֹנִים וּבָחַר בַּתַּחְתּוֹנִים לִשְׁכֹּן בְּמִשְׁכָּן בִּשְׁבִיל אַהֲבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה, כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב (ה׳) אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ (מ״א ח כז). יֵשׁ פּוֹחֵר[1] מִתְאַוֶּה לִכְלֵי חֶרֶס? כְּבָיְכוֹל, כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא. אֶלָּא בִּשְׁבִיל הָאַהֲבָה, נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לַחֲצֵרוֹת (תהל׳ פד ג). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה מֵאֹהֶל מוֹעֵד. גָּדוֹל הָיָה מֹשֶׁה, רָאָה מַה כְּתִיב, וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם (בראׁ א ה). וְכָאן, וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה. זוֹ קְרִיאָה וְזוֹ קְרִיאָה. מִי גָּדוֹל, הַשּׁוֹבֶה אוֹ הַנִּשְׁבֶּה. הֲוֵי אוֹמֵר, הַנִּשְׁבֶּה[2]. רָאָה מַה כְּתִיב, וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם. וְאֵין אוֹר אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר (מש׳ ג כג). וּמֹשֶׁה שָׁבָה כָּל הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶׁבִי (תה׳ סח יט). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה, בָּעוֹלָם הַזֶּה עֲשִׂיתִיךָ רֹאשׁ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְלָעוֹלָם הַבָּא כְּשֶׁיָּבוֹאוּ הַצַּדִּיקִים לִטֹּל שְׂכָרָם, אַתָּה בָא בְּרֹאשׁ כֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֶּתֶא רֹאשִׁי עָם צִדְקַת ה׳ עֲשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל (דברים לג כא).

ה וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן[3] אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים. כָּל הָעֵצִים כְּשֵׁרִים לַמַּעֲרָכָה, חוּץ מִגֶּפֶן וּמִזַּיִת. לָמָּה, שֶׁהֵם עוֹשִׂים פֵּרוֹת מְשֻׁבָּחִים. הָא לָמַדְתָּ, שֶׁבִּזְכוּת הַבָּנִים, אֲבוֹתֵיהֶם מִתְכַּבְּדִין. וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב. לֹא נֶאֱמַר נֶפֶשׁ בְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת אֶלָּא בְּמִנְחַת עָנִי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מַעֲלֶה אֲנִי עָלָיו כְּאִלּוּ הִקְרִיב נַפְשׁוֹ. [1]אִם מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת. מַה בֵּין מַחֲבַת לְמַרְחֶשֶׁת. מַרְחֶשֶׁת, יֶשׁ לָהּ כִּסּוּי. מַחֲבַת,

1 פי׳ יולכ כלי מכק. 2 כ״ל השובה עץ יוסף 3 תכהן. 4 בסקוק: ואם

מלא כיכ לא לוכ לחכ בטולם עיובכ עמו הקב״כ: הוא היה תמים, כ״ל מלמ״ם שכיו לא הכבכ לכבים מ״מ לין מיובים מיובכ עמו הקב״כ לבד מעום שהוא לבדו כיכ תמים ולדיק אבל דוכו כיו לבמים: ולא קרא אלא למשה, לאמכ דלאו מפיוסמא דויקבא לא מכא יוכ מלא מפילא זכיון דלא לאמכתן מקבא בא למכא מפמיק דלא קבא לאחכים (יפ״ת): ד פוחר, יולכ כלי מכק: הוי אומר הנשבה, כ״ל הבוכבה, מלמולם בשומל נדול מבנשבל, וזהו שקיים כמדבכ כלה מב כחיב ויקבא אלהים לאור יום, ולין לוב אלא תוכה, וכדלאיתא בבבה ובילקוט ק׳ בכלאבים, כי שמים כחיב כלן לוכה כבבד כי תומבי תוכה. מבלא כחיב במבה קבילה וכתוכה קבילה, וכחיב מלא לבכוים שבים שבי, וכם בשובה בדול מ״כ כלה כמה בדול מו מבה. לו לאמכ לקיום בבי מלמינו, מבי מבוקב בסמו מל לוזב דבב לבבים לוכו, מ״כ מחייב שבדבב בבשבה בוא דבב בדול בעבב, דלאי״כ לא יבמבב בסמו מלו לוכן טוכב (מבכם לאמון): ה פרחשת יש לה כסוי, מחבת אין לה כסוי, בבלא בבילב לב (תוי״ם). וכל זב בוא בבבבות פ״ב וכבי לוי בם, מחבת לון לב בקוי, דבבי כי יחבו בבלילי. כ״ח

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי
הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת
הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי
לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים:
יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד
אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר

כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתְן: יב וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה סַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי
תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא
וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֻדְתָּא דְּכְתָבִית
לְאַלּוּפֵיהוֹן: יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
מְשַׁמְּשָׁנֵהּ וְסַלֵּיק מֹשֶׁה לְטוּרָא
דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ:
יד וּלְסָבַיָא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא
הָכָא עַד דְּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא

לקט בהיר

קרלמיך וכחרמיך: יז) אמות גדולות: יח) פי׳ אינו מקושר עם מה שלפניה שהיתה כה׳ בחדש כדאמרן, אלא זה בהכרח אחר ממתן תורה היה, כי לא יתכן לתת האבן וכו׳ אשר כתבתי וכו׳ קודם מתן תורה (רא״ם): יט) כלומר המעכב שם: כ) כי ספר תורה השלימה משה רבנ״ה כתבה כמו שהעידו הכתובים על זה, ורז״ל אמרו מצוה זו משנה, כתבתי זו גזירות וכתובים, להורותם זו תלמוד ג״כ תרי״ג מצות לאו דוקא (מ״ל): כא) לכל דיבור שבעשרת הדברות, באזהרות - פי׳ בספרו (פייט לחג השבועות) שחיבר אשר שמו ספר האזהרות: כב) פי׳ לא ראיתי בדברי רז״ל מה זה קימה של יהושע משרתו, הלא אל ההר לא עלה שנאמר ויעל משה, גם אין לומר שלויהו למשה וחזר, שהרי אמר משה עד אשר „נשוב״ אליכם, הרי שלא היה במחנה כל מ׳ יום, לזה בהכרח שהמתין לרבו תחת ההר, ולזה קראו הכתוב משרתו הלא אל ההר לא עלה שנאמר (מ״ל): כג) קודם ויעל משה, ופי׳ אמר, כבר אמר (רא״ם): כד) זה פי׳ שבו, ואין פירושו ישיבה אלא עכבה, וכן תרגמו אונקלוס, ופי׳ בזה, כמוך המתנה לא תחת ההר עם יהושע, ואמר לשפוט, שאל״כ הלא כל ישראל התעכבו שם (רא״ם): כה) כוונת רש״י להביא זאת כאן, פשוט הוא, שהנית מרע״ה עמהם את אהרן וחור וכסוף מ׳ יום הרגוהו ומזה פחד אהרן מן העם, שאם היה זה אחד העם לא היה אהרן ירא לנפשו, ועוד שהרי אמר לזקנים אהרן וחור עמכם הרי הוציא אותם מכלל הזקנים לגד מעלתם, לזה אמר שהיה זה בנה של מריס, גם אמר אביו כלב לגדלו וליחסו גם ביחסם זה (ב״ב):

רש״י

שם אמות אלילה[יז] (יח׳ מ״ל ח׳): (יב) **ויאמר ה׳ אל משה.** לאחר מתן תורה[יח] (יומא ד׳): **עלה אלי ההרה והיה שם.** מ׳ יום[יט]: **את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי* להורתם.** כל שם מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן[כ], ורבינו סעדיה פירש באזהרות סיסד לכל דבור ודבור[כא] מצות התלויות בו: (יג) **ויקם משה ויהושע משרתו.** לא ידעתי מה עניינו[כב] של יהושע כאן, ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי הכר שאינו רשאי לילך משם והלאה, ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה (נ״ב י״ז) וישמע יהושע את קול העם ברעה, למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) **ואל הזקנים אמר.** בלאתו מן המחנה[כג]: **שבו לנו בזה.** והתעכבו[כד] כאן* עם שאר העם במחנה, להיות נכונים לשפוט לכל אים ריבו: **חור.** בנה של מריס היה[כה] ואביו כלב בן יפנה, שנאמר (דה״א ב׳ י״ט) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, אפרת

ש״ע * כתבתי, בתוך לוחת האבנים, להורותם, שכל (רמב״ן). * שם (רמב״ן).

אור החיים

פירוש בחינה המפסקת לבל יסתכל, וכאן הודיע הכתוב כי לאלילי ישראל לא שלח ידו למנוע מהם המחזה לגד היותם חשובים בעיניו והניחם לזון עיניהם מאורו יתברך. וזה הוא שיעור הכתוב וירא את אלהי ישראל פירוש ראו אור גדול של אלהי ישראל אבל לא נסתכלו אלא תחת רגליו ואחר כך לגד שלא שלח ה׳ ידו פירוש כחו ורשיונו למנוע מהם ובזה היה להם כח לחזות בטעם ה׳ ונהנו זו

אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מָן דְּאִית לַהּ
דִּינָא יִתְקְרַב לְקֳדָמֵיהוֹן: טו וּסְלֵיק
מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת
טוּרָא: טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל
טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא
יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא: יז וְחֵיזוּ
יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אֶשָׁא אָכְלָא
בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
יח וְעָל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק
לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן:
פפפ

עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם:
טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־
הָהָר: מפטיר טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר
סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שִׁשֶּׁת יָמִים וַיִּקְרָא
אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן:
יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת
בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא
מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי
מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה: פפפ

רש״י

זו מריס כדאיתא בסוטה (י״ב): **מי בעל דברים.** מי שיש לו דין[כו]: (טז) * **ויכסהו הענן.** להר[כז]: **ויקרא אל משה ביום השביעי.** לומר עשרת הדברות ומשה וכל (בני) ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה, ויש אומרים ויכסהו הענן למשה ו׳ ימים לאחר עשרת הדברות, (והם) היו בתחלת מ׳ יום שעלה משה לקבל לוחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (יומא ג׳.): (יח) **בתוך הענן.** ענן זה כמין עשן הוא, ועשה לו הקב״ה למשה שביל* בתוכו[כח] (שם ד׳.):

חסלת פרשת משפטים

שינוי נוסחאות * ויכסהו הענן, רבותינו חלוקים בדבר יש מהם אומרים אלו ששת ימים שמראש חודש. * חופה.

תוכו של ענן, ורז״ל ביומא למדו אותו מויבואו בני ישראל „בתוך״ היה ביבשה, וטעם אחד להם:

כאשר זכינו לסדר המשפטים - כן עוד נחזה שופטינו כראשונים:

לקט בהיר

כו) מי שיש לו טענות דין ודברים, ואינו שואל מי הוא זה שיש לו דברים, וכאילו אמר מי שהוא בעל דברים, ואין פי׳ בעל דברים, מי שיכול לדבר ויש לו מיתון הדיבור (רא״ם): כז) וזה פשוטו של מקרא כמו שאמר ויקרא אל משה ביום השביעי, גם אמר לעיני כל ישראל, וא״כ לא למשה כפה שהרי בימים הללו עלה וירד עלה וירד, והגם שכבר אמר ויכס הענן את ההר, חזר ואמר ויכסהו לומר שאכן שם ששת ימים, וזה למ״ד בז׳ בסיון נתנה תורה, אבל הי״א דרשו מחמת היתור, ומה גם שכבר ידענו זאת שמשה נגש אל הערפל, וקובר בששי נתנה תורה: כח) כבר אמרנו שתיבת „בתוך״ אומר יותר מתיבת „תוך״, שהבי״ת בעצמו פירושו תוך, בענן היינו תוך הענן, וכאילו אמר תוך

אור החיים

אכילה זו שתיה ושבעה בטוב נפשם, ולא יקשה למה למשה שם כפו עליו ומנעו מהביט ולאלילי ישראל לא שלח ידו כי מה שהוצרך ה׳ לשוש כפו על משה לא לשלול ממנו השגה שהשיגו אלילי ישראל כי השגה זו היתה למשה בתמידות אלא להביט בהשגה מופלאת אשרי כל מחזה עליון יחזה, ויש עוד לאלוה מילין בפירושן של דברים ושומר אני עצמי מהעלות על ספר דברים היושבים בסתר עליון לבל יהנו מהם מי שאינו ראוי לאור בחור החיים:

חסלת פרשת משפטים

תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת:
יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת
תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו:
כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה
סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם
אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי
הַכְּרֻבִים: כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־

לקט בהיר

המכת המשׁ: מג) לשון הכאה: מד) ר"ל בסוף גבולי ארכו ובאמצע רחבו, ואורך הכפורת היה מפסיק בין ב' הכרובים שזה נקרא „קצות" „ורחשי", אבל אם יהיו בסוף גבולי רחבו ובאמצע ארכו ורוחב הכפורת יהיה מפסיק ביניהם זה נקרא אמצעו (רא"ם): מה) ופסוק זה לאוד לא די וצריך לומר גם שנים כרובים לומר שיהיו שוים (מ"ל): מו) פי' הכתוב עצמו מפרש פירושו של מקשה, שמאומרו „משני" קצות, גם אומרו „מקצה" אינו די שיוכל להיות פירושו של מ"ם מצד שני קצות מצד קצה, אבל מן הכפורת בהכרח פירושו ממנו עצמו, וצריך גם „מקשה", שמן הכפורת יכול להיות פירושו שיטול ויבדיל חתיכה מן הכפורת ויעשה ממנו כרוב, לזה צריך לומר מקשה: מז) שוכנים על גופן או על הכפורת או זה על זה, וצריך רש"י לומר זאת, כדי שלא תאמר שתינת פורשי הוא פועל ושב אל הכרובים, כלומר הכרובים יפרשו כנפיהם, שהגם שנאמר שיפרשו דרך גם, (ובאמת כן איתא בזוה"ק (אחרי י"ט) ואין סתירה שאון ממה שנעשים פרושים גם הם בעצמם פורשים ומנוחים ג' פעמים ביום). אבל אין שייך לנוות זאת למשה ולעושי המלאכה, אלא ודאי שם תואר הוא, ופירושו שבצלאל יעשה אותם באופן שיהיו פרושים (רא"ם), והוסיף לומר וגבוהים למעלה, לפי שסתם עופות כשפורשים כנפיהם הם נשוה עם גופיהם לא למעלה ולא למטה כידוע, לזה אמר שאלו יהיו למעלה, ולא למעלה הרבה אלא מעט, לזה אמר „אחד" רחשיהם, וכל זה הוא מדברי רז"ל בסוכה, וז"ל: ממאי דגדפיהו עילוי רחשייהו קיימי דלמא להדי רחשייהו קיימי אמר רב אחא בר יעקב למעלה כתיב ואימא דמדלי טובא מי כתיב למעלה למעלה עכ"ל:

אור החיים

כא. ונתת את הכפורת וגו' ואל הארון תתן וגו'. קשה למה הולרך לומר פעם ב' ואל הארון תתן אחר שכבר אמר למעלה ונתת את העדות וגו'. ורש"י ז"ל יש"ב שירלה לומר שיתן תחילה העדות ואחר כך יתן הכפורת עליו עד כאן. משמע מדבריו שהיה מקום לטעות שיתן העדות על הארון, ואין דעתי נוחה לומר שיש מקום לטעות בזה ומה גם שאין מקום שם כי הוא מקום הכרובים, ועוד היה לו לומר בפסוק ראשון במקום תיבת אל תוך ולא היה צריך לכתוב פעם ב' ואל

יְתֵהוֹן מִתְרִין סִטְרֵי כַּפֹּרְתָּא:
יט וְעֲבַד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא
מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא
מִן כַּפֹּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת כְּרוּבָיָא
עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי: כ וִיהוֹן כְּרוּבָיָא
פְּרִישָׁן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵלָּא מְטַלִּין
בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפֹּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן
חַד לְקֳבֵל חַד לְקֳבֵל כַּפֹּרְתָּא יְהוֹן
אַפֵּי כְרוּבָיָא: כא וְתִתֵּן יָת כַּפֹּרְתָּא

רש"י

בתחלת עשיית הכפורת והכה בפטיש ובקורנס באמצע ורחשין* בולטין למעלה וצייר הכרובים בצלעות קלותיו: **מקשה.** בעדי"ן בלע"ז[מג], כמו (דניאל כ' ו') דא לדא נקשן: **קצות הכפורת.** רחשי הכפורת[מד]: (יט) **ועשה כרוב אחד מקצה.** שלא תאמר שנים כרובים לכל קלה וקלה לכך הולרך לפרש כרוב אחד מקלה מזה[מה]: **מן הכפורת.** עצמה תעשה את הכרובים, זהו פירושו של מקשה תעשה אותם[מו], שלא תעשם* בפני עצמם ותחברם לכפורת: (כ) **פורשי כנפים.** שלא תעשה כנפיהם שוכבים[מז] אלא פרושים וגבוהים למעלה אלא רחשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים

שינוי נוסחאות • וראשיו. • תעשו.

ר"ל שלא יהא הכרובים יפרשו כנפיהם, שהגם שנאמר שיפרשו דרך גם, (ובאמת כן איתא בזוה"ק (אחרי ל"ט) ואין סתירה שאון ממה שנעשים פרושים גם הם בעצמם פורשים ומנוחים ג' פעמים ביום). אבל אין שייך לנוות זאת למשה ולעושי המלאכה, אלא ודאי שם תואר הוא, ופירושו שבצלאל יעשה אותם באופן שיהיו פרושים (רא"ם), והוסיף לומר וגבוהים למעלה, לפי שסתם עופות כשפורשים כנפיהם הם נשוה עם גופיהם לא למעלה ולא למטה כידוע, לזה אמר שאלו יהיו למעלה, ולא למעלה הרבה אלא מעט, לזה אמר „אחד" רחשיהם, וכל זה הוא מדברי רז"ל בסוכה, וז"ל: ממאי דגדפיהו עילוי רחשייהו קיימי דלמא להדי רחשייהו קיימי אמר רב אחא בר יעקב למעלה כתיב ואימא דמדלי טובא מי כתיב למעלה למעלה עכ"ל:

אור החיים

משמע מדבריו שהיה מקום לטעות שיתן העדות על הארון, ואין דעתי נוחה לומר שיש מקום לטעות בזה ומה גם שאין מקום שם כי הוא מקום הכרובים, ועוד היה לו לומר בפסוק ראשון במקום תיבת אל תוך ולא היה צריך לכתוב פעם ב' ואל

(9)

עַל אַרוֹנָא מִלְּעֵלָּא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן
יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: כב וְאֶזְדַּמַּן

הָאָרֹן מִלְּמַעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ: כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ

רש"י

לכפורת[מח] כדאיתא בסוכה (כ"ו): (כא) **ואל הארון תתן את העדת.** לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות, ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפורת יתן תחלה העדות לתוכו[מט] ואחר כך יתן את הכפורת עליו (ירושל' שקלים ו' א'), וכן מלינו כשהקים את המשכן נאמר (מ' כ') ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה: (כב) **ונועדתי.**

לקט בהיר

מח) חז"ל למדו זאת מבית עולמים שהיה גובהו של כרוב י' אמות מן הארץ והוא שלש גובהו של הבית, כמו כן יהיה גובה הכרוב במשכן כ' טפחים מן הארץ שהוא שלש מגובה הקרשים, לא מהם י' טפחים לגובהו של ארון (לחד דעה) נשארו י' טפחים לכרוב: מט) ולא שיכסה קודם את הארון בכפורת וכשבא לתת לתוכו הלוחות יגביה בידו את הכפורת, כי הכתוב יקפיד שלא יהיה הארון ריקם אפילו רגע, ולזה תמצא שבנית שני שלא היה להם הלוחות לא עשו

אור החיים

הארון. ויש עוד להקשות בזה[קי]. ורא"ש ז"ל כתב בזה דברים שאינם לפי רוח חכמתו, ורחיתיו שרלה להסתייע לדברי רש"י מדברי רא"ע, ובמחילה מכבודו דברי רא"ע הם שבא לתקן המשמעות שלא יקשה לך בפסוק שהקדים נתינת הכפורת קודם נתינת העדות ומן הראוי להקדים נתינת העדות לזה אמר וכבר וכו' לא לפרש שכל הכתוב בא לומר שלא יתן העדות למעלה מהכפורת שזה אדרבה מובן מפסוק ראשון והטעות אדרבה מפסוק שני. והנכון בעיני לומר כי כוונת הכתוב הוא לרבות בו נתינה לומר שאחר שיתן הכפורת על הארון לא יצאו ממנו עוד לדורות עולם כמשפט ספר תורה אשר שם לשום מצד וכו' ואמרו ז"ל (דב"ר ט') שמשפטו הוא שאם יהיה הפרש בין שבע לשבע בספריהם שכתבו כל שבע ספר תורה אחד יברר הספק מספר המונח בית ה', ואמר כי העדות שם יהיו לבל יצאו עוד. ולזה ריבה בו נתינה אחר נתינה, ולטעם זה גם כן אנו מרויחים למה הקדים נתינת הכפורת לנתינת העדות[קיא], כי לא בא אלא לומר שאחר שנתנם בארון וכיסה בכפורת נתונים נתונים יהיו שמה עד עולם והבן. עוד יראה כי לא יצוה העדות בארון עד שיהיה הארון שלם בכפורת הלוס ולא קודם[קיב], וזה אומרו ונתת את הכפורת וגו' אז אל הארון תתן את העדות, עוד אפשר לומר על פי דבריהם ז"ל (ב"ב י"ד:) שהלוחות ושברי לוחות מונחים בארון, לזה אמר ב' פעמים אחד כנגד לוחות השלימים והב' כנגד השברים, ובדרך רמז נראה כי בא לרמוז לו שהגם שהכפורת למעלה מן העדות שהם בתוך הארון למטה מהכפורת הם בנתינה למעלה ממנו[קיג] ולזה סדר נתינת העדות אחר הכפורת לומר זו למעלה מזו מה שלא היה נשמע כן אם היה מקדים לומר ונתת את העדות וגו' ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה משמע שהכפורת הוא למעלה מהארון:

אור בהיר

והבדיל בטבעות החיצונים. קג) פליאה דעת ממני כל דברי המחבר ז"ל כאן, הלא דברי רש"י ז"ל מפורשים באר היטב שכוונתו, שאל תטעה לגמור כל מעשה הכנות הארון גם לכפותו בכפורת ואחר כך יפתח אותו ויסמוך הכפורת בידו עד שיתן לתוכו הלוחות, לא כן הוא, אלא קודם שיכסה אותו יתן לתוכו הלוחות ואח"כ יכסנו, וכן הבין הרא"ם ז"ל כוונתו, וכן ראיתי בספר משכיל לדוד, ולפי זה נדקו מאוד כל דברי המזרחי ז"ל, גם מה שהביא ראיה מרבינו אבן עזרא ז"ל נכון מאוד. קד) הלא מדרך העולם לתת קודם דבר מה בארון ואחר כך לכפותו. קה) ולי נ"ע פירוש זה, הלא רש"י ז"ל מביא ראיה מפרשת ויקהל שמשה רבינו ע"ה עשה להפן ע"ש. וכן הוא בירושלמי דשקלים פ"ו ה"ח. ואפשר לדחוק ולומר בכוונת רבינו, שלא יהיה העדות בארון עד שיגמור לעשות הכפורת, כדי שאחר שימת הלוחות בארון תיכף ומיד יכנסנו. קו) שמעשי אלקים המה.

שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי

מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפֹּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֶפְקַד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְתַעְבֵּד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תְּרֵתֵין אַמִּין אָרְכֵּהּ וְאַמְתָא פְּתֵיהּ וְאַמְתָא

לקט בהיר

מרון כלל כמו שעשו חושן בלי אורים ותומים (ג"א), ודבר זה לא נשמע מפסוק דלעיל, הגם שלא היה עדיין כפורת ואמר ונמת אל הארון את העדות, פירושו שסופך ליתן בתוך הארון את העדות, שכן דרך הכתוב אחר שגמר לוותא עשיית הכלי אמר תכליתו כמו בשלחן ומנורה וכלל דבר, אבל מפסוק זה ראיה ברורה יש, שחוץ ממה שכפל היל"ל ונתת אל הארון את העדות כמשפט הלשון בכל מקום, ומדהפך את לשונו ונקט מיבת „אל הארון" להתחלת המאמר רצונו בזה להדגישו ולהראות כוונה העמוקה שיש בו (כידוע דבר זה), וזה פירושו, הגם שאמרתי לך שתכסה את הארון בכפורת וזה יהיה כלי שלם בכיסוי, אעפ"כ אל „הארון" (כשהוא ארון לבדו) תתן את העדות, וכן פירשו הרב המכס ראב"ע ז"ל (רא"ם): ג) אל מטעה לומר שרצון רש"י לפרש מיבת וועדתי מלשון מועד וזמן, לא כן הוא, אין וועדתי מלשון מועד וזמן, אלא הוא מלשון וועדו אליך כל העדה (במד' י' ג'), ולכן נקרא אהל מועד שהוא בית ועד, והוא ענין קיבוץ אנשים ביחד, כגון לטכס עצה וכדומה (ועיין רש"י לקמן כ"ט מ"ב ומ"ג, וגם בפסוק ל"ג ז'), ומפרשה רש"י בתוספת ביאור שאצא שם לדבר אליך זה ענינו של וועדתי שם, כלומר ב' דברים ישמע האדון אחר שתתן לתוכו העודות, אחד שתבא שם לפני האדון בבית המילון ושם אועד אתך, והב' שתאמרי ודיבורי אשר אשלח אליך יצואו מעל הכפורת, גם מפרש רבינו מיבת „לך" שאמר הכתוב שפירושו לצרכך כלומר לדבר עמך (ב"ב): נא) מפרשי רש"י הראשונים גם האחרונים כולם העידו שלא מצאו כתוב ואת בוא"ו, אבל בברייתא שבספר תורה שלפני רש"י היה כן, כי גם ראב"ע ז"ל נדחק בפירושו של וא"ו זו, וכן כתב החזקוני, גם הרמב"ן ז"ל שהיה קרוב לזמנו זמן לא העיר כלום, ויהיה איך שיהיה הלא אמר שוא"ו זו אינה משמשת כלום, ולענין פירושו שמפרש הכתוב אין גפ"מ, ואמר שפי' הכתוב, הוא, מה שאמרתי לך שאהל מועד יהיה בית ועד לדבר אתך, לא אדבר אתך שום דבר פרטי הנוגעת לך לבד, אלא כל מה שאדבר עמך יהיה רק מה שאצוה לומר ולגמד את בנ"י (סה"ז), ופירוש זה נצרך ביותר אם הוא בוא"ו, כדי שלא נטעה לומר להפך שאדבר עמך וגם אצוה אותך אל בנ"י:

אור החיים

כג. אמתים ארכו וגו'. הנה כשתרבע כל אמות השולחן אמה על אמה ברוס אמה יהיו בין אורך ורוחב וגובה שלש אמות מרובעות באורך ורוחב וגובה[קז], והוא סוד השפעת שולחן העליון משלשה הדרגות בנגה הוד יסוד העולם:

אור בהיר

קז) ג' קאני"ק אמות.

וּפַלְגָא רוּמַהּ: כד וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דַּכִּי וְתַעְבֵּד לֵהּ זֵיר דְּדַהַב סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעְבֵּד לֵהּ גְּדַנְפָּא רוּמַה פֻּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּד זֵיר דְּדַהַב לִגְדַנְפָּהּ סְחוֹר סְחוֹר: כו וְתַעְבֵּד לֵהּ אַרְבַּע עֲזָקָן דְּדַהַב וְתִתֵּן יָת עֲזָקָתָא עַל אַרְבַּע זְוִיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לְקֳבֵל גְּדַנְפָּא יְהוֹן עֲזָקָתָא לְאַתְרָא לְאַרֵיחָיָא לְמִטַּל יָת

קֻמְתּוֹ: כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב: כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו: כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶין הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן:

רש"י

אותך אל בני ישראל הוא: (כג) **קומתו.** גובה רגליו עם עובי השלחן[נב] (פסחים ק"ט:): (כד) **זר זהב.** סימן לכתר מלכות (יומא ע"ב:), שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) **מסגרת.** כתרגומו גדנפא, ונחלקו חכמי ישראל בדבר (מנחות ל"ו:) יש אומרים למעלה היתה סביב לשלחן[נג] כמו לזבזין שבשפת שלחן שריס* ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגלי[נד] בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת: **ועשית זר זהב למסגרתו.** הוא זר האמור למעלה[נה], ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) **לעמת המסגרת תהיין הטבעות.** ברגליס תקועות כנגד ראשי המסגרת[נו]: **לבתים לבדים.** אותן טבעות יהיו בתיס[נז] להכניס בהן הבדיס: **לבתים.** לצורך בתיס: **לבדים.**

שיני נשחאות * של מלכים.

לקט בהיר

נב) פי' חוץ מהסניפיס שעלו למעלה, אבל הרגליס ודאי שהם בכלל, שאל"כ היל"ל ועשית לו רגלים כמו שאמר ועשית וכו' וקשומיו (ב"ב): נג) זו שיטת ר' יוסי בגמ' שמסגרתו של שלחן מעמדת את הלחם, שהמסגרת היתה עושה את השלחן לבית קיבול, שהיו בולטים למעלה מן השלחן כמו לזבזין שלנו העשויות על שלחנות קטנות המשופעים להעמיד את הספר שלא יפול, אלא שאם היו מד' רוחות, ולשיטתו היתה הזר על אותן לזבזין: נד) פי' תקועות ברגליס והם הדפין המחזיקין ומעמידין את הרגליס שלא יחוו כמו בשלחנות שלנו, והם בגובה הרגליס כשוה עם גג הרגליס שדף השלחן מונח על הרגליס ועל אותן הדפין: נה) מלבד שהסברא כן נותנת, כי שני זרי זהב למה, ואין זה פאר והדר, מוך מזה לשון הכתוב מכריח כן, שהיל"ל ועשית לו מסגרת ועשית לו זר זהב כמו שאמר בפסוק הקודם, שאז היה נשמע שיעשה לשלחן זר וגם למסגרת יעשה זר, אבל באשר הוא אם פירושו שאותו זר זהב שאמרתי לך לעשות על השלחן לסימן כתר מלכות תעשנו למסגרתו (בא"ר): נו) פי' המסגרת היתה תקועה ברגל בב' לדיו הפנימיים, והטבעת מונח על תודו של הרגל בין ב' לדיו החלוניים, וגם היתה הטבעת למעלה בגובה הרגל, א"כ היתה לעומת המסגרת: נז) פי' טעם האחנאחא שעל תיבת הטבעות מכריח אותנו לומר שאותן מהיין הטבעות שייך למעלה וגם למטה, וכאילו נכתב ב' פעמים, שהטבעות יהיו מקומן לעומת המסגרת ויהיו לצורך בתיס, ובמכוון השמיט רש"י את הלמ"ד מתיבת „לבתים" וכתב יהיו „בתיס", גם אמר

אור החיים

כז. לבתים לבדים.[קח] לפי מה שפירשתי בטבעות האדון שצריך לנקב ד' טבעות ולקובעם באדון ובתוך הטבעות יכנים ב' טבעות ובתוך הטבעות יתן הבדים, כאן אמר כי אינו צריך לעשות ככה אלא הטבעות עצמן הקבועים כבר יהיו בתיס לבדים והבן:

אור בהיר

קח) מיותר הוא שאמר ועשה כן את השולחן לו יאמר והבאת הבדים בטבעות כמו שאמר באדון.

(11)

רבינו חת"

ויקרא אל משה

עקב ענוה יראת ה׳ עושר וכבוד וחיים [1]. שלמה המלך עליו השלום [2] הודיענו בפסוק הזה שבמדת הענוה יש כמה מעלות טובות נקשרות עמה. ועל דרך הפשט באור הכתוב כי השכר והתועלת המגיע מן הענוה בעולם הזה הוא ארבעה דברים, והן: יראה, ועושר, וכבוד וחיים, כי מדת הענוה היא מדה גופנית בחברת הבריות, והוא שיהיה האדם ביישן וסבלן, מכבד הבריות ומדבר בטובתן, ויהיה שומע עלבונו ושותק. ומתוך המדה הזאת הגופנית יעלה האדם למדת היראה שהיא מדה שכלית ויבא גם כן לידי עושר, כי בעל הענוה [3] הוא שמח בחלקו, וידוע כי הון עתק ימעט בעיני האדם עם הגאוה ויספיק לו מעט [4] עם הענוה, וכיון שהוא מסתפק במועט ואיננו מתאוה אל היתרונות והוא שמח בחלקו הנה זה עושר, וכמו שדרשו רבותינו ז״ל [5]: איזהו עשיר השמח בחלקו. ויבא גם כן לידי כבוד, כי כשהוא נמנע מהתאוות והוא שפל רוח ושיספיק לו מה שעלה לחלקו הנה זה לו כבוד, והוא שכתוב: ושפל רוח יתמוך כבוד [6], וכתיב: ולפני כבוד ענוה [7], כי מי שיש לו כבוד מדת הענוה קדמה לו כבר. ויבא לידי חיים, כי המתאוה אל היתרונות הנה הוא דואג כאשר לא יעשר [8] ולא יקום חילו [9] כתאות נפשו, וחייו חיי צער על שלא השיג כל חפצו, והדאגה מקצרת החיים [10], נמצא מצטער על עולם שאינו שלו *, אבל השמח בחלקו לא ידאג על מה שלא קנה וימלט מן הדאגה ויחיה חיי שלוה. ועל דרך המדרש [11]: עקב ענוה יראת ה׳ [1], מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב * לסוליתה [12], דכתיב: ראשית חכמה יראת ה׳ [13], וכתיב: עקב ענוה יראת ה׳ [1]. עשו [14] מלת עקב מלשון עָקֵב, ולמדנו מזה כי מדת הענוה גדולה מן החכמה, כי היראה שהיא בראש החכמה הלא היא עקב לרגלי הענוה. וידוע כי לכל מדה שבמדות יש שתי קצוות, קצה ראשון וקצה אחרון, ועוד יש שלישי והוא המצוע, ומדת הענוה היא ממוצעת כי היא אמצעית בין הקצה הראשון שהוא הגאוה והקצה השני שהוא השפלות. והנה המצוע בכל המדות הוא הדבר הבינוני והטוב לאדם שיבור לו ושיתנהג בו ושלא יטה לאחד מהקצוות שהוא דבר רע ומר [15], ועל זה אמר שלמה המלך עליו השלום: פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו [16]. כיון

1 משלי כב, ד: גם הסדרשים (השוה תנחומא ויקרא ד, ויק״ר א, טו, ומדרש הגדול) פותחים כאן בכתובים שבשבח הענוה. [2] כל זה ממש באותו לשון (עם שנויים מעטים) בספרו של רבינו „כד הקמח" ערך ענוה. 3 הענוה, שם בכד הקמח: מדת הענוה. 4 מעט, שם: המועט. 5 אבות ד, א. 6 משלי כט, כג. 7 שם יח, יב. 8 יעשר, כצ״ל ע״פ כד הקמח, וזה לשון הכתוב באיוב טו, כט: לא יעשר ולא יקום חילו. — בס״ש וגם בד״ר: יעשיר. 9 איוב שם. 10 בפירוש רבינו יונה אבות ב, ז: הינון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב. 11 שיר השירים רבה א, ט; ירוש׳ שבת א, ג. 12 עקב לסוליתה, בירושלמי שם: עקב לסולייסה. בשיר השירים רבה: סנדל לעקבה. ועיין יבמות קג, ב תוס׳ ד״ה המסולים. 13 תהלים קיא, י. 14 עשו, בכד הקמח: עשה המדרש. 15 רמב״ם ה׳ דעות ב, ב. 16 משלי ד, כו.

מצטער על עולם שאינו שלו. כמבואר ביבמות סג, ב (בשם בן סירא): אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום, שמא מחר בא ואינגו, נמצא מצטער על עולם שאינו שלו. עקב לסוליתה. פי׳ תחתית המנעל שהוא ספל אצלה, דענוה מדה חשובה מאד שעל ידה יזכה ליראת חטא, וחבל דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, שכולן צריכין לענוה (קרבן העדה

בזה להזהיר את האדם שידריך את עצמו במצוע שתי הקצוות, כלשון הפלס שהוא ממוצע בין שתי הכפות, שוה בשוה ואינו יוצא לחוץ, ואז יכונו כל מדותיו, כי הוא דרך הישר ללכת בו, וזה שהוסיף באור ואמר [17]: אל תט ימין ושמאל [18], כלומר שילך באמצע ולא יטה לאחת מהקצוות. אבל במדת הענוה [19] הוזהרנו בה שיטה האדם את עצמו אל הקצה האחרון שהוא מדת השפלות ולא יבחר להשאר בדרך המצוע פן יתקרב לגבול הגאוה שהיא המדה המגונה המזקת האדם והמטרדת אותו בגוף ובנפש מן החיים המקריים ומן החיים הנצחיים, ועל זה אמרו ז"ל במוסרם: מאד מאד הוי שפל רוח [20], וכפלו המלה באמרם ,מאד מאד' ללמד דעת את העם שיטה עצמו אל הקצה האחרון שהוא השפלות לפי [21] שמדת הענוה מפוארה ומעולה ומעלתה עצומה ומפורסמת לעין, לכך הזכיר דוד המלך עליו השלום על עצמו: לב נשבר ונדכה [22]. ואע"פ שהיה מלך גדול ונביא, וגדול שבשבעים זקנים, וכענין שכתוב: יושב בשבת תחכמוני *, הפליג על מדת הענוה וקרא עצמו: לב נשבר ונדכה. וכן מצינו במשה רבינו ע"ה שהיה ראש הנביאים כלם ולא שבחו הכתוב בשאר המדות העליונות שהיו בו רק במדת הענוה, והוא מה שאמר: והאיש משה ענו מאד [23]. והזכיר ,מאד' לבאר כי משה רבינו ע"ה לא רצה לעמוד על המצוע בלבד שהוא לשון ענו, אבל הטה עצמו מן המצוע אל צד השפלות ועל כן הזכיר ,מאד' [2]. ומכלל ענותנותו ושפלותו * מה שמצינו שלא רצה לבא אל אהל מועד בעוד שהיה האהל טמון ומכוסה בענן הכבוד, כענין שכתוב: ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן [24], ואע"פ שכבר נאמר לו מפי הגבורה: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים [25], לא ערב את לבו [26] לבא אל אהל מועד, לא להתנבא בתוכו ולא להתפלל ולהקריב קרבן עד שנתן לו הקב"ה רשות וקראו, וזהו שכתוב ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.

א (א) **ויקרא** אל משה. לשון קריאה הוא לשון כבוד [27], לשון שמלאכי השרת משתמשין בו, שנאמר: וקרא זה אל זה ואמר [28]. ומצינו שמתוך קריאתו של הקב"ה לנביא תתברר אמתת שלשה ענינים שהם שרשי התורה ופנת האמונה, ואלו הם: חדוש העולם, וענין מתן תורה לישראל, וענין תחיית המתים. ושלשה ענינים אלה הראשון בראשית הזמן, והשני באמצעות הזמן, והשלישי בסופו. וכל אחד ואחד מחייב לחברו, כי נבואת הנביא עדות ברורה על ההשגחה *, וההשגחה מופת על חדוש העולם *, וכיון

17 ואמר, בכר הקמח: ואמר אחריו. 18 משלי ד, כז. 19 במדת הענוה וכו', כן ברמב"ם ה' דיעות ב, ג. וכן האריך רבינו בזה בפירושו לאבות ד, ד. 20 אבות ד, ד. 21 לפי, בכר הקמח: „ומפני" — כי הרעיון נמשך על לפיכך „הזכיר דוד וכו'". 22 תהלים נא, יט. 23 במדבר יב, ג. 24 שמות מ, לה. 25 שם כה, כב. 26 עיין רמב"ן ריש סדר ויקרא (סוף עמ' ה): „נתירא לבא באהל כלל וכו'". 27 לשון כבוד, לא ידוע לי מקורו. וברש"י עה"ת: לשון חבה. וכן בתורת כהנים פרשתא א, יב. 28 ישעי' ירושלמי שבת א, ג). יושב בשבת תחכמוני. שמואל"ב כג, ח. וכמו שדרשו רז"ל (במועד קטן סז, ב) בענין גבורותיו של דוד: „יושב בשבת, בשעה שהיה יושב בישיבה, לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע... תחכמוני, אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה וכו'". ומכלל ענותנותו ושפלותו. השוה: שמו"ר יט, ג, שמשה רבינו היסס מלהיכנס באהל מועד ואמר: היאך אני יכול להיכנס לתוכו אלא אם קורא אותי הקב"ה. והשוה ויק"ר א, טו ובתדבא"ר פ"ו; ובילקו"ש רמז תכט: זה שאמר הכתוב הביאני המלך חדריו, זה משה שנאמר ויקרא אל משה. כלומר שה' קרא למשה, ולא נכנס משה בעצמו, שאין זה ממידת דרך ארץ.

א (א) כי נבואת הנביא עדות ברורה על ההשגחה. וכלשון הרמב"ן בריש הקדמתו לפירושו לספר איוב: „כי הנבואה השגחה גדולה היא באמת". וההשגחה מופת על

(12)

שהעולם מחודש וההשגחה שופעת שם, ראוי שתנתן בו תורה שבה יזכו הבריות לתחיית המתים שהוא סוף התענוג ותכלית השכר בתכלית הזמן. ובכל אחד משלשה ענינים אלו מצינו לשון קריאה. מתן תורה הוא שהזכיר ישעיה הנביא: שמע אלי יעקב וישראל מקוראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון [29], הזכיר בכאן שלש הויות, הוה והיה ויהיה. והנה הכתוב הזה מדבר במתן תורה [30], וידוע כי באותו מעמד נתפרסם הקב"ה שהוא ראשון ואחרון והווה בכל הזמנים כלן [31], ומזה אמר ,וישראל מקוראי' כי הוא המקורא בסיני בשני שמות אלה ,יעקב וישראל', הוא שכתוב: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל [32], הרי שהזכיר בענין מתן תורה לשון קריאה. חדוש העולם הוא שהזכיר בכתוב שאחריו: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו [33], להורות כי חלקי המציאות כלם והם מעלה ומטה נקשרים זה בזה, אי אפשר להמצא זה בלא זה. תחיית המתים מצינו בו גם כן לשון קריאה. הוא שאמר דוד המלך עליו השלום: אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו [34], וכתיב: יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו [35], ודרשו רבותינו ז"ל [36]: יקרא אל השמים מעל *, זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו, זו הגוף. והכוונה כדי לתת דין וחשבון לזמן תחיית המתים. הא למדת שקריאתו של הקב"ה לנביא כוללת שלשה ענינים אלה שהם עקרי התורה, ויש בכל אחד ואחד מהם לשון קריאה, ולכן התחיל הספר השלישי הזה בלשון קריאה, חדוש העולם הזכירו בספר בראשית, מתן תורה בספר ואלה שמות, תחיית המתים בספר ויקרא [37], הרי לשון ויקרא כולל את שלשתם.

ודע כי היה הכתוב ראוי לומר: ויקרא ה' אל משה וידבר אליו, ומה שאמר ,ויקרא אל משה' סתם, להורות כי אע"פ שספר ויקרא הוא ספר בפני עצמו, הכל מחובר ודבק עם מה שכתוב למעלה, כי כל התורה כולה בנין אחד וקשר אחד, ומלת ,ויקרא' חוזרת אל הכבוד הנזכר *: וכבוד ה' מלא את המשכן [38], והכבוד הקורא * הוא הה"א של ,בהבראם' [39] שהיא זעירא, ולכך האל"ף של ,ויקרא' היא זעירא, וזה מבואר. ומה שאמר ,מאהל מועד' דרשו רבותינו ז"ל בתורת כהנים [40] שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ

ו, נ. לשון רש"י. 29 שם מח, יב. 30 מדבר במתן תורה, לא מצאתי מקור (להפסוק הנ"ל שיהיה מדבר במתן תורה) במדרשים וגם לא במפרשים. אבל ודאי שיש לפרש כן. וזהו שרבינו ממשיך לבאר. ויש לדייק מפסוק שאחריו: „מעת היותה שם אני" (ישעי' מח, טז), שדרשו בשמות רבה כח, ד, על מתן תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת. וכן דרשו את הפסוק: לא מראש בסתר דברתי, על מתן תורה (מכילתא כ, ב). והנה דבר הלמד מענינו שכל הפרשה מדברת בענין נשגב זה. 31 מכילתא כ, ב: אנכי ה' אלקיך... אני בסיני אני לשעבר, אני לעתיד לבוא... אני ראשון ואני אחרון. 32 שמות יט, ג. 33 ישעי' מח, יג. 34 תהלים נ, א. 35 שם ד. 36 סנהדרין צא, ב. 37 עיין להלן יח, ה, בדברי רבינו: „וארבעה מיני חיים אלו נכללים במלת וחי בהם". ע"ש כל הענין. — וב„תורת חיים" מצאתי שמעיר לפ"ש רבינו להלן בפרשת צו, ז, שתנופת חזה ושוק יש בה רמז לתחיית המתים. 38 שמות מ, לה. 39 בראשית ב, ד. 40 ת"כ פרשתא א פרק ב, י.

חדוש העולם. כי בכלל ההשגחה הוא האמונה בנסים. אבל „לדברי המאמין בקדמות אם ירצה האל לקצר כנף הזבוב או להאריך רגל הנמלה אינו יכול... ואם כן כל מי שיתחדש לו דבר כנגד התולדה (כגון קריעת ים סוף והמן והבאר ועניני הכבוד וזולתם, המראים על השגחה) מיד ידע ויאמין בחדוש" (לשון הרמב"ן בדרשה תורת ה' תמימה עמ' קמו"ז). יקרא אל השמים מעל. כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבאה לו לתוך גופו של אדם מעל השמים מעל, ויקרא אף אל הגוף שבא מן הארץ (רש"י סנהדרין צא, ב). אל הכבוד הנזכר. כן בראב"ע: וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה (שמות מ, לה) שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו, והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס. והכבוד הקורא וכו'. לשון הריקאנטי (ריש ויקרא): הזכיר השם המיוחד בדבור ולא הזכירו בקריאה, כענין ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד, א). כי השם הנכבד קראו, וזהו סוד אל"ף

הרב"ג ר' שאול דראן ז"ל

היינו שלא התחיל לבא למדינה זו. (ב) ומנין הי' לו כך שבתחלה הי' לו מדינה זו.

ויש לערף לזה עוד ששמעתי בשם הגאון החסיד מו"ה אלי' מווילנא ז"ל דבר נפלא, על השיטוי שבתהלים (י"ח מ"ד) אמר דוד תשמני לראש גויים, ובשמואל ב' (כ"ב מ"ד) אמר תשמרני לראש גויים, ופירש עפ"י ש"ס הנ"ל שזכרנו, דזה שאמר בשמואל הי' קודם מעשה דבת שבע ותשמרני בגימטריא אלף, ובתהלים הי' אחר מעשה דבת שבע ותשמני בגימטריא שמנה מאות ע"כ. ולפי זה מפורש שהי' לו מדינה זו קודם מעשה דבת שבע.

והנה ויקר הוא לשון קרי וטומאה כמו שפרש"י אצל בלעם (במדבר כ"ג ד'). ולפי זה מרמז ויקרא, שאם לא נשמר מקרי, נתמעטו מהאלף יחודים מאתים, ולזה רמז אלף זעירא. (ג)

☆

או יאמר. עפ"י שאמרו בשבת (ק"ד.) האלף מורה על לימוד, אלף

(ב) כי ממשמעות הגמ' שרבי בא להקטין עצמו נגד אבותיו, והיינו שהוא פחות מהם, והם השיגו יותר ממנו, וכיון שאמר אנו בעינינו לא ראינו, מובן בזה שאבותיו שהשיגו יותר ראו וזכו, אלא ששכחו.

(ג) אלף זעירא מלשון אֶלֶף זעירא, שנתקטן מאלף יחודים.

(ד) ויקרא אלף זעירא, כי ויקר הוא לשון קרי, ואז האלף דהיינו הלימוד, זעירא מתמעט.

בינה (לימוד תורה. רש"י), ומי שלא פגם מוחו בחטא זה שבא מן המות, יש לו השגה גדולה בתורה הק', וכל אדם כפי שמירתו מחטא זה כן יתרבה השגתו בתורה הק', ולזה מרמז, (ד) שעל ידי חטא זה מתמעט השגתו בלימודו.

☆

קפו) **או** יאמר. ויתישב [גם] מה שמקשים, דגם במתן תורה כתיב (שמות כ"ד ט"ז) ויקרא אל משה, ולמה לא נכתב שם אלף זעירא. י"ל דרבינו בחיי (כאן) הקשה למה הוצרך כלל לקריאה, הלא כבר נאמר לו מפי הגבורה ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת (שמות כ"ה כ"ב), ותירץ מתוך עצומתו לא נכנס עד שנקרא. ואמי שפיר שהכתוב מתרץ זה, [שמה] שהוצרך לקריאה הוא, על ידי שהזעיר עצמו, ומתוך עצומתו הוצרך לקריאה, (ה) משא"כ במתן תורה הי' מוכרח הקריאה.

☆

קפו) **אם** לוא יגיד ונשא עונו. (ו) י"ל דהמנהיג צריך להיות עיניו פתוחות לראות אם אחד עובר עבירה

(ה) ולולא שהזעיר עצמן לא הי' צריך להקריאה כלל, - וזה כונת הכתוב ויקרא אל משה, וקשה למה צריך לויקרא, ומתרץ ברמז בהאלף זעירא, שהזעיר והקטין עצמו, משא"כ במתן תורה הי' לפני ציווי ה' של ונועדתי לך, לכן שם הי' מוכרח הקריאה.

(ו) כוונתו ליישב כאן (כמו שהקשה בספרו גנעת שמואל אות קמ"ח, וז"ל שם) למה נכתב תיבת לוא באל"ף ובוא"ו.

אחיכמו ולהשיבו בתשובה, ואם לא עשה כן הוא נתפס בעונו, כדכתיב ביחזקאל (ג' י"ז-י"ט) ופה נתתיך וגו' ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע וגו' דמו מידך אבקש, ואתה בן אדם הזהרת וגו' ואתה את נפשך הצלת. ולזה אמר אם לא יגיד [נאלף, שאם לא יגיד] ויוכיח לרשע מומו, אז הוא המנהיג ישא את עונו של החוטא. אולם מוכחה מתקבלת אין אם המוכיח נקי מחטא זה, כדרשתם ז"ל (סנהדרין דף י"ח.) על הפסוק התקושש וקשו (לפני' ב' ח') קשט עצמך תחלה ואחר כך קשט אחרים, ולזה רמז אם לו יגיד [נבוא"ו], אם לו בעצמו יגיד תחלה, שאז יתקבל תוכחתו, ואז אם לא יגיד [תוכחה] ונשא עונו של החוטא.

☆

או יאמר. שקאי על החוטא, אם לו ית' יגיד דהיינו שיתודה להשי"ת על חטאו, אז כביכול נושא את עונו והוא מלשון נושא עון שמכפר, אבל אם לא יגיד ויתודה, אז הוא החוטא ישא את עונו.

צו

קפח) **זאת** תורת העולה היא העולה. ולריך ביאור הכפילות. — יונגש תורת הוא ריבוי והיא הוא מיעוט (מו"כ כאן). — ובתורת כהנים [אימא] אמר רבי שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס.

וי"ל בהקדים הפסוק (ישעי' ב' י"ב) כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל. ולריך ביאור הכפילות. ופשוטו י"ל על דרך הכתוב (ירמי' ט' כ"ב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו, ובשלשה דברים אלו רגילות לבא לידי גאוה, וכנגד חכם אמר גאה, וכנגד עשיר אמר רם על דרך הכתוב (דברים ח' י"ג-י"ד) פן תאכל ושבעת ורם לבבך, וכנגד גבור אמר נשא על דרך הכתוב (שמואל א' י' כ"ג) ויגבה מכל העם משכמו ומעלה.

ולענינינו י"ל דבפסחים (קי"ג:) אמרו מכז"ל ד' דברים שאין הדעת סובלתן ואחד מהן דל גאה, כי עשיר עשירותו גורם לו להתגאות. — ובזה אמרתי רמז למלה נפוחה שהיא אסורה, דבשלמא ממן אם מגבי' עצמו הוא משום שהוא משביע, אבל מלה הנקרא לחם עוני [ואם מגבי' עצמה הוא דל גאה, לכן] אם מגבי' עצמה אסורה, ואין הדעת סובל דל גאה. — וזו כי יום לה' על כל גאה ורם, שהוא ממגאה והוא רם ויש לו על מה להתגאות, ועוד יותר יענש מי שהוא נשא ושפל גם יחד, שהוא דל גאה.

ואיתא במדרש (ויקרא רבה פ"ז ו') על זה הפסוק, אמר ר' לוי נימוס וקילוסין היא, שכל המתגאה אינו נידון אלא באש, שנאמר היא העולה על מוקדה, — ולפיכך הקדים תורת העולה שהוא ריבוי [ובאי על מי] שהוא מרובה בנכסים

וָאָרֶץ: ג אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם
שֹׁמְרֶךָ: ד הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר
יִשְׂרָאֵל: ה יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד
יְמִינֶךָ: ו יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ
בַּלָּיְלָה: ז יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר
אֶת־נַפְשֶׁךָ: ח יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: פ קכב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת
לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ:
ב עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם:

תרגום

יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא:
ג לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטָטָא
רַגְלָךְ לָא נָיֵם נָטְרָךְ:
ד הָא לָא נָיֵם וְלָא יְדַמּוּךְ
נָטַר יִשְׂרָאֵל: ה יְיָ יִנְטְרִנָּךְ
יְיָ יְטַלֵּל עָלָךְ עַל סְטַר
יְמִינָךְ: ו יֵיתֵם כַּד שְׁלִיט
שִׁמְשָׁא לָא יִמְחוּנָךְ
צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט
סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא: ז מֵימְרָא דַיְיָ יִנְטְרִנָּךְ מִכָּל בִּישׁ יִנְטוֹר יָת נַפְשָׁךְ: ח יְיָ יִנְטוֹר מַפְּקָךְ

מצודת דוד

וגו׳: (ג) **אל יתן למוט.** כאילו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה, הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעידה, ולא ינום שומריך, רוצה לומר לא יסיר השגחתו ממך: (ד) **הנה לא ינום.** כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: (ה) **ה׳ צלך.** כמו הצל מגין מחום השמש, כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: (ו) **יומם.** ביום לא יזיק לך חום השמש, ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: (ח) **צאתך.** שלא תכשל בצאתך בדרך,

מצודת ציון

ג) **למוט.** מלשון נטיה ומעידה: **ינום.** מלשון תנומה, והוא

אבן עזרא

(ג) **אל.** כמו לא, וככה דרך נתיבה אל מות, בסודם אל תבא נפשי. המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלות אם העזר מהשם לבדו לא תפחד, כי לא יתן למוט רגליך בלכתך ברחובות העיר או על החומה: **ואל ינום שומרך.** כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומות בלילה: (ד) **הנה, שומר.** ישראל הוא יעקב אבינו, ושמרתיך בכל אשר תלך, והוא היה ישן: (ה) **ה׳ שומרך.** מהצר ומכל חולי, כי הוא צלך על יד ימינך: (ו) והזכיר טעם **הצל יומם.** בשני ממי״ם יום בלא לילה, וידוע כי השמש תזיק ברוב החום שלה, והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים, וזה הדבר ברור ומנוסה: (ז) **ה׳, מכל רע.** שיקרה לאדם מחוץ ומפנים: (ח) **ה׳ ישמר צאתך.** בצאתך למלחמה, גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת:

רד״ק

אשא עיני, כי הוא יעזרנו ויקבצנו מן הגוים, כי הוא עושה שמים וארץ, והכל בידו לעשות מה שירצה: (ג) **אל יתן למוט.** אומר אחד לחבירו דרך נחמה טוב הוא ששמת בטחונך בה׳ יתברך שיהיה בעזרך כי כן יעשה, ואף על פי שהאריך הגלות לא יתן למוט רגלך: **אל ינום שומרך.** כי בהיות הגלות דומה לישן: (ד) **ינום.** התנומה פחותה מן השינה. וכל שכן שלא ישן כי הוא שומר ישראל בכל עת, אפילו בגלות שומר אותנו שלא יעשה עמנו כלה בגוים. כי לא יישן אפילו בעת שנתינו הוא שומרנו: (ה) **ה׳.** הוא צלך. והוא על יד ימינך לעזרך בכל מעשיך: (ו) **יומם.** טעמו לצלך שזכר. כלומר הוא צלך שלא יככה חום השמש ביום. וקור הירח בלילה, כי חום השמש ייבש הלחה, והירח יוסיף הלחה יהיה ממנה הקרירות. והחום והקור הם סיבת התחלואים והאל יתברך ישמור מהם: (ז) **ישמרך מכל רע.** שלא יזיקוך בני אדם וחיות השדה: **ישמור את נפשך.** שלא תמות מתוך החלאים: (ח) **ישמור.** בגלות ישמור כמו שאמרנו. ובצאתך

מדרשי חז״ל

ד) **הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל.** ״לא כצורנו צורם״, עו״א עושים ידאתם של כסף ושל זהב והם משמרים אותם שלא יגנבו, אבל אלהינו אינו כן אלא אנו ישנים בבתינו והוא משמר אותנו, ועו״א עבודת אלילים שלהם ישן והם משמרין אותו. (ילמדנו).

יוחנן כהן גדול ביטל את המעוררים. מאי מעוררים, אמר רחבה בכל יום ויום שהיו עומדים לריים על הדוכן ואומרים עורה למה תישן ה׳, וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר הנה לא ינם ולא ישן שומר ישראל, אלא בזמן שישראל שרוין בצער ועובדי כוכבים בנחת ושלוה, לכך נאמר עורה למה תישן ה׳. (סוטה מח.).

ה) **ה׳ שומרך ה׳ צלך וגו׳.** אמר רבי יצחק בר פרנך, כל עונות אדם חקוקים לו על עצמותיו, כל זכיותיו כתובים על יד ימינו, שלא תאמר שעונותיהם הם הנכתבים וזכיותיהם אין נכתבים. ומנין שכן, שנאמר: ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך. (מסכת כלה נב:).

אמר רבי חנינא: בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מלך יושב מבפנים והעם משמרין אותו

לְפַרְנַסְטִיָּא וּמַעֲלָךְ
לְמַעֲסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן
הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא:
א שִׁירָא דְּאִתְאַמַּר עַל
מַסּוּקִין דְּתָהוֹמָא חֲדֵיתִי
בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נֵזִיל: ב קָיְמִין הֲוָאָה רַגְלָנָא בְּתַרְעָיִךְ יְרוּשְׁלֶם:

רש״י

(ה) **שמחתי באומרים לי.** שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות פלוני זקן, וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל, ואני שמח: (ב) **עומדות היו רגלינו.** כמלחמה ככל מקום, כשהיו שערים ירושלים, שעוסקין בהן בתורה:

מצודת ציון

שינה מרעטת וקלה:

מצודת דוד

ובבואך: (א) **שמחתי.** הוא מאמר בני הגולה, שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה׳ בזמן הרגל: (ב) **עומדות.** מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה:

אבן עזרא

(א) **שיר המעלות, שמחתי באומרים.** אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית. ורבי ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון, ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל אומרים שמחתי באומרים הם עולי רגלים: (ב) **עומדות.** הטעם עמדנו להסתכל בנייני החומות ויופי השערים, והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתערבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים:

רד״ק

מהגלות תצא בשלום, ובבואך לארץ ישראל בשלום, וישמרך מעתה ועד עולם: (א) **שיר.** אפשר כי שאר המעלות שלא נזכר בהם לדוד, חיברו המשוררים האחרים ולא נזכרו שמות המחברים. ואשר נאמר בהם לדוד חברם דוד. והמזמור הזה מאמר בני הגלות, ומרוב תאותם לבנין בית המקדש, יזכו עלות ישראל לרגלים. וידברו על לשון האבות שהיו בזמן הבית, אמר כל אחד אומר שמחתי: (ב) **עומדות.** העולים הראשונים היו עומדים בשערים ומצפים הבאים אחריהם:

מדרשי חז״ל

מבחוץ, מדת הקב״ה אינו כן עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר: ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך. (מנחות לג:).

א) **שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך.** אין דור שאין בו ליצנין כדורו של דוד, מה היו פרוצי הדור עושין, היו הולכין אצל חלונותיו של דוד אומרים לו דוד דוד אימתי יבנה בית המקדש, אימתי בית ה׳ נלך, והיה דוד אומר אע״פ שמתכונים להכעסני יבא עלי אם לא הייתי שמח בדבריהם, דכתיב שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך. (שקלים ז:).

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך, אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שמעתי בני אדם שהיו אומרים מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי. אמר לו הקב״ה כי טוב יום בחצריך מאלף, טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. (מכות י.).

ב) **עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים.** אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה. (שם).

נושאי הפרק

(א־ה) **השמחה בעליה לירושלם הבנויה.**

(ו־ט) **השלום בירושלם ובין הבריות.**

ג יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃
ד שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת
לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ ה כִּי שָׁמָּה |

ג יְרוּשְׁלֶם דְּמִתְבַּנְיָא בְּרִקְיָעָא הֵיךְ קַרְתָּא לְאִתְחַבְּרָא לָהּ כַּחֲדָא׃ ד דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטֵין דַּיְיָ בְּאַרְעָא׃ ד דְּתַמָּן סְלִיקוּ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁבַנְתֵּיהּ שָׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזַלֵּיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַיְיָ׃ ה אֲרוּם תַּמָּן

רש"י

(ג) **ירושלים הבנויה.** כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה, תהא בנויה כשכינה ומקדש וארון ומזבח: **כעיר שחוברה לה.** כשילה שדימה הכתוב זו לזו, שנאמר אל המנוחה ואל הנחלה (דברים יב ט), מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים. ורבותינו אמרו (תענית ה.) יש ירושלים הבנויה בשמים, ועתידה ירושלים של מטה להיות כמותה: (ד) **ששם עלו שבטים.** אחר שם כשילה עלו שבטים, כשעלו ממצרים, ונקבע המשכן בתוכה: **שבטי יה. שהוא** עדות לישראל, לפי שהיו האומות מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים, אם בגופם היו שולטין המצרים, בנשותיהם לא כל שכן, אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם, הראובני, השמעוני, הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן, נמצא השם הזה י"ה עדות לישראל: (ה) **כי שמה ישבו**

מצודת דוד

(ג) **ירושלים.** זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר, כעיר אשר חוברה לה יחדיו כל הבונים לכללה בכל מיני פאר ויופי: (ד) **ששם.** אשר שם עלו השבטים שהם שבטי יה, רוצה לומר עם ה': **עדות לישראל.** העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז, כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: **להודות לשם ה'.** ומהראוי היה להודות לה' על הדבר ההוא: (ה) **כי שמה.** רוצה לומר ראויה היתה השראת שכינה, כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט והם

אבן עזרא

(ג) **ירושלם.** היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד: (ד) **ששם, שבטים.** שהם שבטי השם, עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים, והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת. ואם זה המזמור על שלמה, יהיו הכסאות לשלמה ואחיו, ואם לעתיד למשיח ולבניו:

רד"ק

(ג) **ירושלים.** אומרים בני הגלות כשהיתה בנויה ירושלים והיה השכינה בתוכה כמה הייתה מהוללה. ואנה תמצא עיר כמוה שחברה לה עדות ישראל יחדיו שלש פעמים בשנה, מי ראה עיר כמוה: (ד) **ששם.** כי שם היו עולים שנים עשר שבטים שהיו שבטי יה שומרי מצותיו, וכולם היתה ירושלים מכילה. היתה **עדות לישראל** שהאל יתברך בחר בם להודות לשם ה' על הנסים שהיה מראה להם, וזה אחד מהם. ועוד נס גדול מזה, שהיו נקבצים כולם בעזרה עומדים צפופים ומשתחוים רווחים. או פירוש

מדרשי חז"ל

ג) **ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו.** אמר רבי יוחנן: אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. ומי איכא ירושלים למעלה, אין, דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו. (תענית ה.).

כעיר שחוברה לה יחדיו. אמר רבי יהושע בן לוי: עיר שהיא עושה כל ישראל חברים מעתה אפילו בשאר ימות השנה. א"ר זעירא: ובלבד ששם עלו שבטים. (ירושלמי דחגיגה פ"ג).

ד) **שבטי יה עדות לישראל וגו'.** אמר רב: כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו, כשהקב"ה משרה שכינתו מעיד על כל השבטים ואין מעיד עליו, שנאמר: שבטי יה עדות לישראל, אימתי הוי עדות לישראל בזמן שהשבטים שבטי יה. (קידושין ע:).

אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא נטמאו במצרים בזנות, ומנין שלא נחשדו על הערות שנאמר: ויצא בן אשה ישראלית, להודיע שבחן של ישראל שלא היתה ביניהם אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב. (מכילתא).

אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים, שנאמר: ירושלים הבנויה וסמיך ליה ששם עלו שבטים. (תנחומא).

ו) **שאלו שלום ירושלים.** מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים, דכתיב שאלו שלום ירושלים היכן מתרוממת קרני הצדיקים בירושלים. (מגילה יז:).

(15)

מִתְיַתְּבִין כּוּרְסָוָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמִלְכֵיָא דְּבֵית דָּוִד׃ ו שְׁאִילוּ בִשְׁלָמָא דִירוּשָׁלֶם יִתְבוּן בְּשַׁלְוָתָא רְחִימָךְ׃ ז יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָתָא בִּבְרַנְיָתָךְ׃ ח מִן בְּגַלַּל אַחַי וְחַבְרַי אֲמַלֵּל כְּדוּן שְׁלָם בָּךְ׃ ט מִטּוּל בֵּית מַקְדַּשׁ דַּיְיָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוֹטָבָא לָךְ׃ א שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין

יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃
ו שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִַם יִשְׁלָיו אֹהֲבָיִךְ׃ ז יְהִי־
שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ ח לְמַעַן
אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ ט לְמַעַן
בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃ פ
קכג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי

רש"י

וגו'. כי גם מירושלים תעבר השכינה ויעבו שם כסאות נשפוט בהם את האומות, וכסאות מלוכה לבית דוד: (ו) **שאלו שלום ירושלים.** ואמרו לה ישליו אהביך ויהי שלום בחילך: (ח) **למען.** ישראל אחי ורעי: **אדברה נא.** אני דוד המלך, שלום בך: (ט) **שיר** וגו' היושבי. יו"ד ימירה:

מצודת ציון

ו) **ישליו.** מלשון שלוה: ז) **בחילך.** היא החומה הנמוכה אשר מחוץ להחומה הגבוהה. וכן ויאבל חל וחומה (מיכה ג ט): **בארמנותיך.** ענין היכלות ופלטרין:

מצודת דוד

כסאות הסנהדרין, ואף שם היה כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: (ו) **שאלו.** לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: **ישליו אוהביך.** כאילו לירושלים ידבר, לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: (ז) **יהי שלום** וגו'. רוצה לומר לא יצור עליה האויב ולא ינתרץ את הארמונות: (ח) **למען אחי ורעי.** כאילו כל אחד מבני הגולה אומר, לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר כי אם גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: (ט) **למען בית ה'.** ולמען המקדש אשר יבנה בה, אבקשה טוב לך: (א) **אליך נשאתי** וגו'. להיות צופים ומביטים לעזרה:

אבן עזרא

(ו) **שאלו.** פועל עבר, לעולם שואלים על שלום ירושלים, כי אז יחוגו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך, שהם אנחנו או השוכנים שם תמיד: (ז) **יהי, בחילך.** הוא הסובב מחוץ לחומה, **בארמנותיך** לפנים מן החומה: (ח) **למען.** לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלים: (ט) **למען.** ונבקש שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקש שיהיה טוב לך: (א) **שיר המעלות אליך נשאתי.** ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במצור, על כן אליך נשאתי.

רד"ק

עדות לישראל זה שהיו עולים שם השבטים, עדות ומצוה היתה להם לישראל שיעלו להודות לשם ה': (ה) **כסאות.** לשון רבים, חד לשכינה וחד למלכות בית דוד. כסאות לבית דוד היו שם ויהיו שם עוד: (ו) **שאלו.** אומרים בני הגלות שאלו מהאל יתברך שלום ירושלים, ושלומה הוא קיבוץ הגליות, כי עד אותו העת לא היה לה שלום כי נלחמים עליהם הרבה אומות. ואמר אחר כן כנגד ירושלים ישליו אוהביך, והם ישראל בגלות שהם מתאבלים על חורבנה: (ז) **בחילך.** החפירה שהיא סביב לחומה יקרא חיל. אמר יהי שלום שישיבו ישראל אליך ושוב לא תהיה מלחמה בחילך: **בארמנותיך.** הם בתי המשגב בתוך העיר: (ט) **למען.** אמר כל אחד מבני הגלות, למען אחי ישראל שגלו ממך למענם אדברה נא שלום בך, שישובו להיות שכנים בך. ועוד למען בית אלהינו החרב, אבקשה מה' יתברך טוב בעבורך: (א) **נשאתי.** כשידבר על לשון בני הגלות, פעם ידבר לשון יחיד דרך כלל, ופעם דרך לשון רבים:

נושאי הפרק

(א-ב) תיאור הצפיה לרחמי ה'.

(ג-ד) קריאה לה' שיחננו מהרה מהבוז והלעג.

הרב"ר ר' יהודה ארי' נוואלק ז"ל

בסתר, ובכרך גדול מי יודע מה נעשה בסתר מהני בריוני איזה ב"ל מהרווקים אשר אין אנו יודעים אותם, וכנסת ישראל צוותה לכה דודי וכו' גליה בכפרים (שה"ש ז' י"ב), אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם וכו' (עירובין כ"ח:), וח"ו אין אני חושש שיש שבפרהסיא ח"ו מחללים את הברית, וכבר פרשו ז"ל (עיין סנהדרין מ"ג ע"ב) ע"פ (דברים כ"ע כ"ח) הנסתרות לה' אלקינו וכו' אין אני מעניש את הרבים על הנסתרות וכו'.

וגם אין כוונתי להזהיר רק על היומר חמורות בענין קדושת ישראל, כי זיל קרי ביי רב הוא ומי לא יחרד חרדה גדולה עד מאוד בשמעו וידעו כי קריבה לאשתו בימי נדתה וגם אח"כ כ"ז שלא טבלה במקוה כשירה הרי היא עומדת עליו באיסור הורא והחמור של עונש כרת, ודמו ודם זרעיותיו תלוי בזה, וכל בר ישראל כל עצמותיו יאחזמו רעד בשמעו שאיסור כרת כרוך בדבר זה, ולרמב"ם ז"ל (עי' יו"ד סי' קנ"ז ס"א) כל קריבה דג"ע ביהרג ואל יעבור, ולא יאוש לומר שאין מי המקוה כ"כ נקיים לפעמים והשתנויות ח"ו יקלו ראש עי"ז, כי אם האדם מסוכן למות ח"ו ובאכלו איזה סם ישוב וירפא בודאי לא יאוש אם הוא מר כלענה וראש וגם הוא מזוהם וכדומה כי כל אשר לאיש יתן ויסבול בעד נפשו, מכ"ש בדבר זה שאין זה אלא קלות דעת ובעלילה בא, ואמותינו הקדושים דור אחר דור מעולם מסרו נפשם על זה במצרים וגם אח"כ, והקרא העיד (במדבר כ"ו ה') החנוכי הפלואי, שבטי י"ה עדות לישראל (רש"י שם), וכנ"י העידה (שה"ש ד' י"ב) גן נעול גל נעול, אחת היתה ופירסמה הכתוב שהיתה דברנית (ויק"ר ל"ב ה').

ופירשתי בס"ד מקרא שנאמר בתהלים (קכ"ב ג') שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים ירושלים הבנויה וכו' שם עלו שבטים שבטי י"ה וכו', נראה כוונת ההמשך, דהנה האמת מי שעלה לרגל וידע שכדרך שבא לראות כך בא לירא וכל איברין יאחזמו רעד וברכין דא לדא נקשן, וחושב ואומר איך אשא פני לעמוד בהיכל מלך מלכי המלכים הקב"ה, ולא זו בלבד כשעולה להר הבית למקום המקדש, אלא גם את בהיומו קרוב לבוא לירושלים עיר הקודש שמקודשת משאר עיירות ומקומות הקדושים שבארץ החיים, אין כח באדם ליכנס שמה מגודל הפחד והמורא מי אנכי ליכנס לעיר הקודש, ומכ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו כשבא לעלות לבית המקדש תלבשהו הקרא הורא באמרו מי אנכי לעלות ולירא'ות ובפרט נשבר לבו בקרבו בחשבו מחשבות ובא לחשבון מעשיו, ובאמת לפלא בכל המקום שנזכר בתורה החיוב לעלות לרגל כתיב רק בלשון ירא'ה כל זכורך וכו', ולא כתיב תבוא לשם ומעמוד או תלך לשם, כי באמת אז בשעת עלייתו לשם בטל כל אחד במליאות העצמי ואין בו כח לעמוד על רגליו, ואין שייך לייחס עמדו שם לגופו, וע"כ אמר רק בלשון "יראה כל זכורך" באיזה אופן שיהיה לא תרגיש אז הרגשה גשמיות מעמידה וישיבה, רק יראה עכ"פ, [ויתחא גם לפי מאז"ל (אבות ה' ה') שהיו עומדים לפופין וכו', ע"כ לא ייחס היותם שמה לא בלשון עמידה או ישיבה כ"א בלשון יראה כנ"ל].

7 **ובכל** זה שהכל יראים ומרדים לבוא ולעלות למקומות הקדושים, בכ"ז אמר דוד המלך ע"ה ברוח הקודש שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, הגם שבאמת עומדות היו רגליו בשעריך ירושלים, כשבאו רק לשער ירושלים נשארו עומדים מבלי כח בא'ים לילך להלן מרב הפחד והמורא מגודל קדושת המקום המורגש בבואו שמה, והיינו מטעם שבאמת ירושלים הבנויה לעיניו, היא כעיר שחברה לה יחדיו, כי ירושלים שלמטה מכוון כנגד ירושלים שלמעלה, וא"כ מקשי לך היאך אמרתי שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, אם בשער ירושלים היתה כל כך הפחד והמורא מכש"כ כשבא לבית ה', ע"ז מתרץ דמ"מ נתתי שמחה בלבי באומרים לי בית ה' נלך, והיינו מטעם שם עלו שבטים שבטי י"ה עדות לישראל, כי הגם שבאמת אז"ל (רעיא מהימנא פו"פ ראה) יראה כל זכורך מי שלא פגם באות ברית קודש, ומה אני ומה חיי ושחורה אני במעשי, אמנם ונאה אני במעשי אבותי, ידעתי נאמנה כי מקור שחצבתי משם ומקבת בור נברתי ממנה הם היו רחוים שנתן הקב"ה שמו עליהם באמרו החטאי הפלואי כאז"ל וכו', וגם בכח זכות

אבותיקים שבנו כי שמה ישבו כסאות למשפט, מרכבה למשפט בופא, ומרכבה וכסאות לבית דוד וכו', והיא שם מעמדה לנו גם ביום ותלית"ב לא אלמן ישראל אלקיו כי ישראל גם עתה קדושים הם, ומי כעמך ישראל וכו' ולא בשביל יחידים פרטיים נגיים את ישראל ח"ו, והיחידים הללו שנתרשלו עד היום יבושו ויכלמו מעוונותיהם ויקבלו לשוב בתשובה שלימה.

אבנם את זה באתי להזהיר ולאיים שלא יקל בעיניהם של איזה אנשים שבבוא ימי הקיץ ישראל מעצמו שתלכנה בנות ישראל לרחוץ על הנהר, אלפי דין השו"ע ח"ו לילך במקום שיש מקוה, לטבול בנהרות, וכמה מכשולות ח"ו באים מזה ולא כו"ע בני גמירי ולמדים זה מזה ויש שטובלת ח"ו שלא בהפיסה וגם בלא עומדת על גבה וגוף מקומות הנהרות אינם שוויים וגובה המים אינו שוה, ועל כן אי"ז להשתמש בקולא זו במקום שיש מקוה, וגם במקומות הקטנים במקום שאין שם מקוה בטוח ח"ו להקל שלא עפ"י ח"מ, גם בשעת הדחק.

ובהפטרת היום (ישעי' י"ב ד'-ו') כתיב הודו וכו' הודיעו בעמים וכו' הזכירו כי נשגב שמו וכו' זמרו ה' כי גאות עשה זאת יודעת בכל הארץ ורנו וצהלי יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל, הענין כנ"ל, דמתחלה אמר הודו וכו' קראו בשמו הודיעו בעמים וכו' כי נשגב שמו דהיינו בהפסק האמונה, והב' בהלי ורוני יושבת ציון ישראל המלוייניס, כי גדול בקרבך קדוש ישראל, שישראל מקיימים קדושים תהיו. ובזכות האמונה וקדושת ישראל נזכה לגאלה ונזכה במהרה לראות קרא תחת אבותיך יהיו בניך תשימם לשרים בכל הארץ ונעלה ונראה ציון הר קדשנו ירושלים משוש מועדינו [מי יתן מציון ישועת ישראל בב"א].

ופירשתי גם מקרא קודש שבתהלים ס"ח (כ"ה כ"ז) ראו הליכותיך אלקים, הדת, הליכות אלי, היינו מלך האמונה שהיה בנו ואמרנו זה אלי ואנוהו, והב' שהוא יתברך מלכי בקודש, במה שנוגע לקדושת ישראל, ועי"ז קדמו שרים וכו' בתוך עלמות וכו', הן האנשים והן הנשים היו יכולות לומר שירה כי נגאלו בזכות הקדושת ישראל כאז"ל, ואם גם במקהלות ברכו אלקים, ר"ל ע"י המקהלות שעשו במצרים ובזכות זה שהחזיקו א"ע באמונה, כאז"ל שנקהלו ועמדו על נפשם להקהל בכל השבחות לחזק את עצמו באמונה ובזכות אמונה נגאלו, אמנם האמת "אדני"י" ממקור ישראל, מה ששרתה עליהם השכינה הקדושה שנקראת בשם אד' זה היה רק ממקור ישראל, שהחזיקו את עצמם בקדושה והיו גן נעול וגל נעול. וכימי צאתיו מצרים בזכות האמונה ושגידרו עצמן מן הערוות כן ירחו היא"ב נפלאות, שנקיים זה כמו אבותיו הקדושים ע"ה ויגאלנו היא"ב גאולת עולם במהרה בימינו אמן.

ולצורך השעה פירשתי במקהלות ברכו אלקים, אם גם שב"ה כמה חברות יש שתלויים בהם זכיות רבים, חברת ת"ת וח"ק והחזקת אה"ק והקהל בכללם האקרו"ט, וע"ז ברכו אלקים יתברך שעזר לנו, בכ"ז העיקר אלקים ממקור ישראל להתחזק בקדושת ישראל ולא נבוש מאבותיו הקדושים כן יהי רצון אמן. (יג)

לאחרון של פסח

בהפטורה

ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו (ישעי' י"ב ד'). הפירוש כי צריך להיות מיד מודה לשעבר וצועק לעת"ל, וע"כ דרז"ל (ברא"ש פ"ה ג') ע"פ (בראשית כ"ז כ"ח) ויתן לך ויתן ויחזור ויתן, כי עי"ז שתמיד צריך לסעד עי"ז מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים.

ופירשתי דהיינו אפשר מה שאמר בהלל (תהלים קט"ו י"ב) ה' זכרנו יברך יברך וכו', ר"ל שיזכור היא"ב אותנו לטובה ויברך ויחזור ויברך

כאשה, גורם רעה לעצמו. מצאתי כתוב, כשאדם מספר לאשתו קורותיו כך וכך אירע לי עם פלוני, היא מלמדתו לחרחר ריב. כגון קרא שספר לאשתו מה שעשה משה שהניף את הצויס תנופה, והכיאתו בדבריה לידי מחלוקת. אי נמי מתוך שהוא מספר לה שחבריו גינוהו וביישוהו, אף היא מבזה אותו בלבה, וזה גורם רעה לעצמו:

ובוטל מדברי תורה. שנמשך אחר דברים בטלים ואינו עוסק בתורה:

גורם רעה לעצמו. ובוטל מדברי תורה. וסופו יורש גיהנם:

לב אהרן

ומתלבש בגו כחם, ולכן כיון שהם היו סמוכין, גם אנחנו במידי דעבדינן שליחותייהו גולד ומתלבש בגו כח הסמיכה, עכ"ד.

ולפי זה יתבאר הכוונה שנקרא המנה על שם העיר, אין ירושלים, להורות שנתעבר בו קדושת אנשי ירושלים מדורות שלפניו, כיון שעשה שליחותם לגדור גדר ולעמוד בפרץ.

*

ה' או יאמר על פי מה שכתב בגמרא ה' לגבי (פ' ראה) בשם ספר ש"ך על התורה (פ' בראשית) יש להתפלא איך מקום השכינה לפני ולפנים, מקום שאפילו כהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה אחר כמה טבילות וקידושין ואחר כמה תפלות שהיו ישראל מתפללים עליו, הנה עתה הוא בית תורפה של ישמעאלים, אך הענין הוא, כי נתקפלה ירושלים וגברה עליה קליפה של שאר ארצות, ואפשר שבקיפול ארצות באה שם רועה מארם עד שבנו שם בית התורפה שלהם, והם חושבים שבנו בירושלים, והם מחבים, עכ"ד. (ועיין בזה בויואל משה מאמר ב סימן קכ"ט באריכות).

ובזה פירש כ"ק מרן דו"ז זללה"ה בדברי יואל (פ' לך עמוד רכג) הכתוב (ירמיה ט יא) על מה אבדה הארץ, ויש להבין איך שייך ענין אבידה בארץ, שלא אמר חרבה הארץ. אך ביאור הדבר כי מחמת העונות נעלמה מעין כל מי רוב חלק מארץ ישראל אשר שם היה השראת השכינה, ועתיד לבא יחזיר הקדושה למקומה ויתרחבו גבוליה, ושפיר יולדק על החורבן לשון אבידה, כי הארץ היא נעלמת מעינינו לשעה כמו אבידה, ועתיד לחזור אלינו לעתיד בהרה בימינו, עכ"ד.

ובהיות כ"ק מרן דו"ז זי"ל בארץ ישראל (פ' פינחס שנת תשכ"ה) אמר בענוות קדשו, הנה מבואר בגמרא ה' לגבי שהארץ מתקפלת והולכת כשבאים לשם עובדי עבירה חס ושלום, ובכן מי יודע אם יש לי באמת הזכיה לדרוך על אדמת קודש בארץ ישראל, עכ"ד.

ועל פי זה יש לומר בטעם שנקרא ארץ כנען, וכתב בשל"ה (פ' לך) שהוא מלשון הכנעה. והיינו כי בכח האדם אל ארץ הקודש כדי לקיים מאמרם (כתובות קיא:) המהלך ארבע אמות בארץ ישראל, יוכנע לבו בפחד, מי יודע אם יש לו הזכיה כלל להיות בארץ ישראל.

ובזה יש לפרש מאמרם (נ"ר פמ"ס פי"ד) עליה לקרתא הלוך בנימוסיה, פי' בעת שאתה עולה לקרתא קדושת עיר הקודש ירושלים, אזי הלוך בנימוסיה, היינו בנימוסי המקום כי מציון

אלא תורה וראה, שאז תזכה להיות באמת בקרתא קדישא ירושלים תוב"ב.

ובכן י"ל שזה המכוון במה שנקרא המנה יוסי בן יועזר איש ירושלים, להורות שהיה נמצא תמיד בירושלים, כי על ידי שהלך בנימוסי העיר נשאר במקומו קדושת המקום, ולא נמשך שם מ"ו רועה משאר ארצות, אלא היה נמצא תמיד בירושלים.

*

ו' או יאמר בהקדם מה דאיתא במדרש (נ"ר פנ"ו פ"י) שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם.

וי"ל הטעם שקרא את שם העיר שלם, על פי מאמר הרה"ק הרבי ר' אלימלך זי"ע בלעטיל קטן (אות מח) האדם לא נברא בעולם רק לשבר את הטבע, נמצא ששלימות האדם אותו בשאר משרים בנפשו מדות טובות וישרות. ונשנה בארץ ישראל נעטיינו במדות טובות, וכמו שאמרו (פנהדרין כד.) תלמידי חכמים שבארץ ישראל מנעיימין זה לזה בהלכה, וקדושת הארץ היתה הגורם לכך, וירושלים עיר הקודש לקדשה יותר מארץ ישראל כמבואר במשנה (כלים פ"א מ"ו), ואם כן דרי עיר הקודש ירושלים היו מנטיינים במדות טובות יותר משאר יושבי ארץ הקודש, ולכן קרא את שם העיר שלם, להורות שיושביה היו שלימים במדות טובות.

וזה י"ל המכוון בהתואר איש ירושלים, דהיינו שהיה איש השלם במדות טובות וישרות, וזה היה מחמת קדושת המקום המשפיע להיות מנעיימין זה לזה.

*

ז' עוד י"ל על פי דברי כ"ק מרן אאמו"ר זללה"ה בדרך משה (פ' בלק עמוד ריח) אהא דאיתא במדרש (נ"ר פנ"ו פ"י) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, אברהם קרא אותו יראה, שם קרא אותו שלם, שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם, אמר הקב"ה הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם. ולכאורה יקשה דהלא שם בן נח היה קודם אברהם אבינו, ואם כן היה ראוי להקדים את השם שנתן לו שם בן נח ולקרוא את המקום שלם יראה. אך י"ל כי שם בן נח קרא את המקום של"ם, לרמז כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (ישעיה ב ג), והתורה נקראת שלום, כדאיתא במדרש (במ"ר פי"ל פ"ז) שלום זה תורה שנאמר (תהלים כט יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ואברהם אבינו קרא שם המקום יראה"ה, להורות כי ממקום ההוא יוצפע יראת שמים בלבות בני ישראל. והנה צריך שתהא יראתו קודמת לחכמתו (להלן פ"ג מ"ט), ולכן הקדים הקב"ה יראה לשלם וקרא שם המקום ירושלים, להורות כי יראת שמים הוא העיקר וצריכה שתקדים לתורה, עכ"ד.

ובזה יתבאר המואר איש ירושלים, היינו שהיה יראת חטאו קודמת לחכמתו, שזה נרמז בשם ירושלים.

*

ח' עוד יבואר על פי מה שכתב בשבט מיהודה (לאחרון של פסח) לפרש הכתובים (תהלים קכב ג) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. הנה מי שעלה

לרגל וידע שכדרך שבא לראות כך בא לירא‌ות, כל אבריו יתחזמו רעד, ותושב ואומר איך אשא פני לעמוד בהיכל מלך מלכי המלכים הקב"ה, ובנוהו לשערי ירושלים עיר הקודש אין כח באדם ליכנס שמה מגודל הפחד והמורא, מי אנכי ליכנס לעיר הקודש והמקדש, וקל וחומר כן בנו של קל וחומר כשבא לעלות לבית המקדש תלבישהו הקרח הנורא באמרו מי אנכי לעלות ולירא‌ות, ולזה אמר דוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, הגם שהיו ששים ושמחים בעלותם לירושלים, אבן עומדו"ת הי"ו רגלינ"ו בשערי"ך ירושלי"ם, כשבאתו לשערי ירושלים נשארנו עומדים מבלי כח באיש לילך הלאה מרוב הפחד והמורא מגודל קדושת המקום, עכ"ד.

ובזה יש לפרש מה דאיתא במדרש (נ"ר פנ"ו ס"י) שם קרא את שם העיר (ירושלים) שלם שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם. כי אמרו חז"ל (מגילה כט.) מאן דיהיר בעל מום הוא. ולזה נקרא שלם, להורות כי בעיר הקודש והמקדש הלב מתבטל ומתמלא בענוה ושפלות מחמת גודל קדושת המקום.

וזה י"ל המכוון בהתואר איש ירושלים, דהיינו שהיה מצוין בענותנותו, וזה היה מחמת קדושת המקום המשפיע ענוה.

*

ט עוד י"ל על פי מה שהביא א"ז זללה"ה בייטב לב (פ' וישב) בשם דודו הגה"ק האריה דבי עילאי זללה"ה לפרש הכתוב (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון, פי' ששם הוא מלכי צדק (נדרים לב:), הוציא עניין זה של לחם ויין, ר"ל אפילו בהיותו עוסק במאכל ומשתה בלחם ויין, באותו שעה היה כהן עובד לאל עליון, עכ"ד.

ולפי זה י"ל שלזה נקרא איש ירושלים, להורות שהתנהג בנימוסיו של מלכי צדק מלך שלם שהוא ירושלים, וגם בעסקו בענייני גשמיים היה עובד לאל עליון, שכוונתו היתה שיהיה מזה תועלת לצורך עבודתו ית"ש.

*

יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך. יש לרמז הא דאיתא במס' סנהדרין (דף לח.) אמר עולא אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר (ישעיה א כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. ביאור הדבר על פי מה דאיתא במדרש (איכ"ר פ"א סכ"ח) גלתה יהודה מעוני, על שגזלו מתנות עני, שנאמר (ויקרא יט י) לעני ולגר תעזוב אותם. ולכן אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, כשיתוקן מקודש החטא שגרם החורבן.

וזה יש להעמיס במאמר המשנה יהי בית"ך, רומז על הבית המקדש שהוא הבית הגדול והקדוש, פתוח לרוחה, שתהיה בנוי לתלפיות (שה"ש ד ד), תל שכל פיות פונים בו (ברכות ל.), בעת שיהיו עניים בני ביתך, כי אין ירושלים נפדית אלא בצדקה.

*

ויהיו עניים בני ביתך. יש לבאר הלשון בני ביתך.

וי"ל בהקדם מה ששנינו במשנה ריש מסכת שבת, יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים, ושתים שהן ארבע בחוץ, כיצד, העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים כו', פשט בעל

(ו) יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר, עשה לך רב, וקנה לך

(ו) עשה לך רב. רמב"ם פירש, אף על פי שאינו ראוי להיות לך רב, עשה אותו רב עליך ולא תלמוד ביאך לבין עצמך. ואני שמעתי עשה לך רב, שיקבל לו רב אחד שילמוד ממנו תמיד, ולא לעמוד כיום מאחד ולמחר מן האחר. ואף על גב דבמסכת עבודת זרה (יט, א) אמרו הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה, כבר פירשו ואמרו הני מילי בסברא שעוב לו לשמוע סברת הרבים, אבל

לב אהרן

בית את ידו לתוך ונתן לתוך ידו של עני, או שנטל מתוכה והכניס, בעל הבית חייב והעני פטור. והעיר בתוס' יו"ט ובתוס' רבי עקיבא איגר לבאורה אמאי הבעל הבית חייב, הרי הוא עוסק במצות צדקה, וקי"ל (שבת קלו.) טעה בדבר מצוה פטור.

ותירץ בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן מ"ח) ע"ד האגדה, כי מצות צדקה צריך לסיות מתן בסתר כדי שלא לבייש העני, דכתיב (דברים טו י) נתון תתן לו, ופירש"י בינו לבינך. והנה מי שרוצה שידעו אחרים שנותן לעני, נותן בפרהסיא, ומי שבהול לנתינת צדקה אין, אין המצוה מטרידו ואינו בהול למצוה, רק בהול להשיג כבוד המדומה, וכהאי גונא אינו בכלל טועה בדבר מצוה, אלא טעה בדבר כבוד שקנוה לו שם. ולכך כשהבעל הבית עומד בפנים והעני מבחוץ, שלא הכניסו בפנים לקיים מצות צדקה כתיקונה, ונכשל והוציא, בדין הוא שיהיה חייב, כי לא טעה מחמת טירדת המצוה, אלא מחמת טירדת ובהילות והשגת הכבוד שסיה רוצה שיראוהו בני אדם ולכך לא הכניסוהו, עכ"ד.

ולזה הזהיר ויהיו עניים בני ביתך, היינו שתכנים העניים לתוך ביתך לקיים מצות צדקה בסתר, ולא שיהיה בעל הבית בפנים והעניים מבחוץ, שאז לא נחשב למצוה, כדאיתא בגמרא (חגיגה ה.) דההוא גברא קא יהיב זוזא לעני בפרהסיא, אמר ליה רבי ינאי מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת ליה וכספתיה. כי צריך ליזהר שיהיה הצדקה לפי כבודו של המקבל.

*

משנה ו

עשה לך רב וקנה לך חבר. יתבאר על פי מה דאיתא בגמרא (פסחים נג:) כל המטיל מלאי לבים תלמידי חכמים (שמהנהו מנכסיו), זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר (קהלת ז יב) כי בצל החכמה בצל הכסף.

והנה כתב א"ז זללה"ה בייטב פנים (שוב אשיב אות כד) במעלת החזקת תלמידי חכמים, כי אמרו חז"ל (שבת עו:) הכל הולך אחר המעמיד, אם כן המהנה תלמיד חכם מנכסיו

מסורת המדרש

י. אמר לפניו רבון העולמים וכו׳ ירושלמי תענית פ״ב ה״ד. ויק״ר פכ״ט-ט. תנחומא כאן-כג ותנ״י-מו. שו״ט פכ״ט, פס״ר פמ״א-ו. פדר״כ פכ״ג (בחודש). ילו״ש כאן קא. תהלים תשט. ע״ע שו״ט פע״ז. אברהם קרא אותו יראה שו״ט פע״ו. ילו״ש כאן קב. תהלים תחיד. שם קרא אותו שלם ראה לעיל פמ״ג-ו.

י. (יד) **וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה׳ יִרְאֶה** רַ׳ יוֹחָנָן אָמַר אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹן הָעוֹלָמִים בְּשָׁעָה שֶׁאָמַרְתָּ לִי (בראשית כב, ב) ׳קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ׳ הָיָה לִי מַה לְהָשִׁיב אֶתְמוֹל אָמַרְתָּ (שם כא, יב) ׳כִּי בְיִצְחָק וגו׳׳ וְעַכְשָׁו ׳קַח נָא אֶת בִּנְךָ וגו׳׳ וְחָס וְשָׁלוֹם לֹא עָשִׂיתִי כֵּן אֶלָּא בְּכַשְׁתִּי רַחֲמַי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה׳ אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁעָה שֶׁיִּהְיוּ בָנָיו שֶׁל יִצְחָק בָּאִים לִידֵי עֲבֵרוֹת וּמַעֲשִׂים רָעִים תְּהֵא נִזְכָּר לָהֶם אוֹתָהּ הָעֲקֵדָה וְתִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶם רַחֲמִים [אַבְרָהָם קָרָא אוֹתוֹ ׳יִרְאֶה׳ שֶׁנֶּאֱמַר ׳וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה׳ יִרְאֶה׳ שֵׁם קָרָא אוֹתוֹ ׳שָׁלֵם׳ שֶׁנֶּאֱמַר (שם יד, יח) ׳וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם׳ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם קוֹרֵא אֲנִי אוֹתוֹ ׳יִרְאֶה׳ כְּשֵׁם שֶׁקָּרָא אוֹתוֹ אַבְרָהָם שֵׁם אָדָם צַדִּיק מִתְרָעֵם וְאִם קוֹרֵא אֲנִי אוֹתוֹ ׳שָׁלֵם׳ אַבְרָהָם

ומוכן להיות קרבן על מזבחו של יצחק, זהו אותו ״אמרא״ — הכבש הראשון המיוחד בשמו ובקדושתו (ועי׳ ת״י עה״ת על פסוק זה).

י. **״ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה״** — ה׳ יראה תמיד, את מקום הזה, ואת המאורע שאירע בו כעת, תמיד לנגד עיניו לזכרון — **רבי יוחנן אמר:** שכך — **אמר לפניו** — אברהם, לפני הקב״ה, באותה שעה: **״רבון העולמים! בשעה שאמרת לי ״קח נא את בנך את יחידך ...והעלהו שם לעולה״, היה לי מה להשיב** — לך, כדי למנוע שחיטת בני, לומר לך: **״אתמול אמרת לי: ״כי ביצחק יקרא לך זרע״, ועכשיו** — אתה אומר לי: **״קח נא את בנך ...והעלהו ושם לעולה!״, וחס־ושלום** — **לא עשיתי כן, אלא כבשתי** את **רחמי** — להתגבר על רגשי רחמי האב על בנו, וכדי — **לעשות רצונך,** ואף לא הרהרתי אחר דבריך, אלא הלכתי בזריזות לקיים דבריך כפשוטן, **הלכן** — **יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו,** אשר — **בשעה שיהיו בניו של** — יעקב, שהם הם הנקראים בניו של (כדלעיל נג, יב) **יצחק, באים לידי עבירות ומעשים רעים** — **תהא נזכר להם אותה העקידה** — שעקדתי את יצחק במקום הזה — **ותתמלא עליהם רחמים״** — וזהו: ״ה׳ יראה״ **״ה׳ יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה, ולהצילם מן הפורעניות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים: ״בהר ה׳ יראה״ יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה״** (רש״י וירא כד, יב).

ד״א: ״ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה״ — ״יראה״ — **אברהם קרא אותו** — את הר המוריה, הר בית־המקדש, אשר בירושלים (דה״ב ג, א) — **״יראה״,** כמו — **שנאמר** — כאן: **״ויקרא אברהם שם המקום ההוא: ״ה׳ יראה״,** ואילו — **שם** — בן נח, שמלך במקום ההוא בימי אברהם — **קרא אותו ״שלם״,** כמו — **שנאמר: ״ומלכי צדק מלך שלם״** — וכנדרש למעלה (מג, ו, עי״ש) ו״מלך שלם״ — תרגומו (באונקלוס שם): ״מלך ירושלם״, הרי שני שמות למקום אחד, לכן — **אמר הקב״ה; ״אם קורא אני אותו ״יראה״** — בלבד — **כשם שקרא אותו אברהם,** הרי — **שם** — שהוא — **אדם צדיק** — **מתרעם** — שלא קראתי למקום כשם

מסורת המדרש

ויהי בשלם סוכו שו״ט ילו״ש שם. מלמד שהראה לו הקב״ה ביהמ״ק חרב ובנוי ספרי (וזאת הברכה)-שנ״ב. ילו״ש כאן קב. ברכה תתקנו. תהלים תתנה. ראה להלן פס״ט-ז. ע״ע לעיל פ״ב-ה.

אָדָם צַדִּיק מִתְרָעֵם אֶלָּא הַרֵינִי קוֹרֵא אוֹתוֹ יְרוּשָׁלַיִם כְּמוֹ שֶׁקָּרְאוּ שְׁנֵיהֶם יִרְאֶה שָׁלֵם יְרוּשָׁלַיִם [רַ׳ בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ אָמַר עַד שֶׁהוּא ׳שָׁלֵם׳ עָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סֻכָּה וְהָיָה מִתְפַּלֵּל בְּתוֹכָהּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עו, ג) ׳וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן׳ וּמֶה הָיָה אוֹמֵר יְהִי רָצוֹן שֶׁאֶרְאֶה בְּבִנְיַן בֵּיתִי. דָּבָר אַחֵר מְלַמֵּד שֶׁהֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ חָרֵב וּבָנוּי חָרֵב וּבָנוּי שֶׁנֶּאֱמַר ׳שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה׳ יִרְאֶה׳ הֲרֵי בָנוּי הֵיךְ מַה דְּאַתְּ אָמַר (דברים טז, טז) ׳שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה׳ ׳אֲשֶׁר יֵאָמֵר

שהוא קרא לו, **ואם קורא אני אותו ״שלם״** — בלבד, כשם שקרא אותו שם, הרי — **אברהם,** שהוא — **אדם צדיק** — **מתרעם** — שלא קראתי למקום כשם שהוא קרא לו, שזה רצונו וכבודו של צדיק אשר **״לזכר עולם יהיה צדיק״** (תהלים קיב, ו) — שילמדו ממעשיו וילכו בדרכיו והוא כחי לעולם ומקדש שם ה׳ בעולמו (ע״י עי״ש, ולפשוטו י״ל שהקב״ה חס על כבודם ולא שהם באים בתרעומת, ח״ו, ומליצה היא בלבד), **אלא** — כדי להניח דעת שני הצדיקים, ולכבוד שניהם — **הריני קורא אותו: ״ירושלים״** — **כמו שקראו שניהם** — **״יראה״, ״שלם״** — **״ירושלים״** — בצירוף שתי התיבות יחד, ומפני שאברהם היה צדיק וחביב יותר משם הקדים שמו של אברהם לפני שמו של שם, אף כי שם קדם לו בזמן, ואברהם אינו אלא מבניו (יפ״ת).

רבי ברכיה, בשם רבי חלבו אמר: **״מתחילת ברייתו של עולם״** (שו״ט ע״ו, ג), ומלפני מעשה העקידה, בעוד שלא קראו אברהם ״יראה״, כבר היה המקום מוכן ומזומן להשראת השכינה, וכנדרש למעלה (א, ד,) שהוא מן הדברים שעלו במחשבה לפני בריאת העולם, שהרי — **עד** — בעוד — **שהוא** — נקרא עדיין — **״שלם״, עשה לו הקב״ה** — במקום ההוא — **״סוכה״** — בית־דירה ארעי שלא בבנין. **והיה מתפלל בתוכה,** שהמקום הוא מקום תפילה של הקב״ה שהוא כביכול מתפלל בו, וכמו שנאמר (ישעי׳ נו, ז): **״כי ביתי בית תפילה״** (ועי׳ ברכות ז,, ״שהקב״ה מתפלל״), ומאז, כאמור כבר היה שוכן להתפלל בסוכתו הארעית — **שנאמר: ״ויהי בשלם סוכו, ומעונתו בציון״** — וכלומר — **ומה היה אומר** — אז בתפילתו, שם: **״יהי רצון שאראה בבנין ביתי״** — ״בציון״ — שבעוד ש״סוכתו״ ב״שלם״ התפלל שתהא ״מעונתו״ — בית מקדשו הקבוע — ״בציון״ — ירושלים, שעד אז היה עיקר דירתו בעליונים, משחטא אדה״ר (וכנדרש לעיל ג, ט עי״ש).

דבר אחר: ״ויקרא אברהם שם המקום ההוא ״ה׳ יראה״, אשר יאמר היום ״בהר ה׳ יראה״ — האריך ואמר: ״ה׳ יִרְאֶה״, ״בהר ה׳״, ושוב ״יֵרָאֶה״ — שלשה תיאורים — **מלמד** — **אותנו** הכתוב בכך — **שהראה לו** — אז — **הקב״ה** — לאברהם, את **בית־המקדש** — שהיה אמור להבנות במקום הזה, כשהוא — **חרב** — בחורבנו של הבית הראשון, בידי נבוכדנצר, **ובנוי** — שוב בבית השני ושוב — **חרב** — בחורבנו של הבית השני, בידי טיטוס, **ובנוי** — שוב בבית השלישי שעתיד להבנות במהרה בימינו, וזהו — **שנאמר** — כאן: **״שם המקום ההוא ה׳ יראה״** — **הרי בנוי,** שה׳ נראה בכבודו אל ישראל הבאים להראות בו לפני ה׳ — **היך מה דאת אמר** — כמאמר הכתוב: **״שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה׳ אלהיך במקום אשר יבחר״** — כשהבית בבנינו, וה׳ נראה לבנים ליראות, וכמו שדרשו חכמים (חגיגה ב.): **״כדרך שבא לראות**

ברי מצוות כן בגבול מל מבל מל מנלי כן עשרין · חוצה לעמר כל זמן שכן כמלין דהא חזיק בכריתה דנעיל ונס (ב)מאתוהיה לא סיו רלוים לישנם בהן בגשמים מפני גשמים לגלא משום דמעטא כמי לעלוקא והכא מיירי בגחבה דלא מהני כתנלא ולוזקא לאוקמי שנבבנגל מהני כתנלא דלעיל (דף כו:) דרבינא דאוה ליה (ו) כי כגישתא בתרגיה ואמר ליה רב לחי זיל אכוה מבבנה מוני כעיר ואמלי לעלמרין לעשות כן אחר שנתרבו ויל משום הרגשה דרגשה הי קלת רלתן ביוחר ונגמתם כמם ומשום הכי אסור לפי' כתוכרנה: **ואעפ"כ** לון טהגון בהן לקלם רלתן · פירוש בגגיעה שהרי בתוכרנה שרי בכל הני ולמסריך לגמומינן משום דסלקא דעתך אמינא דזווקא אלילה ומתיה דהוי קלות רלתן ביוחר הוא דאסור אבל הגשטות דלא הוי קלות רלתן כל כך סלקא דעתך אמינא, דסריא קמ"ל דלא: **שאפילו** רוחות שפת דם מהבדל הגולמת שבנה קרוים בדאוריתא ולוזקיא היקר הבמיה דבר לליה דכוותה דאוריתא ויש לומר דאסמכתא בה שפיר כו' לפרוקה שסותרת הכל: ואין ניאותין בהם ואין ממיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד אבל קורין בהן ושנין בהן ומספידין בהן הספד של רבים א"ר יהודה אימתי בישובן אבל בחרבנן מניחין אותן לעלות עולו בהם עשבים לא יחלוש מפני עגמת נפש א"ר אסי בחי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשיין ואעפ"כ אין נהגין בהן קלות ראש ומאי נינהו "חשבונות אמר רב אסי בחב"נ שמחשבין בו חשבונות מלינין בו את המת מלינין סלקא דעתך לא סני דלאו הכי אלא לסוף שלינו בו מת מצוה: ואין ניאותין בהן: אמר רבא "רבנמים ותלמידים מתרין דאמר רב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן: ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים: כי האי דרבינא ורב אדא מתנה הוו קימי ישאלי אשאילתא מרבא אתא זילתא דמרבא עיילי לבי כנישתא אמרי האי דעיילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא אלא משום *דשמעתא בעא צלותא ביומא *דאסתנא א"ל רב אדא בריה דרבא לרב אשי א' אצטריך ליה לאניש למיקרי גברא מבי כנישתא מאי א"ל 'אי צורבא מרבנן הוא לימא הלכתא ואי תנא הוא לימא מתני' ואי קרא הוא לימא פסוקא ואי לא לימא ליה לינוקא אימא לי פסוקך א"נ נישתו פורתא ונינוקו: ומספידין בהן הספד של רבים: ה"ד הספידא דרבים 'מרי רב חסדא כגון הספידא דקאי ביה רב ששת מרי רב ששת כגון הספידא דקאי ביה רב חסדא אספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר משום יקרא דידי דמיתא אתו כולהי עלמא ר' זירא ספדיה לההוא סרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא (ה) דידיה דמיתא אתו כולי עלמא ריש לקיש ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוי תני הלכתא בב"ד שורתא אמר ווי חברא ארעא דישראל נברא רבה הוהא סיפרא ותוספתא ושבוע אתו ואמרו ליה לרב נחמן (ג) ליספדיה מר אמר הוי נספדיה הי צנא דמלי ספרי דהסר "הא חזי מה בין הקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל תנן דרסם "דאשחמטש בתגא חלף "תני ריש לקיש זה המשחמש במי ששונה הלכות (ג) כתרה של תורה ואמר עולא לשחמש במאן דתני ארבעה ולא לשחמש במאן דתני ארבעה: **ממא** עודקמא דמא אתא דהוא נברא אריכבה אבתפיה וקא מעבר ליה א"ל קרית אמר ליה קרינא תנית תנינא ארבעה סידרי משנה א"ל פסלת לך ארבעה שורי וטעונת בר לקיש אכתפך שדי בר לקישא במא אמר ליה ניתא לי דאשמעינן למר א' דבי גמור מיני הא מלתא דאמר ר' זירא 'בנות ישראל הן *דחמדה על עצמן שאפילו ראות טיפת דם בתרדל ישבות עליו שבעה נקיים תנא דבי אליהו כל *השנה הלכות מבטלות לו שרוא בן עולם הבא שנאמר *הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות ת"ר הקיש מבטלין

ואין ניאותין בהם ואין ממיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד אבל קורין בהן ושנין בהן ומספידין בהן הספד של רבים א"ר יהודה אימתי בישובן אבל בחרבנן מניחין אותן לעלות עולו בהם עשבים לא יחלוש מפני עגמת נפש א"ר אסי בחי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשיין ואעפ"כ אין נהגין בהן קלות ראש ומאי נינהו "חשבונות אמר רב אסי בחב"נ שמחשבין בו חשבונות מלינין בו את המת מלינין סלקא דעתך לא סני דלאו הכי אלא לסוף שלינו בו מת מצוה: ואין ניאותין בהן: אמר רבא "רבנמים ותלמידים מתרין דאמר רב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן: ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים: כי האי דרבינא ורב אדא מתנה הוו קימי ישאלי אשאילתא מרבא אתא זילתא דמרבא עיילי לבי כנישתא אמרי האי דעיילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא אלא משום *דשמעתא בעא צלותא ביומא *דאסתנא א"ל רב אדא בריה דרבא לרב אשי א' אצטריך ליה לאניש למיקרי גברא מבי כנישתא מאי א"ל 'אי צורבא מרבנן הוא לימא הלכתא ואי תנא הוא לימא מתני' ואי קרא הוא לימא פסוקא ואי לא לימא ליה לינוקא אימא לי פסוקך א"נ נישתו פורתא ונינוקו: ומספידין בהן הספד של רבים: ה"ד הספידא דרבים 'מרי רב חסדא כגון הספידא דקאי ביה רב ששת מרי רב ששת כגון הספידא דקאי ביה רב חסדא אספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר משום יקרא דידי דמיתא אתו כולהי עלמא ר' זירא ספדיה לההוא סרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא (ה) דידיה דמיתא אתו כולי עלמא ריש לקיש ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוי תני הלכתא בב"ד שורתא אמר ווי חברא ארעא דישראל נברא רבה הוהא סיפרא ותוספתא ושבוע אתו ואמרו ליה לרב נחמן (ג) ליספדיה מר אמר הוי נספדיה הי צנא דמלי ספרי דהסר "הא חזי מה בין הקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל תנן דרסם "דאשחמטש בתגא חלף "תני ריש לקיש זה המשחמש במי ששונה הלכות (ג) כתרה של תורה ואמר עולא לשחמש במאן דתני ארבעה ולא לשחמש במאן דתני ארבעה: **ממא** עודקמא דמא אתא דהוא נברא אריכבה אבתפיה וקא מעבר ליה א"ל קרית אמר ליה קרינא תנית תנינא ארבעה סידרי משנה א"ל פסלת לך ארבעה שורי וטעונת בר לקיש אכתפך שדי בר לקישא במא אמר ליה ניתא לי דאשמעינן למר א' דבי גמור מיני הא מלתא דאמר ר' זירא 'בנות ישראל הן *דחמדה על עצמן שאפילו ראות טיפת דם בתרדל ישבות עליו שבעה נקיים תנא דבי אליהו כל *השנה הלכות מבטלות לו שרוא בן עולם הבא שנאמר *הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות ת"ר הקיש מבטלין

[כאמצעות דיה לפומרת שבקרא] אמר לה אמר לה אם הוה הוא כלכל מי' כמלי כמרינן וכן תוס' נקרוקין יבמות הא דיה לשמי' מוסגא מגאמים]

[מגילה כח:] לימא הלכתא ואי תנא הוא לימא מתני' ואי קרא הוא לימא פסוקא ואי לא לימא ליה לינוקא אימא לי פסוקך א"נ נישתו פורתא ונינוקו: ומספידין בהן הספד של רבים: ה"ד הספידא דרבים 'מרי רב חסדא כגון הספידא דקאי ביה רב ששת מרי רב ששת כגון הספידא דקאי ביה רב חסדא אספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר משום יקרא דידי דמיתא אתו כולהי עלמא ר' זירא ספדיה לההוא סרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא (ה) דידיה דמיתא אתו כולי עלמא ריש לקיש ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוי תני הלכתא בב"ד שורתא אמר ווי חברא ארעא דישראל נברא רבה הוהא סיפרא ותוספתא ושבוע אתו ואמרו ליה לרב נחמן (ג) ליספדיה מר אמר הוי נספדיה הי צנא דמלי ספרי דהסר "הא חזי מה בין הקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל תנן דרסם "דאשחמטש בתגא חלף "תני ריש לקיש זה המשחמש במי ששונה הלכות (ג) כתרה של תורה ואמר עולא לשחמש במאן דתני ארבעה ולא לשחמש במאן דתני ארבעה: **ממא** עודקמא דמא אתא דהוא נברא אריכבה אבתפיה וקא מעבר ליה א"ל קרית אמר ליה קרינא תנית תנינא ארבעה סידרי משנה א"ל פסלת לך ארבעה שורי וטעונת בר לקיש אכתפך שדי בר לקישא במא אמר ליה ניתא לי דאשמעינן למר א' דבי גמור מיני הא מלתא דאמר ר' זירא 'בנות ישראל הן *דחמדה על עצמן שאפילו ראות טיפת דם בתרדל ישבות עליו שבעה נקיים תנא דבי אליהו כל *השנה הלכות מבטלות לו שרוא בן עולם הבא שנאמר *הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות ת"ר הקיש מבטלין

[מגילה כח:] ולא נ"ב מרי ס"ל מסלי מבל מל' מ מבל מבלן מ"ל מ מבל מל' מ מבל מבלן מ"ל מ מבל מל' מ מבל מבלן מ"ל מ

וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינָקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת
וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד: ח וַתֹּאמֶר־לָהּ
בַּת־פַּרְעֹה לְכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא
אֶת־אֵם הַיָּלֶד: ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ
לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה
הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ: י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ
לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ:

אֵיזִיל וְאִקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יָת רַבְיָא: ח וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אֵיזִילִי וַאֲזָלַת עוּלְמְתָּא וּקְרַת יָת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא: ט וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אוֹבִילִי יָת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אִתַּן יָת אַגְרָךְ וּנְסִיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנְקַתֵּיהּ: י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת

לקט בהיר

יג) שאל"כ למה דוקא מן העבריות, וכי אסור לו למשה ליקח מחלב הנכרית, לא כן תניגן וכו' (ש"ר): יד) הקשה גם"מ מנין ידעו חז"ל טעם זה, דלמא משום שהיה כבר ג' חדשים ומכיר אמו וטבע הוא שלא ליקח מאחרת וכן אמרו חז"ל, ותירץ מדכתיב ותצפניהו הרי היה במקום שאך ולא ראה את אמו כלל ע"כ, ותירוצו ליתא כלל שמון שאין זה הכרח שיכולה היתה להצפינו במקום אורה, חוץ מזה הוא נגד גמרא מפורשת (כתובות ס'.) קומא מנא ידע לאמו

רש"י

כנער (שם - שם): (ז) **מן העבריות.** (מלמד) שהחזירתו על מלריות הרבה ליגע ולא יגיע[יג], לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה[יד] (שם - שם): (ח) **ותלך העלמה.** הלכה בזריזות ועלמות (שם - שם) כעלמה*[טו]: (ט) **הילכי.** נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה כי* שליכי[טז] (שם - שם): (י) **משיתהו.** כתרגומו שחלתיה, והוא לשון הוצאה בלשון ארמי,

שינוי נוסחאות • כאלם. • הא.

ע"ר אשי בריתא ובטעמא עכ"ל הגמ', ויש לתרץ דאיתא במדרשים דמשה רבינו לא היה יונק אף מאמו רק נטל הדד בפיו והיה נראה כיונק ולפי"ז מאי איכפת ליה בין אמו לאחרת כיון שאינו מירגל בחלב אמו ע"ו בשביל שעתיד לדבר עם השכינה (מ"ל): טו) ופירש"י בקוטה כעלמה שכל כחה עליה, כמו חזק ואמץ (דברים ל"א) מתרגמי' תקיף ועלם, שאל"כ תיבת העלמה מיותר (רא"ם): טז) ההכרח לדרוש מאומרו „את" הילד שאין לו שחר לכאורה שהיל"ל הילכי הילד, כמו שאמר הא לכם זרע, אלא בא לחלק את המאמר לשנים, ותיבת הילכי הוא מאמר בפני עצמו (ד"ד). ומן הסתם דיברה בלשון מצרי, אלא שאמרה לשון המורה כן, והתורה העתיק לשונה בלשון הקודש (ב"ב). ומה שכתב גם"ח לא הבינותי, עיי"ש:

אור החיים

שהוא מילדי העברים, ולזה תכף אמרה לה אחותו הלוך וקראתי לך וגו' מהעבריות להבחין דבריה, ואמר הכתוב ותקח האשה וגו' ותניקהו:

י. ותקרא שמו וגו' ותאמר וגו'. הנה תמצא שיווי בקריאת שם יצחק ויעקב והשבטים כי לכולם יקדים עשם השם ואחר כך השם, ביצחק (בראשית כ"א ו') כל השומע יצחק וגו' ותקרא שמו יצחק, יעקב (שם כ"ה כ"ו) וידו אחזת בעקב ויקרא שמו יעקב. בשבטים כי ראה ה' ותקרא שמו ראובן (שם כ"ט ל"ב)[פז], כי שמע וגו' ותקרא שמו שמעון (שם ל"ג) וכן על זה הדרך. מה שאין כן בקריאת שמו של משה הקדים הזכרת שמו

אור בהיר

בשרה נקי כנער קטן. **פז)** כדי ליישב דברי המחבר ז"ל הלא איכפת כתיב, אמרתי לדחוק שכוונתו שעם כתיב ותקרא שמו ראובן כי אמרה וגו', פירוש אמרה כבר קודם קריאת שמו, מה שאין כן כאן אמר ותאמר, פירוש אחר קריאת שמו אמרה כן, וגבי יצחק הגם

שלישי יא **וַיְהִי | בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה**
וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא

אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְּתֵיהּ: יא וַהֲוָה
בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק
לְוָת אַחוֹהִי וַחֲזָא בְּפָלְחַנְהוֹן וַחֲזָא

רש"י

כמשחל בניתא מחלבא[יז] (ברכות ח'.), ובלשון עברי משיתהו, לשון הסירותיו, כמו (שי"ג כ"ב) לא ימיש, לא משו (במד' י"ד מ"ד), כך חברו מנחם, ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש, אלא מגזירת מָשָׁה, ולשון הוצאה הוא, כמו* (ש"ב כ"ג י"ז) ימשני ממיס רבים[יח], שאילו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המיטותיהו, כאשר יאמר מן קס הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי, או מַשְׁקִיהוּ[יט] כמו (מלכים ג' ט') ומַשְׁקִי את עון הארץ, אבל משיתי אינו אלא מגזירת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה, כגון מָשָׁה, בָּנָה, עָשָׂה, עָוָה, פָּנָה, כשיבא לומר בהם פעלתי, תבוא היו"ד במקום ה"א, כמו עשיתי, בניתי, (פיתיתי) עויתי: (יא) **ויגדל משה.** והלא כבר כתב* ויגדל הילד, אמר רבי יהודא ב"ר אלעאי הראשון לקומה והשני לגדולה (תנחומא כ"י ואתחנן י"ז - ילקוט), שמיגהו פרעה על ביתו[כ]: **וירא בסבלותם.** נתן עיניו ולבו[כא] להיות מיצר

שינוי נוסחאות • וכן. • כתיב.

היה מלשון הסרה היה בהכרח עם ה"א (בא"י): כ) שאין לומר שהם ב' זמנים, ויגדל הראשון שיגמל והיה כמו ב' שנים, ויגדל השני שהיה כמו כ' שנים, שהכתוב אמר ויהי בימים ההם, ועל מה קאי אם לא על ימים שהיה לה לבן (ב"ב), וזה הקדמה על לקמן, לפי שהיה מושל והרגיש בעצמו כח וגדולה לזה יצא אל אחיו אולי יוכל לעזור להם: **כא)** דאל"כ וירא סבלותם היל"ל, או וירא את סבלותם (מ"ל), ועוד למה לא הלך אל אביו ואמו, ודאי שיצא אל אחיו משום שהם אחיו ומיצר

אור החיים

ואחר כך טעם השם, ואולי כי האמהות היו בעלי רוח הקודש והיו משיגות בחינת השם[פח] וקריאת השם היתה למה שהיו מכוונים בו מה שאין כן קריאת שם משה מגיד הכתוב כי לא השיגה לידע בחינת השם כי שמו נפלאות יגיד. ולא ולמד מה שכתוב בספר הזוהר (ח"ג רע"ו) מה ירמוז שם זה. וכ' השם שמות בארץ שם בפיה שם משה ומה שאמרה היא בטעם השם הוא כי מן המים משיתהו ולא ידעה טעם זולת זה. או יראה הכתוב לומר כי זאת האשה העלימה טעם השם שלא יתגלה לכל לגד כי המעשה היה הפך רצון כל עמה להציל אותם שהם גזרו עליהם להשליכם ליאור והיא תבטל עצתם לרע להם זה לא פרסמה טעם השם אלא קראתו סתם בלא טעם והכתוב מודיע

אור בהיר

שלשון הזה שאמר המחבר ז"ל אינו כל עיקר, והקב"ה צוהו שמו יצחק, אפשר שאין כוונתו על לשון הכתוב, אלא לומר שכן היתה בפועל שכאשר ילדתו אמרה כל השומע יצחק לי, ואברהם קרא שמו יצחק בן ח' ימים על שם שגם שרה אמרה כן. **פח)** פירוש היו משיגות טעם השם ומקורה ושורשה, ולפי הטעם שהיה אמת היו קורלין בניהן, ולא היה צריך ליפול בפיהם השם ברוח הקודש, מה שאין כן בת פרעה לא המתינו מן השמים שתבקש אחיהו טעם, שלו לא היתה קראתו משה, אלא שמו בפיה שם משה, ואחר כך היא

ו: מאימתי פרק ראשון תענית

עין משפט נר מצוה

[שבועות ט: ג]

מו א מתי׳ פי׳ מסלוגות מדרים מלכה וז׳ מסנ׳ לאין׳ ומפ׳ מוכיח ת׳ מסנ׳ מרין ל׳ בנ׳ ה׳ מ׳

מרים סה: מרגיעים פ׳ ס׳ ר׳ ג׳

מלה מ׳ מ׳ מ׳ ל׳ מ׳ כלה:

מו ב מתי׳ מ׳ מ׳ מלכות מתנות מרים מלכה

יח ג מתי׳ פ׳ מ׳ מלכות נזקי ממון מלכה ד מתי׳ מ׳ מ׳ ד׳ מ׳ ד׳ ד׳ מ׳ ד׳ ד׳ ד

הרה"ג ר' רפאל גלאזר נר"ו
אב"ד פרישה ורבה דק"ק

ויקרא

ויקרא. אל"ף זעירא, כתב הילקוט ראובני דמחמת עטותנותו לא רצה לכתוב רק ויקר כדכתיב גבי בלעם (במדבר כ"ג ד') (וכמ"ש גם בעב"ע) וע"כ כתב אלף זעירא ומזה זכה לקרני הוד ע"כ, והוא קירון עור פניו של משה, ויש להקשות דהרי בשבת (פ"ח ע"א) איתא בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום וכו' וכולן זכה משה וקבלן, דסמיך לי' (שמות ל"ג ז') ומשה יקח את האהל, ופרש"י לשון (איוב כ"ע ג') בהלו נרו והוא הי' קירון עור פניו.

ונראה דדא ודא אחת היא, דעל ידי גודל עטותנותו זכה משה לאור הגדול הזה, וכיון דמשום חטא ע"ז נלקחו הכתרים מישראל, לא הי' באפשרות למסרם למשה רק משום עטותנותו, דבסוטה (ד' ע"ב) איתא כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז, ולא הי' באפשרות לחזור וליתן אור זה רק למי שאין בו אפילו שמץ ע"ז, ובכלל זה הוא גסות הרוח, ע"כ ניתן למשה, דשם משה מורה על מדת עטותנותו כדכתיב (שמות ב' י') כי מן המים משיתיהו, ומים מיחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך (תענית ז' ע"ב), וזהו "ומשה" יקח את האוהל כפירש"י הנ"ל.

ובזה יש לפרש הא דאיתא בשבת (קי"ח ע"ב) כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו ויליף לה מקרא (ישעי' נ"ו ב'), ונראה הכוונה בלשון אפילו, דלא מיבעיא אם אינו עובד ע"ז ממש רק מתנהג שהוא כע"ז ודאי נמחל לו, שהרי משה זכה לקירון עור פנים ע"י עטותנותו ומעטם הנ"ל, ואיתא בסידור אריז"ל על ישמח משה במתנת חלקו, דבכל שבת מחזיר משה רבינו אותן האורות לישראל שומרי שבת וכיון דאינו ראוי לזה רק מי שאין בו אפילו שמץ ע"ז, ע"כ דעל ידי שמירת שבת יכולים לזכות למה שאין זוכה בו אלא עניו, אלא דמקרא שמעינן דאפילו עוע"ז ממש נמחל לו.

ואיתא במד"ר (פ"א ג') עשר שמות נקראו לו למשה וגו' אמר לו הקב"ה למשה חייך מכל שמות שנקרא לך איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בחי' בת פרעה ותקרא שמו משה (שמות ב' י'), וי"ל לפי הנ"ל דכיון דשם משה מורה על מדת הענוותנות כמים, גילה הקב"ה כאן שהמובחר שבמדות שמועילין להשגת תורה וקדושה היא הענוה, וע"כ אין הקב"ה קורהו בשאר שמות הגם שכולן מורין על מעלות של משה רבינו, אבל המובחר מכולן הוא השם שבא מחמת עטותנותו, והא דתלאה המדרש בבחי' בת פרעה י"ל משום דברוה"ק קראתו כן, כמ"ש החת"ס בדרשות (ז' אדר שני תק"ע) וכהנ נער בוכה (שמות ב' ו'), הכוונה על מלאך מע"ע שנקרא נער כמ"ש בתוס' יבמות (ע"ז ע"ב ד"ה פסוק) ובחולין (ס' ע"א ד"ה פסוק), ועל ידי משה רבינו נדחה ממעמדו והי' בוכה, כדכתיב (שמות ל"ג ע"ו) אם אין פניך הולכים וגו' עיי"ש, וכיון דכתיב ותראהו והנה נער בוכה, נראה שהבינה זאת וע"כ נתנה שם זה להורות דע"י מדת עטותנותו בא לאותו מדרגה, וע"כ שם זה חביב מכל השמות.

ויקרא. אל"ף זעירא. איתא בספרים הקדושים, לפמ"ש הש"ך ביו"ד (סי' רמ"ה סק"ח) בשם הכלבו (סי' ע"ד) מתחילין לו מספר ויקרא, שכן אמרו רבנן ז"ל מתחילין לתינוקות מספר ויקרא, לפי שאמר הקב"ה יבואו עהורים ויתעסקו בעהרות, להכי נרמז בא' זעירא ע"כ. ונראה להוסיף, דבשבת (קי"ע ע"ב) איתא אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל (פיהס שלו) תינוקות של בית רבן, ובתענית (כ"ז ע"ב) ובמגילה (ל"א ע"ב) איתא דקיום העולם הוא

בזכות העוסקים
מינו, ע"כ יבוא
בעניינים שהם ק

ובעל העורים
הי' גדול
מקרב כאילו לא
שנאמר בבלעם (
השם אלא במק
האל"ף, ושוב אמ
יכתבנה אלא ק
וכתבה קטנה, וה
עור ג') הרי מ
הקדומה שהיתה
וקשה ממ"נ אם
דמשה ואם הי' ב
רבינו לשמות ע"כ

ואלמלי רשות
דאיתא
מלאו כתוב כתוב
א' פוסל הס"ת
נראה דנעשה נס
ר"מ "מלאו כתוב
אדם הראשון וה
דהאבות הקדושים
הי' אפשר לומר ד
לכתוב לשון גדלו
יעשה ונעשה נס
התוס' בשבת (פ"
מאשה מדעתו עיי

ויקרא אל משה
מיכן אמ
עובה הימנו, ואי
שמעלקא מניקלשב
ע"א) על הקרא
חוסן ישועות חכמ
משנה, ודעת זה

קרי: דַּרְכּוֹ: לֵאַין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה רַשִׁיעָא וּתְרֵיצָא דְּמָא
לְנֶגֶד יְהוָה:פ לְסוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה מְתַקַּן אוֹרְחֵיהּ: לְלֵית
חָכְמְתָא וְלֵית בִּינָא
וְלֵית עֲצָתָא חַיָּל

דְּאִלְּהָא: לְסוּסְיָא מְתַקַּן לְיוֹמָא דְקְרָבָא וְלֵאלָהָא הוּא פּוּרְקָנָא:

רש"י

(ל) **אין חכמה וגו'.** אין כל מכס ונכון מסוב לנגד ה', כל מקום שיש מילול הסס אין מולקין כנגד לרב:

מצודת דוד

ולא יתבונן במעשיו, אבל הישר יכין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס: (ל) **אין חכמה.** לא יועיל שום **חכמה** ועצה לבטל גזירת המקום: (לא) **סוס.** עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו, מכל מקום **ביד**

אבן עזרא

העזוז בפניו ולא יתבייש, ואדם ישר יוכל להבין דרכו הראוי, ולא להיות עז פנים: (ל-לא) **אין, סוס. שנים**

רבנו יונה

שלא ירבה חקירותיו עד אשר לאמת יוציא משפט, כי כבר יודע הישר מדת איש רשע כי יעיז פניו כאשר יטעון שקר או יעיד עליו כאלו הוא אמת ברור. גם יתכן שיכיר בפניו כי שקר ידבר, כי מרב פחדו פן יענה כחשו בפניו יעיז פניו יותר מדרך מספרי האמת, ומזאת יבחן ויכיר הישר שלאמת השקר יתכוין עתה שים לבך והתבונן כי סדר באלו המקראות הסדורים בזה כל המדות הרעות, כי פתח בהם במה שאמר זד יהיר לץ שמו, והנה זה קורא לאלו השתי מדות בכלל לץ. כי הזדון כולל האכזריות ושנאת הבריות והכילות, כי מדת ההטבה הפך מן הזדון, והיהירות היא הגאוה, והנה ד' מדות. והנה הזדון והגאוה כוללת הקנאה, כי הקנאה פעם תבא מן הגאוה, כי לא יחפוץ שתהיה מעלה ויתרון לאיש, באהבתו השררה על הבריות, ופעם תבוא מן הזדון משנאתו את הבריות ויקרע ביתרונם ומעלתם וכבודם. גם כוללות עוד הזדון והגואה את מדת הכעס, כי הזדון הפך הרצון, על כן ישגה ויפרה ממנו הכעס, וזה ענין אמרו עושה בעברת זדון. וכן הגאוה משרש הכעס, כי תשליך עבותי הסבל מן האדם, כענין שכתוב גאותו וגאונו ועברתו (ישעיה ז טו), הנה כי הלץ כולל הזדון והגאוה והן כוללות שש מדות. ואחרי כן הזכיר העצלה, והיא השביעית, והפסיק במקרא **זבח** רשעים תועבה (פסוק כז), מפני שהוא מדבר **במדות** הרשעים, על כן דבר בגנותם. והשנית, מפני שהזכיר וצדיק יתן כי מעשה הצדיק רצויים, וזבח רשעים תועבה. אחר כך הזכיר מדת העזות ואמר העז איש רשע בפניו, והיא השמינית, והקדים אליה ענין עד כזבים, כי הכזב יביא האדם אל העזות, מפני שהוא צריך אליו, פן יכירו ענין הכזב בפניו כאשר ביארנו, ועל מדת החרטה [לא דיבר כי החרטה] שיתחרט האדם מן המדות הנמצאות בתולדות רב בני אדם הלא **טובה** היא: ל) **אין חכמה ואין תבונה וגו'.** הנה דבר למעלה במעלת החכמה, והפסיק בענין המדות, על ידי הזכירו שומר פיו ולשונו, כי הזכיר אחר כך על אודות הלשון ענין הלץ, ועתה שב על דבר החכם, ומפני שאמר למעלה, עיר גבורים עלה חכם אמר עתה כי אין חכמה לנגד ה', והחכמה והתבונה והעצה אין כח בהן לבטל הגזרות, כענין שנאמר (תהלים קכח א) **אם ה'** לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. וענין מה שאמר כי החכם יוריד עוז מבטחה, רוצה לומר שמגלגלין הזכות והנצחון על ידי החכמה, וכן מגלגלין אותו על ידי הגבורה והמלחמה כאשר יזכיר בפסוק הבא אחריו: לא) **סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה.**

מדרשי חז"ל

מלפני משה. דבר אחר: זה עמלק, שנאמר: ויבא עמלק, מלמד שבא בגלוי פנים. דבר אחר: זה גלית, ולמה נקרא שמו גלית, שבא בגילוי פנים. (ילקו"ש).

ל) **אין חכמה ואין תבונה וגו'.** המוצא כלאים בבגדו, פושטן ואפילו בשוק. מאי טעמא: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. (ברכות יט:).

אמר רבא: לאפרושי מאיסורא אפילו בפניו שפיר דמי (להורות לפני רבו). רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי חזייה לההוא גברא דקא אסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה. אמר ליה ליהוי האי גברא בשמתא. אמר ליה, כי האי גונא מי מתחזא כאפקרותא. אמר ליה: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. כל מקום שיש חילול ה', אין חולקין כבוד לרב. (עירובין סג.).

"**וירא** פנחס בן אלעזר" מה ראה, אמר רב: ראה מעשה ונזכר הלכה. ושמואל אמר: ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. כל מקום שיש חילול ה', אין חולקין כבוד לרב. (סנהדרין פב.).

מצא שק או קופה ואין דרכו ליטול, הרי זה לא יטול. הני מילי בממונא, אבל באיסורא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. (שבועות ל:).

שְׁמָא טָבָא אִתְבְּחַר מִן וְלֵיהוֹה הַתְּשׁוּעָה: [ד]כב אִתְבְּחַר שֵׁם מֵעֹשֶׁר
אוֹתָרָא סַגִּיעָא וּמִכַּסְפָּא רַב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב: בְּעָשִׁיר וָרָשׁ
מִן דַּהֲבָא שַׁפִּיר חִסְדָּא: עֲתִירָא וּמִסְכְּנָא פָּגְעָן

רש"י

(ד) **נבחר שם (מעשר רב).** שם טוב: **מכסף ומזהב.** נגמר, חן טוב: (ב) **עשיר ורש נפגשו.** כשעני

מצודת דוד

ה' היא התשועה, ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה: (א) **נבחר.** שם טוב נבחר מעושר רב, וחן טוב נבחר מכסף וזהב: (ב) **עשיר.** מוסב למעלה, לומר לזה נבחר שם וחן מעושר, כי העושר לא ישובח

אבן עזרא

רבקים. כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה', כלומר ינצל מידו באחת מהם, אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה, אין יכולת להמלט ולהושיע נפשם, כי לשם התשועה והוא יתננה למי שירצה: (א-ב) **נבחר, עשיר.** שנים דבקים, טוב עומד במקום שנים, וכן הוא שם טוב

רבנו יונה

נסמך לענין מה שהזכיר למעלה כי אין חכמה לנגד ה', ועתה יאמר כי שקר הגבורה לתשועה כנגד הגזירה, ואין התשועה בלתי ה' לבדו. וביאור ענין סוס מוכן ליום מלחמה, כי חייבין בני אדם להשמר לנפשותיהם ולהכין סוס וכלי זין ליום מלחמה, וה' יתברך יושיע ויחון את אשר יחון: א) **נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב.** הנה הזכיר בשני המקראות של מעלה כי אין החכמה והגבורה מועילין כנגד הגזרה, ועתה הזכיר מגרעת ענין העושר, וכאילו אמר אין צורך לומר כי אין העושר מועיל להציל בעליו מן הגזירה, כי היא השפלה במעלות. כי החכמה יתרון וכח בנפש, והגבורה יתרון וכח בגוף, ומעלת העושר הנה הוא חוץ ממנו, ולא הגיע אליה לא בכחו ולא בשכלו, כאשר יזכיר במקרא הבא אחר זה. וכן מצינו שהזכיר הכתוב מעלת העושר אחרי החכמה והגבורה, כי היא למטה מן הגבורה, שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' (ירמיה ט כב). וביאור הענין, נבחר שם מעושר רב כי השם הטוב יועיל לכל דבר מעושר רב, כי העושר לא יציל בעליו מן הגזרה, ולא יועיל הון ביום עברה. ואם העושר ינחיל כבוד, השם הטוב יגדל ממנו, ויותר יביטו אל בעליו בעין ההדור: **מכסף ומזהב חן טוב.** הזכיר יתרון השם על עושר רב, ויתרון החן על הכסף והזהב. כל אחד הזכיר אצל הדומה לו, כי בעל עושר רב יצא לו שם, כי עושר רב יקרא בעל הנחלות והעיירות אשר עשרו גלוי לכל העם, כאשר הוזכר בדברי חז"ל עתיר נכסין עתיר פומבי זה בעל הגדות. על כן אמר כי השם הטוב נבחר משם העושר, ובעל הכסף והזהב אין עשרו גלוי לכל, וכן בעל החן יתכן שאין לו שם: ב) **עשיר ורש נפגשו וגו'.** לא הגיע העושר

מדרשי חז"ל

א) **נבחר שם מעושר רב.** בא וראה כמה שקול שם טוב, שאפילו יש לו לאדם אלף דינרי זהב ולא קנה שם טוב, לא קנה כלום. (ילקו"ש).

ב) **עשיר ורש נפגשו עשה כלם ה'.** בשעה שהתלמיד

נושאי הפרק

(א) מעלת שם טוב. (ב) העניות והעשירות מאת ה'.
(ג) החכם ניצל מהרעה והפתי נענש. (ד) שבח הענוה ושכרה.
(ה) להתרחק מדרך עיקש. (ו) חשיבות החינוך בימי הילדות.
(ז) עצלות גורמת לעניות ולהלוואות. (ח-ט) רשע ישוב גמולו בראשו, וכן הצדיק.
(י) להתרחק מהליצנות. (יא) שבח טהר לב.
(יב) ה' שומר על איש דעת. (יג) תירוצי העצלן.
(יד) פי זרות עונש לחוטא. (טו) מוסר ירחיק אולת מהנער.
(טז) עונש לעושק דל. (יז-כא) קריאת החכם לשמוע דברי חכמים.
(כב-כג) התיחסות לדלים. (כד-כה) להתרחק מבעל כעס.
(כו-כז) להמנע מערבות והסכנה שבדבר. (כח) אזהרה מהסגת גבול וסייגים.
(כט) הזריזות מביאה הצלחה גדולה.

הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים׳ לְמָטָן (ויקרא טז, ד) ׳כְּתֹנֶת בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ׳ לְמַעְלָן (תהלים לד, ח) ׳חֹנֶה מַלְאַךְ ה׳׳ וּלְמָטָן (מלאכי ב, ז) ׳כִּי מַלְאַךְ ה׳ צְבָאוֹת הוּא׳ לְמַעְלָן (ישעיה ו, ו) ׳בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׳ וּלְמָטָן (שמות כ, כד) ׳מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי׳ לְמַעְלָן (ישעיה מ, כב) ׳וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׳ לְמָטָן (במדבר כד, ה) ׳מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב׳ לְמַעְלָן (תהלים קד, ב) ׳נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׳ וּלְמָטָן (שמות כו, א) ׳עֶשֶׂר יְרִיעֹת׳ לְמַעְלָן (דניאל ב, כב) ׳וּנְהוֹרָא עִמֵּהּ שְׁרֵא׳ לְמָטָן (שמות כז, כ) ׳שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר׳ וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁחֲבִיבִין כָּל מַה שֶּׁלְּמַטָּן מִשֶּׁל לְמַעְלָן תֵּדַע לְךָ שֶׁהִנִּיחַ מַה שֶּׁלְּמַעְלָן וְיָרַד בְּשֶׁלְּמָטָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם כה, ח) ׳וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׳ הֲוֵי ׳כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם

בדים, וכן — **למטן** — נאמר בכהן המשרת ביום הכפורים כמצות היום (ויקרא טז, ד): **"כתונת בד קודש ילבש, ומכנסי בד יהיו על בשרו, ובאבנט בד יחגור, ובמצנפת בד יצנוף"**; **למעלן** — אתה מוצא מלאך שהוא מלווה את יראי ה׳ לחלצם מעוון, כמו שנאמר: **"חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו ויחלצם"**, וכאשר דרשו חכמים (מנחות מג:), שהוא מחלצם מעוון, ומשנאמר בו "מלאך ה׳", הרי הוא מן השמים, וכן — **ולמטן** — נאמר בכהן: **"ורבים השיב מעוון, כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה׳ צבאות הוא"**, הוא בארץ, ומשיב מעוון, וקורא לו "מלאך" (יפ״ת); **למעלן** — אתה מוצא בהיכל קדשו של הקב״ה "מזבח", כמו שנאמר בחזון הנביא שראה שם מעשה השרפים, ואומר: **"ויעף אלי אחד מן השרפים..."**, **במלקחים לקח מעל המזבח"**, **ולמטן** — נאמר לישראל: **"מזבח אדמה תעשה לי"**, מזבח לעבודת ה׳ מן האדמה שלמטה; **למעלן** — אתה מוצא "אהל", כמו שנאמר בשבחי ה׳: **"הנוטה כדוק שמים, וימתחם כאהל לשבת"**, וכן — **למטן** — אתה מוצא "אהלים" לכבוד ה׳, כמו שנאמר: **"מה טובו אהליך יעקב"**; **למעלן** — אתה מוצא "יריעה" לכבוד ה׳, כמו שנאמר בשבחו: **"נוטה שמים כיריעה"**, **ולמטן** — אתה מוצא לכבודו "יריעות", כמו שנאמר במלאכת המשכן: **"ואת המשכן תעשה עשר יריעות"**; **למעלן** — אתה מוצא לכבוד תפארתו "אור", כמו שנאמר בשבחו: **"ונהורא עמיה שרא"** — והאור עמו שוכן, וכן — **למטן** — אתה מוצא אור דולק במקום שכינת כבודו, בהיכל קדשו, כמו שהוא מצוה (שמות כז, כ): **"ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד באהל מועד"**, הרי נוכחנו לראות שכל מה שיש לכבודו ותפארתו למעלה יש לו למטה לכבוד ותפארתו, **ולא עוד אלא שחביבין** — עליו — **כל מה שלמטן** — יותר — **משל למעלן** — לשכון בקרבם, **תדע לך** — שכן הוא, **שהניח** — כל — **מה שלמעלן וירד** — והשרה שכינתו — **בשלמטן**, כמו — **שנאמר** — שהוא מצווה לישראל: **"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"**, **הוי** — אומר, זהו שנאמר בפסוק הנדרש כאן: **"כי כל בשמים ובארץ"** — כל מה שיש להקב״ה בשמים הוא עושה לו בארץ, לכבוד גדולתו וגבורתו ותפארתו ונצחו והודו, האמורים בפסוק הזה, והוא

וּבָאָרֶץ׳ וְאוֹמֵר (חגי ב, ח) ׳לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב אָמַר ה׳ צְבָאוֹת׳.

ה. דָּבָר אַחֵר ׳וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה׳ הָדָא הוּא דִכְתִיב (משלי כב, א) ׳נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב׳ נִבְחָר שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו, כג) ׳לּוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ׳ וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות לג, יז) ׳וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׳ מֵעָשְׁרוֹ שֶׁל קֹרַח שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טז, יז) ׳חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת׳ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ

מסורת המדרש

לי הכסף והזהב ראה להלן לה. א. תנחומא כאן ה.

ה. ומה העז זמרי וכו׳ ספרי בלק קלא. סנהדרין סב.. ירושלמי סנהדרין פ״י ה״ב. במ״ר כ. כד. תנחומא בלק כ. ותנ״י כט. יל״ש בלק תרעא.

מניח כל שבשמים ושוכן בארץ, ועל זה מברך דוד את ה׳ באותה שעה, ולומר שכל מה שאנו נותנים ומכינים כאן למטה לבית המקדש אינו אלא דוגמא ממה שברא לו הקב״ה למעלה, והכל משלו לקחנו ונתנו ועשינו לכבודו, וכמו שדוד אומר שם עוד: **"והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ... וכי מי אני ומי עמי ... כי ממך הכל ומידך נתנו לך"**, **ואומר** — עוד הנביא מפי ה׳, בהבנות הבית השני: **"ומלאתי את הבית הזה כבוד, אמר ה׳ צבאות, לי הכסף ולי הזהב, נאום** (ובדפוסים כאן "אמר") **ה׳ צבאות"**, משלי אתם עושים הכל, ואני שוכן בו, וזהו שנאמר כאן במצות המשכן: **"ויקחו לי תרומה ... ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"**, לא אמר "ויתנו" אלא "ויקחו", שידעו שהכל לוקחים משל הקב״ה ואמר "לי" — "שלי" (כמו רבות במקראות "לי כל הארץ" — "שלי כל הארץ"), שלי אתם לוקחים ועושים, ואמר "ועשו לי מקדש" — אם תכירו כי משלי אתם עושים המקדש, דוגמת מה שיש לי בשמים ומכל אשר שלי אז — "ושכנתי בתוכם", בחבה יתירה מבעליונים (ועי׳ יפ״ת, רש״ש ורד״ל).

ה. דבר אחר: "ויקחו לי תרומה ... ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", וכנדרש למעלה (בסימן הקודם) שלא אמר "ויתנו" אלא "ויקחו" ובתוספת "לי", לדרוש "לי" — שלי, לומר שהכל של הקב״ה ומשלו אנו לוקחים לעשות משכן, והוא משכין שמו בו, וידרש עוד (יפ״ת ורז״ו), **הדא הוא דכתיב** — זהו שאמר הכתוב: **"נבחר שם מעושר רב, מכסף ומזהב — חן טוב"** יבחר לו אדם דרך לקנות לו שם טוב במעשים טובים, וחן טוב — במדות טובות, מלקנות לו שם בעושר רב וחן — בכסף וזהב, ועל דרך זו דרוש: **נבחר שמו של משה** — שקנה לו בקרב ישראל במעשהו הטוב שהתפלל עליהם והצילם מאבדון בעוון העגל, ונבחר בכך שיקרא לכן שמו "בחירו" של הקב״ה, כמו — **שנאמר** — על ה׳ וישראל, באותו עוון: **"ויאמר להשמידם, לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית"**, הרי שבכך "נבחר שמו" שיקרא שמו "בחירו" של הקב״ה, כשעמד עליהם להצילם, **וכן** — כשהקב״ה מתרצה למשה — **הוא אומר** — לו: **"כי מצאת חן בעיני, ואדעך בשם"**, גם מצאת חן בעיני וגם הודעתי כבודך בשם הטוב שקראתי לך (כבתרגומים שם, עיי״ש), הרי שם וחן טוב למשה, במעשיו ודרכיו, והם נבחרים לו לטובה — **מעשרו** — הרב, וכספו וזהבו — **של קורח** — **"שהוא היה עשיר** — יותר — **מכל ישראל"** (לעיל לא, ג. עיי״ש), שהיו בדורו במדבר, שכן מצא במצרים אחד מן מטמוני הזהב והאבנים הטובות שהטמין יוסף בשעתו בשנות הרעב שהיו במצרים ומכל העולם הובא רכוש לקנות בו תבואה (פסחים קיט.), עד שהיה עשרו רב ביותר (עיין שם), והתורה רומזת זאת במה — **שנאמר** — בו ובעצתו שהביאו: **"איש מחתתו, חמשים ומאתים מחתות"**, והגם שיודע אני מתוך האמור שם בענין שהם היו חמשים ומאתים איש פירט הכתוב כאן שוב את מספר המחתות, לומר שכולם היו מוכנים ומזומנים באותה שעה קלה בידו של קורח, וכמו

בָּרוּךְ הוּא מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לְךָ עֹשֶׁר אַתָּה מִתְגָּאֶה נִבְחָר שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מִכָּל עָשְׁרְךָ שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב הֲוֵי (משלי שם, שם) 'מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב'. דָּבָר אַחֵר נִבְחָר שְׁמוֹ שֶׁל פִּינְחָס מִן עָשְׁרוֹ שֶׁל זִמְרִי שֶׁהָיָה נְשִׂיא שֵׁבֶט שִׁמְעוֹן וּמֶה עָשָׂה זִמְרִי עָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה (שם כא, כט) 'הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו' זֶה זִמְרִי (שם שם, שם) 'וְיָשָׁר הוּא יָבִין דַּרְכּוֹ' זֶה פִּינְחָס וּמַה הֵעֵז זִמְרִי אֶלָּא כְּיָון שֶׁבָּאָה כָּזְבִּי בִּקֵּשׁ לִטְלָהּ אָמְרָה לוֹ אִינִי נִשְׁמַעַת לָךְ שֶׁכֵּן צִוּנִי אַבָּא שֶׁלֹּא אֶהְיֶה נִשְׁמַעַת אֶלָּא לְמֹשֶׁה אָמַר לָהּ אֲנִי גָּדוֹל מִמֹּשֶׁה שֶׁהוּא מִשֵּׁבֶט ג׳ וַאֲנִי מִשֵּׁבֶט ב׳ וּרְצוֹנֵךְ לֵידַע שֶׁאֲנִי גָּדוֹל מִמֹּשֶׁה

שדרשו חכמים (שו״ט מב), כי **״מחתות של זהב״** היו, והיו כולם שלו, ומזומנים בידו (רז״ו), וכשהתגאה כך בעשרו לעמוד ולחלוק על משה — **אמר לו הקב״ה: מפני שיש לך עושר** — רב — **אתה מתגאה?! נבחר שמו** — הטוב — **של משה** — שאני מעניק לו בעד מעשיו ודרכיו, כאמור — **מכל עשרך של כסף ושל זהב, הוי** — אומר, זהו: **״נבחר שם מעושר רב, מכסף ומזהב — חן טוב״**, חנו של משה, שנקרא ״טוב״ (כדלעיל א, כ. רז״ו).

דבר אחר: ״נבחר שם מעושר רב, מכסף ומזהב — חן טוב״, נבחר שמו של פינחס — שקנה לו בקרב ישראל במעשהו הטוב שמסר נפשו על ישראל להרוג נשיא שבט בחטא ולכפר בכך על ישראל ובתפילתו שהתפלל על ישראל שלא יאבדו במגיפה, ונבחר בכך בשם טוב שהקב״ה פרסם בתורה מעשהו הטוב הזה וייחס אותו לאהרון וכרת עמו ברית שלום וכהונה וקרא הכפרה על שמו, וזה טוב לו — **מן עשרו של זמרי, שהיה נשיא שבט שמעון**, שהיה עשיר, בכל נשיאי השבטים, שנאמר בהם שהם הביאו למשכן אבנים טובות לחושן ולאפוד (שמות לה, כז. ע״י), ועשירים בכבוד (רז״ו), ושהרי בודאי לא מינו בישראל לנשיאות אלא **״אנשי חיל״** (שמות יח, כה), בעלי עושר ונכסים, ואותו הרג פינחס בעוונו, ונתכבד בכך פינחס בשם טוב מהקב״ה, והוא מת בקלון (במדבר כה), **ומה עשה זמרי** — זה ברוב גאותו בעשרו שכך נענש? **עליו אמר שלמה** — באותו ענין (בסמוך לפסוק הנדרש כאן בתחילה, ״נבחר שם מעושר״): **״הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו״** — האיש הרשע העיז פנים — **זה זמרי**, שהעיז פנים ביותר באותו מעשה, ובסופו של אותו פסוק אומר שלמה: **״וישר הוא יבין דרכו״** — והאיש הישר הוא אשר הבין כנגדו מה עליו לעשות בדרך טובה באותה שעה — **זה פינחס, ומה העז זמרי** — באותה שעה, ומה הביאו לידי העזה זו (רז״ו)? **אלא, כיון שבאה כזבי** — **״בת צור, ראש אומות בית אב במדין״** (במדבר כה, טו.), בקרב כל בנות מואב ובנות מדין שבאו בעצת בלעם ובלק להזנות את ישראל ולהחטיאם בעבודת אלילים ״בעל פעור״ (שם כה, א—ה), וזמרי ראה אותה ביניהן — **בקש ליטלה, אמרה לו: ״בת מלך אני״** (סנהדרין פב.), ולכן — **איני נשמעת לך, שכן ציווני אבא** — ״בלק״ (במ״ר כ, כד), שכן **״צור״** מן **״חמשת מלכי מדין״** הוא **״בלק בן צפור מלך מואב״** (ע״י״ש בגמ׳ ומדרש), לאמר — **שלא אהיה נשמעת** — לאחד מגדולי ישראל — **אלא** — **״לגדול שבהם״** (גמ׳ שם) — **למשה** (ובתנחו׳ בלק, כ. ״או לאלעזר״), **אמר לה: אני גדול ממשה, שהוא משבט** — לוי שהוא שבט — **שלישי** — שבשבטי ישראל, שלוי היה ללאה אמנו **״שלישי לבטן״** (גמ׳ שם), **ואני משבט** — שמעון

בְּפָנָיו אֲנִי נוֹטֵל אוֹתָךְ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כה, ו) 'וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל אֶחָיו אֶת הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה' שֶׁהָיָה מַקִּישׁ דְּבָרִים כְּנֶגְדּוֹ אָמַר לוֹ מֹשֶׁה זוֹ אֲסוּרָה אוֹ מֻתֶּרֶת אָמַר לוֹ אֲסוּרָה הִיא לָךְ אָמַר לוֹ זִמְרִי אַתָּה הוּא הַנֶּאֱמָן שֶׁל תּוֹרָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְגָּאֶה בְּךָ וְאוֹמֵר (שם יב, ז) 'לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה' שֶׁאַתָּה אוֹמֵר אֲסוּרָה זוֹ אַף אִשְׁתְּךָ שֶׁנְּטַלְתָּ אֲסוּרָה הִיא לָךְ זוֹ מִדְיָנִית וְזוֹ מִדְיָנִית זוֹ גְּדוֹלָה בַּת אָבוֹת וְאִשְׁתְּךָ בַּת כֹּמֶר הֲוֵי 'לְעֵינֵי מֹשֶׁה' וּשְׁלֹמֹה צוֹוֵחַ 'הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו' וְכֵיוָן שֶׁרָאוּ אוֹתוֹ הָיוּ בוֹכִים שֶׁנֶּאֱמַר (שם כה, שם) 'וְהֵמָּה בֹכִים' אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ

שהוא — **שני** — ״לבטן״ (שם), **ורצונך לידע שאני גדול ממשה**, אראה לך איך אשר — **בפניו אני נוטל אותך** — והוא לא יכול למחות בידי, מיד **״נטלה בבלוריתה והביאה אצל משה״** (גמ׳ שם), **״והעמידה באמצע כל ישראל״** (ספרי בלק, קלא.), וזהו — **שנאמר** — בו: **״והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, והמה בוכים פתח אהל מועד״**, הוו היתה העזתו הרבה האמורה למעלה, **״שלא חלק כבוד לשמים ולא לבריות״** (במ״ר ותנחו׳ שם), לעשות כן לעיני כולם בשעת תפילתם לפני הקודש, ועוד בכך העיז לעיני משה — **שהיה מקיש** — מטיח ויורה בחוזק ובעזות — **דברים כנגדו**, להקיש ולדמות ח״ו את מעשיו של משה אל מעשהו, שכך — **אמר לו: משה, זו אסורה** — לי להנשא — **או מותרת? אמר לו: אסורה היא לך**, מדין איסור חתנות עם עבודה זרה ועובדיה וחילול ה׳ בחילול ברית קדשו במעשה תועבה זה ונעשו בכרת (כבגמ׳ שם, ועיי״ש, וברמב״ם פי״ב מאי״ב ה״ו), **אמר לו זמרי: הכי** — **אתה הוא הנאמן של תורה שהקב״ה מתגאה בך** — בכך — **ואומר: ״לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא״**, לכוון ההלכה לאמיתה של תורה כדעת נותנה יתברך, ולקיימה בנאמנות השלימה (כדלהלן מז, ט. עיי״ש), **שאתה אומר: אסורה זו, והרי** — **אף אשתך** — צפורה בת יתרו, כהן מדין (שמות ב, טז — כא) — **שנטלת, אסורה היא לך! זו מדינית וזו מדינית**, ואילו — **זו** — המוצגת כאן היא — **גדולה, בת אבות**, בת מלכים, ולא בת כמרים אדוקים לאליליהם, **ואשתך** — אינה אלא — **בת כומר** — אדוק באליליהם! כך העיז בשקרו לדמות מעשה תועבתו, לבעול בת אל נכר שלא באה היא ואחיותיה אלא כדי להחטיא את ישראל בעבודת האליל **״בעל פעור״**, כאמור שם בפרשה (ונדרש בספרי ובבמ״ר שם עיי״ש), **למה שמשה רבינו נשא בקדושה את בת מי שפרש מן האלילים לעבודת ה׳** (כדלעיל א, לב), **הוי** — אומר, זהו שכתוב שם: **״לעיני משה״**, הגם שהיה לעיני כל העדה הזכיר ביחוד את משה שכן עזותו בדבריו היתה כלפי משה, **ושלמה צווח** — עליו ואומר: **הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו**, וכאמור, **וכיון שראו אותו** — כל העדה, בעזותו זו נגד משה ומשה נשתתק מלענות לו, **היו בוכים**, וזהו — **שנאמר** — באותו פסוק: **״והמה בוכים פתח אוהל מועד״**, שהמשמעות הפשוטה שהם עמדו כולם בבכי של תפילה נקבצים שם עוד בטרם בא הוא אליהם והפסוק אומר רק אחר כך ״והמה בוכים״ לומר שאחר מעשה זה בכו כולם בכי של צער על הדבר הזה, על שאין מענה לרשע בעזותו (מ״כ), שכן נתעלמה ממשה ההלכה באותה שעה, שדינו ליהרג בידי קנאים הפוגעים בו (שם ושם), ומה׳ היה כן כדי שפינחס ינקום ויטול שכרו (כבתנחו׳ ובמד״ר שם), מיד —

הרלב"ג לשבט מ"ל קדמון בדפוס

הקב"ה ויקחו לי תרומ"ה, אותיות תורה מ' כמבואר בבעל העורים, ופירש"י לי לשמ"י, היינו שישיגו גם את השמות הקדושים הגנוזים בתורה.

*

ג **או** יאמר לפרש הענין דבי אליהו, בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה.

ב) **ויקחו לי תרומה, פרש"י לי לשמי. ואינו** מובן מה משמיענו בזה, דהלא כל המצוות צריך לעשותם לשם שמים.

ג) **במדרש** תנחומא (ס"ג) ויקחו לי תרומה, זה שאמר הכתוב (מלאכי א ב) אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה', ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. ולריך ביאור.

ד) **במדרש** רבה (פל"ג ס"ה) ויקחו לי תרומה, הה"ד (משלי כב א) נבחר שם מעושר רב, נבחר שמו של משה מעשרו של קרח, אמר לו הקב"ה מפני שיש לך עושר אתה מתגאה, נבחר שמו של משה מכל עשרך של כסף ושל זהב. ויש להבין אומרו נבחר שמ"ו של משה דמשמע דשמא הוא דקגריס, ויותר היה לו לומר נבחר משה מקרח, גם צ"ב שייכות הענין לפרשה זו.

ויבואר על פי מה דאיתא בגמרא (סנהדרין לט.) אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו, אלהיכם כהן הוא, דכתיב ויקחו לי תרומה, כי קבריה למשה במאי עביל, אמר ליה בנורא עביל, דכתיב (ישעיה סו טו) כי הנה ה' באש יבא. וכתבו התוס' (ד"ה במאי) הא לא קשה ליה היאך נעמא, דישראל נקראו בנים למקום, עכ"ד. והקשה המהרש"א הלא הקב"ה בודאי דין כהן גדול יש לו, וכהן גדול אסור ליטמא אפילו לבנו, ואיך האיר"א ברחש דוד (פ' שמות) בשם הקדמונים, דמגודל עטוותנותו יית"ש מחשיב עצמו כביכול ככהן הדיוט שמטמא לבניו, עכ"ד. (ועיין בדברי יואל בפרשתן מ"ש בזה).

והנה כתב הכלי יקר (פ' מקץ) כי השם הוי"ה ב"ה מורה שהקב"ה מתנהג בענוה, על דרך שאמרו חז"ל (מגילה לא.) כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו, כי השם הוי"ה עולה בקדושתו מכל השמות הקדושים, ומספרו קטן מכולם, גם מילוי אותיותיו הם המספר הקטן ביותר מכל מילוי אותיות דאלפא ביתא, עכ"ד.

ומעתה כאשר פתח הכתוב ואמר ויקחו לי תרומה, נתעורר הקושיא כיון שהקב"ה כהן הוא האיך נטמא למשה רבינו, ולריך לומר דישראל נקראו בנים למקום וכהן מטמא לבנו, אלא דאכתי קשה הלא הקב"ה בודאי יש לו דין כהן גדול דאסור ליטמא אפילו לבנו, זה בא רש"ל ותירץ ויקחו לי לשמ"י, היינו שם הוי"ה ב"ה, אשר הוא מורה שהקב"ה מתנהג במדת הענוה, ובכן מגודל עטוותנותו יית"ש החשיב עצמו לכהן הדיוט שמטמא לבניו.

והנה כתב א"ז זללה"ה בישמח משה (פ' יתרו) לבאר המדרש (ילקוט ישעיה רמז שלא) עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן. וקשה דהלא הסי"ת בוחר בגמוכין, כדאיתא בגמרא (סוטה ה.) לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני. והתירוץ דבאמת ודאי כבוד שמים הוא להיות מקום כבודו והשראת שכינתו ברומו של עולם, ולו יית"ש נאה להתלבש בענוה גיאות, והוא לבושו הנאה לו ה' מלך גאות לבש, אך מקודש שנתגלה מלכותו כי בכל משלה, רצונו יית"ש להסתיר לבוש הגאות, על כן בחר לו יה לשכון במקום נמוך, אבל לעתיד שיתגלה מלכותו לעין כל אז יתלבש בלבוש הגיאות, עכ"ד.

עוד כתב ח"ז זללה"ה בישמח משה בפרשתן,
בעבור שאמרו ישראל נעשה ונשמע, דנעש"ה הוא בתרן ישראל, שאז יקיימו כל המצוות בפועל, ונשמ"ע בגלות, דאי אפשר לקיים רוב המצוות רק בשמיעה על ידי לימוד התורה, עכ"ד. וזה שדרשו בתנא דבי אליהו, בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, ומוכח מזה שיהיה גלות, ואם כן ודאי רצונו ית"ש לעת עתה להסתיר לגוש הגיאות ולאחוז במדת הענוה, ולכן מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה, וכפירש"י לי לשמ"י, היינו שם הוי"ה ב"ה המורה על ענוה, כי עד שלא נתגלה כבוד מלכותו בעולם אוחז הקב"ה במדת הענוה, ועל כן אף על פי שכבר הוא, התעסק בקבורתו של משה, כי מרוב ענוותנותו החשיב עצמו ככהן הדיוט שמעמא לבניו.

והנה אמרו חז"ל (סוטה ט:) משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו, מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום. ולדרכינו אפ"ל הכוונה כי בשכר שהיה משה רבינו עניו מאד מכל האדם, ואף שאין בישראל גדול ממנו עם כל זה נתעסק בעצמות יוסף, לכן זכה במדה כנגד מדה שאחז הקב"ה במדת הענוה והחשיב עצמו ככהן הדיוט להתעסק בקבורתו.

וזה שדרש המדרש תנחומא, ויקחו לי תרומה, ומכאן שהקב"ה כהן הוא, ואם כן מן ההכרח לומר שאחז הקב"ה במדת הענוה בקבורת משה רבינו להחשיב עצמו ככהן הדיוט מדה כנגד מדה. על מדת ענוותנותו של משה, ולזה הסמיך המדרש את הכתוב אהבתי אתכם אמר ה', על דרך מאמרם (חולין פט.) אמר הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמיכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר, למשה ואהרן אמרו ונחנו מה, אבל עובדי כוכבים אינן כן, נתתי גדולה לנמרוד ונתגאה, לפרעה ונתגאה, לנבוכדנצר ונתגאה. וזהו כוונת הכתוב אהבתי אתכם אמר ה', פי' חושקני בכם מפני שאתם ממעטין עצמיכם לפני, ואוהב את יעק"ב, היינו בני ישראל האוחזים בענוה בבחינת עקב ושפלות, ואת עשו שנאתי, כי אומות העולם אינם אוחזים בענוה, והיינו טעמא שזכה משה רבינו שיתנהג עמו הקב"ה בענוה להתעסק בקבורתו ולהטעמא אליו כדין כהן הדיוט, מדה כנגד מדה על ענוותנותו היתירה.

וזהו גם כן כוונת המדרש, נבחר שמו של משה מעשרו של קרח, כי בשמו של משה רבינו נרמז מדת ענוותנותו, על דרך הכתוב (שמות ב י) ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו, וידוע שהמים רומזים על ענוה, כי יורדים ממקום גבוה למקום נמוך (תענית ז.). ומעתה כאשר אמר הכתוב ויקחו לי תרומה, ומכאן נריך לומר שהתנהג הקב"ה בענוה בקבורתו של משה רבינו מדה כנגד מדה על מדת ענוותנותו, לזה דרשו נבחר שמ"ו של משה המורה על מדת הענוה, מעשרו של קרח, כי קרח נתגאה בעשרו ונאבד מן העולם.

*

ד עוד יש לפרש דברי התנא דבי אליהו, בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה.

ונראה בהקדם לבאר סוגית הגמרא (בבא בתרא קמא.) האומר אם תלד אשתי זכר יטול מנה, ילדה זכר יטול מנה, אם נקבה מאתים, ילדה נקבה נטלה מאתים, ופריך למימרא דבא עדיפא ליה מבן, אמר שמואל הכא במבכרת עסקינן, וכדאמר רב חסדא בא תחילה סימן יפה לבנים, איכא דאמרי דמרבית לאחכא, ואיכא דאמרי דלא שלטא ביה עינא בישא, אמר רב חסדא ולדידי בנתן עדיפן לי מבני. וכתב הרשב"ם איש דמפרשי לדרב חסדא במבכרת